

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ
ΣΥΓΓΡΙΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΕΤΟΣ 2017-2020**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΤΙΤΛΟΣ: «ΤΟ ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΕ ΙΤΑΛΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑ: Η
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ»**

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΣΕΦΕΡΙΑΔΗΣ

ΕΚΠΟΝΗΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: ΑΡΓΥΡΩ ΨΥΧΗ -ΦΙΛΗ

A.M. 1117M038

Πίνακας περιεχομένων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	3
ABSTRACT.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ – ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ.....	3
1.1 ΘΕΩΡΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ	3
1.2 ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο : Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ	9
2.1 ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ ‘70	9
2.1.1 Η ΙΤΑΛΙΚΗ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ	13
2.1.2 ΤΟ ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ	17
2.2 ΛΟΤΤΑ FEMINISTA	22
2.2.1 ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ.....	24
2.2.2 ΡΕΠΕΡΤΟΡΙΟ ΔΡΑΣΗΣ	30
2.2.3 ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΔΟΜΗ	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο : Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	37
3.1 ΚΙΝΗΜΑΤΙΚΗ ΣΥΓΚΥΡΙΑ	37
3.1.1 ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΙΝΗΜΑΤΙΚΗ ΣΥΓΚΥΡΙΑ.....	40
3.1.2 ΤΟ ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	44
3.2 ΚΑΓ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΑΥΤΟΝΟΜΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	47
3.2.1 ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ.....	50
3.2.2 ΡΕΠΕΡΤΟΡΙΟ ΔΡΑΣΗΣ	55
3.2.3 ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΔΟΜΗ	60
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο : ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ, ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΣ	62
4.1 ΣΗΜΕΙΑ ΣΥΓΚΛΙΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΛΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ.....	66
4.2 ΤΑ ΡΕΠΕΡΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΣΕ ΙΤΑΛΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑ	71
4.3 ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗΣ ΔΟΜΗΣ ΣΤΟ ΙΤΑΛΙΚΟ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ.....	74
4.4 ΚΑΤΑΛΗΚΤΗΡΙΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗΣ ΤΩΝ ΑΥΤΟΝΟΜΩΝ ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ	77
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	81
ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΗ	81
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ.....	82
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	83

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί μια ερευνητική προσπάθεια συγκριτικής ανάλυσης των Αυτόνομων Φεμινιστικών Κινήματων στην Ιταλία κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1970 και της Ελληνικής περίπτωσης κατά την διάρκεια της μεταπολιτευτικής περιόδου του 1980. Η αναλυτική μέθοδος που επιλέχθηκε για την κατανόηση αυτών των δύο ιστορικών εκδιπλώσεων του φεμινισμού είναι αυτή του Συγκρουσιακού Κύκλου και η θεωρία των κοινωνικών κινήματων. Θα γίνει εξέταση των προαναφερθέντων συνιστωσών του φεμινιστικού κινήματος ως προς τον Πολιτικό Λόγο, το Ρεπερτόριο Δράσης και την Οργανωτική Δομή.

ABSTRACT

This thesis is an attempt of an analytical comparative study of the of the Autonomous Feminist Movements in Italy during the 1970s and the Greek case during the post-revolutionary period of 1980. The analytical model chosen for the understanding of those two historical Feminism branches is that of the Conflict Circle and the theory of social movements. The above-mentioned components of the feminist movement will be examined in terms of Political Reason, Action Repertoire and Organizational Structure.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα διπλωματική εργασία, θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε το κίνημα του Αυτόνομου Φεμινισμού, και ειδικότερα την αρχική του εμφάνιση, σε Ελλάδα και Ιταλία. Το εν λόγω κύμα εμφανίστηκε στη μεν Ιταλία στα μέσα του 1960 και διήρκησε μέχρι και τις αρχές του 1970, ενώ στην Ελλάδα, άρχισε να εκδηλώνεται περί τα μέσα του 1970 έως και τις αρχές του 1980. Αντικείμενο της παρούσας έρευνας θα αποτελέσει η ανεύρεση των σημείων σύγκλισης και απόκλισης των δύο αυτών διαφορετικών εκφάνσεων του φεμινιστικού κινήματος. Οι δύο αυτές χώρες, επιλέχθηκαν με τοπικό κριτήριο αρχικά, λόγω της γεωγραφικής τους εγγύτητας, αλλά και λόγω της εμφάνισης παρεμφερών μορφών οργάνωσης, δράσης και πολιτικού λόγου στο εν λόγω κύμα Φεμινισμού. Στις δύο αυτές χώρες, εμφανίστηκε το Φεμινιστικό κίνημα συμπλέον αλλά και διαπλεκόμενο με την Αυτονομία, το οποίο δεν εκφράστηκε με την ίδια μορφή, ένταση και τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, πλην ίσως του παραδείγματος της Γερμανίας, όπου έλαβε διαφορετική ιδεολογική χροιά και εκφράστηκε χρονικά αργότερα.

Ιστορικά, η έρευνα αυτή τοποθετείται στις δεκαετίες 1960-1970 για την περίπτωση της Ιταλίας, και 1970-1980 για την ελληνική περίπτωση. Αναφορικά με την πρώτη, μετά από πολιτικούς ανασχηματισμούς τη δεκαετία του 1960, κατά τους οποίους έγιναν ριζικές μετατοπίσεις στους εργατικούς αγώνες, αναδύθηκε για πρώτη φορά το Αυτόνομο Εργατικό κίνημα. Αυτό, διέφερε ως προς τη μορφή οργάνωσής του αλλά και των αξιακών του θέσεων από την υπόλοιπη αριστερά, τόσο ως προς τις πολιτικές του διακηρύξεις όσο και σε επίπεδο δράσης. Η αυτονομία απείχε από οιαδήποτε ιεραρχική οργανωτική μορφή την οποία μοιράζονταν μεγάλο κομμάτι της κομματικής εκπροσωπούμενης αριστεράς εκείνης της εποχής, ενώ ταυτοχρόνως ήθελε να αποδεσμεύσει τον ταξικό αγώνα από τις κομματικές μορφές εκπροσώπησης του. Σε επίπεδο θεωρίας, βασικό ιδεολογικό σημείο απόκλισης της Αυτονομίας από την παραδοσιακή αριστερά ήταν το ζήτημα της επανερμηνείας της σχέσης μεταξύ παραγωγικής δύναμης - σχέσεων παραγωγής. Αυτό το έκανε επιμένοντας στην σημασία αναμόρφωσης των σχέσεων εντός της παραγωγής, παρά στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων όπως υποστηρίζονταν εντός της παραδοσιακής μαρξιστικής τάσης. Κύριο ενδιαφέρον της τάσης αυτής, δηλαδή, ήταν να υποστηρίξει πως η ισχύς βρισκόταν στην ευχέρεια των ίδιων των εργαζομένων να ορίσει την παραγωγική διαδικασία και όχι το αντίθετο. Τέλος, αντιλαμβανόταν τα υποκείμενα ως φέροντα της ταυτότητας του εργάτη στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο, κι όχι μόνο την ώρα της

εργασίας τους (<https://autonomosteki.espivblogs.net/?p=122>). Η αντίληψη αυτή, προέκυψε από τη κριτική του Νέγκρι στην μαρξιστική παράδοση, που αποτέλεσε και τη θεωρητική βάση για τη σύσταση αυτού του κινήματος.

Όσον αφορά την Ελληνική περίπτωση, κατά τα μέσα της δεκαετίας του '70 και μετά την πτώση της δικτατορίας, ευδοκίμησε ένα έντονα πολιτικό περιβάλλον, αρθρώθηκαν αιτήματα για έναν εκδημοκρατισμό του κράτους και της κοινωνίας που εκφράστηκαν με εκτεταμένες πολιτικές δράσεις και αναταράξεις. Ιδιαίτέρως εντός του φοιτητικού κινήματος εκδηλώθηκαν καινοτόμες ιδέες, όπως και τρόποι δράσης κι οργάνωσης. Η αντιδικτατορική δράση των φοιτητών εμφύτευσε στην συνείδηση της ελληνικής κοινωνίας ιδέες σχετικές με την αμφισβήτηση του δικτατορικού καθεστώτος, που μέχρι τότε ήταν ενοχοποιημένες και διαμόρφωσε προϋποθέσεις για την είσοδο των νέων στην κεντρική πολιτική σκηνή. Η πτώση της δικτατορίας, σήμανε το τέλος του μετεμφυλιακού πολιτικού και κομματικού συστήματος, ως είχε μέχρι τότε, απελευθερώνοντας νέες κοινωνικοπολιτικές δυνάμεις (Ν. Παπαδογιάννης, 2015: 144). Οι δυνάμεις αυτές, δεν ήταν συναφείς ακριβώς με αυτές της Ιταλίας. Οι πολιτικές επιρροές εδώ, προέρχονταν περισσότερο από την πολιτική παράδοση της θεσμικής Αριστεράς, και όχι από την εναντίωση σε αυτή. Σίγουρα δεν είχε τόσο ριζοσπαστικά χαρακτηριστικά, ούτε το ιδεολογικό στίγμα της κομματικής αμφισβήτησης – εξαιρουμένων κάποιων εργοστασιακών απεργιών που οργανώθηκαν ως επί το πλείστο από το συνδικαλιστικά σωματεία βάσης και ήρθαν σε σύγκρουση με το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας.

Το αυτόνομο φεμινιστικό κίνημα, και στις δύο περιπτώσεις αναδύθηκε από αρκετά διαφορετικές κοινωνικές συνθήκες, χωρίς όμως αυτό να αποκλείει σημεία σύγκλισης. Στην Ιταλία ξεπήδησε από το εργατικό κίνημα και δη από την εργατική αυτονομία, όπως θα δούμε παρακάτω, ενώ στην Ελλάδα εμφανίστηκε ως απάντηση σε πιο θεσμικές μορφές οργανωμένων φεμινιστικών κινήσεων. Παρ' όλο που ο εγχώριος αυτόνομος φεμινισμός είχε τα ιδεολογικά του θεμέλια στην Ιταλική Αυτονομία, δημιούργησε ένα αρκετά διαφορετικό λεξιλόγιο πολιτικής δράσης, σημειώνοντας προκαταβολικά πως έδρασε εντός ενός πιο έννομου πλαισίου. Κύριο μέλημα της παρούσας ερευνητικής εργασίας είναι να εντοπισθούν τα αίτια των διαφοροποιήσεων των δύο αυτών εκφράσεων του αυτόνομου φεμινισμού.

Για να επιτύχουμε τα παραπάνω, θα εκκινήσουμε από μια καταγραφή του Πολιτικού Λόγου των δύο κεντρικών οργανώσεων, οι οποίες θεωρήθηκαν οι πιο αντιπροσωπευτικές

του κινήματος αυτού και στις δύο χώρες -*Lotta Femista* σε Ιταλία και *Κίνηση για την Απελευθέρωση των Γυναικών* στην Ελλάδα-, προκειμένου να κατανοήσουμε τις ιδεολογικές τους ρίζες, τις πολιτικές του επιδιώξεις και τη σχέση τους ,σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, με την -τότε- επίκαιρη πολιτική κατάσταση, εντός και της οποίας και αναδύθηκαν. Στη συνέχεια, θα εξεταστεί το Ρεπερτόριο Δράσης τους, προκειμένου να διαπιστωθεί κατά πόσον εισήγαγαν νέα στοιχεία, σε σχέση με παλαιότερα κινήματα, αν μπόρεσαν να επιτύχουν τις πολιτικές τους στοχεύσεις και αν συνταιριάζουν με τα όσα ευαγγελίζονταν. Τέλος, θα εξετάσουμε την Οργανωτική Δομή των δύο οργανώσεων, με στόχο να αναδείξουμε ,και μέσω αυτού του εργαλείου, αν όντως παρέμειναν «πιστές» στα όσα ήθελαν να επιτύχουν και κατά πόσον τα πέτυχαν.

Η αντιπαράθεση των δύο περιπτώσεων, θα μας βοηθήσει να εξετάσουμε τη συνέπεια στους προταγματικούς λόγους τους, την αποτελεσματικότητα των όποιων λόγων-δράσεων τους και την πιθανή αναμόρφωση του status quo που επιθυμούσαν να ανατρέψουν. Ταυτόχρονα, στόχος είναι να αναδειχθεί πως , παρ' όλες τις ελλείψεις ή τις αντιφάσεις του, υπήρξε ένα εμβληματικό κίνημα -και στις δύο περιπτώσεις-, με μεγάλης αξίας πολιτική παρακαταθήκη, που μπορεί να αξιοποιηθεί ακόμα και σήμερα. Ωστόσο, πώς αναδύθηκαν αυτές οι δύο πολιτικές ομάδες, πώς αναπτύχθηκαν, πώς κατέρρευσαν και γιατί διέφεραν τόσο; Γιατί στην Ελλάδα δεν υπήρξε ένα αμιγώς αυτόνομο κίνημα, όπως στην περίπτωση της Ιταλίας; Θα μπορούσε να υπάρξει κάποια αντίστοιχη κίνηση σήμερα;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ – ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

1.1 ΘΕΩΡΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ

Θέλοντας να εξετάσουμε ένα κοινωνικό κίνημα πρέπει να ορίσουμε τι γίνεται αντιληπτό ως τέτοιο. Εντάσσοντάς τα σε ένα ευρύτερο πεδίο συγκρουσιακής πολιτικής (της πολιτικής δηλαδή που διεξάγεται εκτός των επίσημων θεσμών του πολιτικού συστήματος), ο κλάδος της επιστήμης αυτής, επιδιώκει τη σε βάθος συστηματική διερεύνηση του φαινομένου των κοινωνικών κινήματων, μέσα από συγκεκριμένες περιπτώσεις. Ο θεωρητικός αυτός προβληματισμός, αποσκοπεί στην αναζήτηση της κινηματικής αιτιότητας: γιατί και πότε οι άνθρωποι εγκαταλείπουν τις ρουτίνες της

καθημερινότητας, για να εμπλακούν σε μια αμφιβόλου βεβαιότητα διεκδίκησης; Αρκεί να θεωρήσουμε την υλική αποστέρηση και την προώθηση συμφερόντων αρκετά για την ανάδυση κινητοποιήσεων; Ποιοι είναι οι παράγοντες που ωθούν τα άτομα να σχηματίσουν συλλογικά υποκείμενα δράσης;

Η κοινωνιολογική ανάλυση, η οποία εστιάζει σε θεσμούς και διαδικασίες διακυβέρνησης, αντιλαμβανόταν τα κοινωνικά κινήματα και τις όποιες κοινωνικές συγκρούσεις ως εκφράσεις παθογένειας. Στην συγκρουσιακή πολιτική, το ερώτημα αυτό αντιστρέφεται, καθώς εφόσον οι κοινωνίες συνεχίζουν να λειτουργούν με μηχανισμούς εξουσίας, η αντίσταση σε αυτούς εκφράζεται ως μια «φυσιολογική» σχέση δράσης – αντίδρασης. Οι συγκρούσεις, λοιπόν, γίνονται αντιληπτές ως εγγενής συνιστώσα του πολιτικού φαινομένου, τη βασική διαδικασία μέσω της οποίας ανακύπτουν και εξελίσσονται οι πολιτικοί – κοινωνικοί θεσμοί. Σημασία, λοιπόν, αποκτά όχι μόνο η αιτία εμφάνισής τους αλλά και οι μηχανισμοί με τους οποίους εκδηλώνονται, δρουν, εξελίσσονται και τέλος, εξαλείφονται.

Στην παρούσα απόπειρα, δεν κατορθώσαμε να αναδείξουμε κάτι καινοτόμο σε επίπεδο θεωρίας, κάτι το οποίο μένει να διερευνηθεί από τη γράφουσα ή από άλλους/ες ερευνητές/τριες. Ωστόσο, στο πλαίσιο μιας πιο συστηματικής μελέτης των κινήματων που αναφέραμε και έχοντας εξετάσει την βιβλιογραφία, δεν θα μπορούσαμε να παραλείψουμε την αξιοποίηση βασικών εννοιών.

Η μελέτη των κοινωνικών κινήματων, συγκροτεί κάποιους κομβικούς άξονες έρευνας, οι οποίοι είναι: (α) οι πολιτικές ευκαιρίες, (β) μορφές δράσης, (γ) οργανωτικές δομές και (δ) νοηματοδοτήσεις, αξιακές πλαισιώσεις και συλλογικές ταυτότητες. Για να έχουμε ένα κοινωνικό κίνημα, πρέπει να υπάρχει σύγκρουση με τα συμφέροντα πολιτικών – οικονομικών ελίτ, η οποία σύμφωνα με τον Tarrow (1986) πρέπει να είναι παρατεταμένη, αλλιώς συνιστά απλώς ένα συγκρουσιακό επεισόδιο. Βάσει του Tilly (2004), η εμφάνιση ενός κινήματος σχετίζεται με: α. παρατεταμένες διεκδικήσεις που απευθύνονται σε θεσμικές «αρχές», β. νεότερες συλλογικές δράσεις και τελετουργίες και γ. συλλογικές επιδείξεις αξιοσύνης, ενότητας, πολυάριθμου και αφοσίωσης (ΑΕΠΑ). Τα παραπάνω τρία πρέπει να συνυπάρχουν, ειδικά δεν υπάρχει κοινωνικό κίνημα. (Σεφεριάδης, 2006: 5). Επιπλέον, αξίζει να γίνει μνεία στο γεγονός ότι η οντολογία των κινήματων είναι σχεσιακή, καθώς δεν ενέχει ούτε νομοτέλεια ούτε μονιμότητα. Τα κινήματα είναι

συνυφασμένα με πολιτικές διαδικασίες της νεωτερικότητας, όπως ο εκδημοκρατισμός, η πολιτισμική γεφύρωση και η πυκνωση της επικοινωνίας στις ανθρώπινες κοινωνίες.

Σαν κάτι *a priori* αποδεκτό, οφείλουμε να αναφέρουμε ότι οι κινηματικές διεκδικήσεις δεν αφορούν μόνο εργαλειακές επιδιώξεις αλλά και συλλογικές ταυτότητες και υπόσταση. Η συμβολική ανάλυση ενός κινήματος, ακόμη, ανοίγει νέα πεδία και νέες προοπτικές δράσης, καθιστώντας εφικτό να σκεφτούμε στόχους και προοπτικές που η πλέον επικρατούσα αφήγηση τείνει να αποκλείει. Έτσι, μπορούμε να αντιληφθούμε τα κοινωνικά κινήματα ως μέσα για την διασπορά προοπτικών και αντιλήψεων, που ειδάλλως δεν θα είχαν εμφανιστεί. Στα πεδία συλλογικής δράσης ανοίγουν τόποι που πριν δεν μπορούσαν να γίνουν καν αντιληπτοί, επιτρέποντας την ανάληψη δράσης. Σε μια εποχή, όπου το φεμινιστικό κίνημα αναζωπυρώνεται, στην Ελλάδα και διεθνώς, όχι με όρους αμιγώς νέων κοινωνικών κινήματων και μετα- υλιστικών αιτημάτων, αλλά με μια προσπάθεια συμπερίληψης πολλαπλών εκφάνσεων του κοινωνικού και του πολιτικού, η ανασκόπηση στην παρακαταθήκη – ιστορικό στίγμα τόσο σημαντικών αντίστοιχων κινήματων , όπως αυτό της Ιταλίας, αλλά και της Ελλάδας– μπορεί να καταστεί χρήσιμη για ερευνητικούς σκοπούς.

1.2 ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

Εντάσσοντας τα παραπάνω εργαλεία ανάλυσης των κινήματων, θα επικεντρωθούμε στον χαρακτήρα που ενείχαν τα υπό συζήτηση κινήματα, πολλά εκ των εργαλείων αυτών θα φανούν στις περιοχές στις οποίες θα διακρίνουμε εντός των κινήματων (πολιτικός λόγος, ρεπερτόριο δράσης και οργανωτική δομή) καθώς στα στοιχεία που τα συνέχουν και τα καθιστούν ομοιογενή ως προς τον ορίζοντα των διεκδικήσεων τους.

Χρήσιμα θεωρητικά εργαλεία, που θα αξιοποιηθούν, είναι η θεωρία των «Κύκλων διαμαρτυρίας» και η ταυτόχρονη ανάλυση των «Αξιακών Πλαισιώσεων». Ο κύκλος διαμαρτυρίας, περιγράφει τη συγκρότηση μιας σειράς ατομικών και μη αποφάσεων ανάληψης συγκρουσιακής συλλογικής δράσης, από πλευράς «κινηματικών» και μη δρώντων καθώς και οι όποιες απαντήσεις στις δράσεις αυτές από την πολιτική ελίτ. Σε συνέχεια αυτού, στόχος μας είναι να αντιληφθούμε τη σημασία του νοήματος που υποβόσκει πίσω από τις εκρήξεις της οποίας αντιπαράθεσης εξελίσσεται στον κοινωνικό ιστό, όπως ένας συγκρουσιακός κύκλος. Τα κατάλληλα ερμηνευτικά πλαίσια, επιτρέπουν τη μετατροπή ενός φαινομένου σε κοινωνικό πρόβλημα, και δυνητικά αντικείμενο συλλογικής δράσης. (Della Porta/ Diani.,2006: 74). Τα ερμηνευτικά πλαίσια, καθορίζουν σε μεγάλο ποσοστό τους όρους με τους οποίους συγκροτείται ένα κίνημα.

Έτσι, θα μας καταστεί πιο εύκολο να αντιληφθούμε τη σημασία του νοήματος πίσω από την διαδικασία πραγμάτωσης, κορύφωσης και πτώσης ενός συγκρουσιακού κύκλου. Τα κατάλληλα ερμηνευτικά πλαίσια, επιτρέπουν τη μετατροπή ενός φαινομένου σε κοινωνικό πρόβλημα, και δυνητικά αντικείμενο συλλογικής δράσης. Η «διάγνωση» ενός προβλήματος συμπεριλαμβάνει την αναγνώριση, αρχικά, των δρώντων που δικαιούνται να έχουν άποψη γι' αυτό, δημιουργώντας έτσι μια συγκρουσιακή διαδικασία. Οι επιμέρους δρώντες προσπαθούν να επιβεβαιώσουν την επικράτηση της οπτικής τους για συγκεκριμένα ζητήματα, επιβάλλοντας τη δική τους ερμηνεία γι' αυτά, σε βάρος των αναπαραστάσεων που προτείνονται από τα όποια κοινωνικά κινήματα. Έτσι, τα τελευταία, βρίσκονται σε θέση να πρέπει να διεκδικούν τη νομιμοποίησή τους για την αντιμετώπιση προβλημάτων με τρόπους συμβατούς των ευρύτερων πολιτικών τους κατευθύνσεων (D. Della Porta, M. Diani., 2006: 74).

Διαμέσου της συμβολικής σύγκρουσης επιτυγχάνεται η αναγνώριση ορισμένων δρώντων ως αρμόδιων να μιλούν στο όνομα συμφερόντων και τάσεων. Ένα ακόμα σημαντικό βήμα για την κοινωνική κατασκευή ενός προβλήματος, είναι η ταυτοποίηση των υπευθύνων για την όποια δυσάρεστη κατάσταση προκαλεί το πρόβλημα αυτό. Η διαδικασία αυτή είναι σε υψηλά επίπεδα επιλεκτική, καθώς στην εκάστοτε περίπτωση υπάρχουν πολλαπλές αναλύσεις ερμηνείας, οι οποίες είτε μπορεί να παροτρύνουν (λ.χ. η χρήση ενός αντικαπιταλιστικού πλαισίου ανάλυσης) την ανάληψη δράσης είτε να την αποθαρρύνουν (π.χ. η απόδοση ευθύνης στην προσωπική αποτυχία σε σχέση με τη φτώχεια). Έτσι, πολλές φορές η έμφαση ενός συγκεκριμένου προβλήματος οδηγεί στην εγκατάλειψη άλλων πιθανών πηγών διαμαρτυρίας ή κινητοποίησης που φαίνονται να μην ταιριάζουν στη μετάφραση της πραγματικότητας που έχει υιοθετηθεί (D. Della Porta, M. Diani, 2006:76).

Αναγκαία είναι η γενίκευση ενός προβλήματος, προκειμένου να αναδειχθούν οι συνδέσεις με άλλα γεγονότα ή με την συνθήκη άλλων κοινωνικών ομάδων. Θα πρέπει, λοιπόν, να παράγουν νέους ορισμούς των θεμελίων της συλλογικής αλληλεγγύης για να αλλάξει η ταυτότητα των δρώντων με όρους ωφέλιμους για τη δράση. Παρόμοια εξυπηρετεί και η ιδεολογία, ωστόσο οι πλαισιώσεις αποτελούν πιο ευέλικτο πολιτισμικό παράγωγο σε σχέση με την πρώτη, την ίδια στιγμή πιο γενικό αλλά και συγκεκριμένο. Δεν απαιτεί ένα συνεχές και αδιάρρηκτο σετ ενσωματωμένων αξιών και υποθέσεων, αλλά παρέχει τα αναγκαία για να μπορεί να μεταφέρει μια ερμηνεία για τον κόσμο (D. Della Porta, M. Diani., 2006: 79).

Γενικά οι πλαισιώσεις μπορούν να μεταφέρουν ευρείες ερμηνείες της πραγματικότητας καθώς και τα κοινωνικά κινήματα δεν αναπτύσσονται μεμονωμένα αλλά τείνουν να συγκεντρώνονται σε συγκεκριμένες χρονικές πολιτικές περιόδους. Συνεπώς, η συμβολική ανάλυση που παράγουν δεν μπορεί να εξεταστεί ξεχωριστά από τις ευρύτερες κατευθύνσεις της συγκεκριμένης περιόδου. Ένα πλαίσιο θεωρείται επιτυχημένο, όταν κατορθώνει να συνδέσει μηνύματα που ενισχύουν την κινητοποίηση με το πολιτισμικό πλαίσιο του πληθυσμού στον οποίο απευθύνονται. Όπως το αποκαλεί και ο Snow, πρόκειται για το λεγόμενο “Frame bridging” το οποίο πετυχαίνει οι αναπαραστάσεις οργανωτών κινήματων να ενσωματώνουν ερμηνείες της πραγματικότητας από τομείς της δημόσιας γνώμης. Μιας άλλης μορφής επιτυχημένο πλαίσιο, θεωρείται η επέκτασή του, κατά Snow και πάλι. Αυτό συμβαίνει όταν επιτρέπει συγκεκριμένες ανησυχίες εντός ενός κινήματος ή οργάνωσης να συνδεθούν με γενικότερες επιδιώξεις σε συγκεκριμένα που η σύνδεση μπορεί να μην είναι καθόλου προφανής.

Την περίοδο της άνθισης των φεμινιστικών κινήματων οι τάσεις που εμφανίστηκαν για να εκφράσουν τα όποια αιτήματα ήταν πολλαπλά. Το 2^ο κύμα φεμινισμού εμφανίζεται σε Αμερική και Ευρώπη το 1960, με την πιο δημοφιλή του μορφή τον *ριζοσπαστικό φεμινισμό*, ενώ στην Ελλάδα διαχέεται αργότερα, λόγω δικτατορίας. Οι κύριοι τύποι του κύματος αυτού, εκφράστηκαν ως: α) Σύλλογοι ως εκπρόσωποι του φιλελεύθερου φεμινισμού που προτάσσουν το αίτημα της ισονομίας και ισοπολιτείας ως απότοκο των πολιτικών δικαιωμάτων των γυναικών, β) Γυναικείες οργανώσεις που εκπροσωπούν το Μαρξιστικό και σοσιαλιστικό φεμινισμό και γ) Ριζοσπαστικό φεμινισμό- Αυτόνομο. (Εφη Μπέκου-Μπαλτά, 2016).

[Με τον όρο «ριζοσπαστικός φεμινισμός», ο οποίος θα αποτελέσει και κύριο τόπο της παρούσας διπλωματικής εργασίας, εννοούμε μορφές του κινήματος αυτού που εκφράστηκαν πέρα και έξω από θεσμικούς φορείς, κυρίως με μορφή ανεξάρτητης οργάνωσης «από τα κάτω» (grassroot movements) και εκφράστηκαν με πρωτότυπες δράσεις, λόγο και πιο έντονα διεκδικητικό ρεπερτόριο. Κύριο χαρακτηριστικό, ήταν η προσπάθεια να γνωστοποιήσουν με δικά τους μέσα και δικούς τους τρόπους αυτό που θεωρούσαν είτε δίκαιο ή «σωστό».]

Από τα τρία παραπάνω ρεύματα, τα υπό εξέταση στην παρούσα εργασία είναι τα τελευταία. Στις δύο περιπτώσεις, όμως, που έχουμε επιλέξει, τα κινήματα αυτά εξελίχθηκαν διαφορετικά. Στη μεν Ιταλία, ήταν το ρεύμα το οποίο απέσπασε το μεγαλύτερο πληθυσμιακό κομμάτι του φεμινιστικού χώρου, καθώς είχε τη μεγαλύτερη στήριξη γυναικών, ενώ στην Ελλάδα το κομμάτι του σοσιαλιστικού φεμινισμού,

ιδιαίτερα λόγω της άμεσης ενσωμάτωσης του λόγου του από το τότε επικρατούν κόμμα, το ΠΑ.ΣΟ.Κ (Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα), ήταν εμφανώς μαζικότερο από το αυτόνομο, το οποίο είχε, δεδομένης της τότε πολιτικής συγκυρίας, πολύ μικρή απήχηση. Συνεπώς, ένα από τα ερωτήματά μας είναι τι οδήγησε σε αυτή τη διαφοροποίηση, ιδιαίτερα εφόσον το ιταλικό κίνημα χρονικά προηγήθηκε και μεγάλο μέρος του πολιτικού λόγου και του ρεπερτορίου δράσης του ελληνικού ήταν εμπνευσμένο από εκεί.

Αναπόσπαστο κομμάτι της έρευνάς μας, θα αποτελέσει και ο πολιτικός λόγος, καθώς εκφράζει την ιδεολογία πάνω στην οποία βασίστηκαν οι δύο υπό εξέταση ομάδες, προκειμένου να εδραιώσουν την πολιτική τους υπόσταση, να προβληματοποιήσουν το διακύβευμά τους και να μαζικοποιήσουν το κίνημα αυτό. Το ίδιο ισχύει και για το ρεπερτόριο δράσης τους και την οργανωτική τους δομή. Συναρτήσει όλων των παραπάνω, θα μπορέσουμε να αντιληφθούμε και καλύτερα τα ερμηνευτικά πλαίσια τα οποία τέθηκαν και να κατανοήσουμε τους σκοπούς αυτού του κινήματος.

Στην περίπτωση των κινημάτων βάσης, δίκτυα υποκουλτούρας, ομάδες που ψάχνουν για εναλλακτικές στις κυρίαρχες οικονομικές πρακτικές και τρόπους ζωής – το πλαίσιο στο οποίο εξετάζουμε κι εμείς τα δύο φεμινιστικά κινήματα-, αυτό που βλέπουμε συχνά είναι ότι δε στοχεύουν τόσο στην εξάλειψη του καπιταλισμού, αλλά το να έχουν μια εναλλακτική λύση σαν ένα διαφορετικό τρόπο δράσης και σκέψης εντός του καπιταλιστικού συστήματος. Κι αν δεν τίθεται αυτό ρητά ως στόχευση από τα ίδια τα κινήματα, βλέπουμε συνήθως πως αυτό καταλήγουν να κάνουν. Δηλαδή, τόπους, κυριολεκτικά και μεταφορικά, όπου άτομα τα οποία επιθυμούν να ζήσουν πέρα και έξω από τις, κατά την κοινή γνώμη, κοινωνικά αποδεκτές συνιστώσες, βρίσκουν δίκτυα κοινωνικών – πολιτικών σχέσεων, δομές και τρόπους να δρουν όπως επιθυμούν, διεκδικώντας αυτά που θεωρούν δίκαια και σωστά. Άλλωστε, ιστορικά έχει αναδειχθεί ότι η πολιτική διαμεσολάβηση σε συγκρούσεις μπορεί να χρησιμεύσει όσο βρίσκεται υπό τον έλεγχο της κοινωνίας πολιτών και βασίζεται σχεδόν αποκλειστικά σε μη βίαια μέσα.

Αδιαμφισβήτητα, και στις δύο χώρες η ύπαρξη αυτού του ιδεολογικού ρεύματος και η παρουσία του ως κίνημα, συνέβαλε δραματικά πρώτον στην ανάπτυξη φεμινιστικής συνείδησης εντός της κοινωνίας και κυρίως του ίδιου του γυναικείου πληθυσμού και δεύτερον της σχετικής «ευαισθητοποίησης», δημοσίων και μη φορέων αλλά και πολιτών, προκειμένου να βελτιωθεί η θέση και η ορατότητά τους εντός της κοινωνίας. Σαφώς, μέσα από τις όποιες δράσεις τους επιτεύχθηκε μια ορατή αλλαγή, ιδιαίτερα στην ιταλική περίπτωση, όπου στο πλαίσιο της αυτοοργάνωσης, συστάθηκαν ακόμα και κλινικές, σχολεία και εκπαιδευτήρια για γυναίκες. Ωστόσο, δεν δύναται να υποστηρίξει κανείς ότι

επέφεραν κάποια ριζική αλλαγή στο οικονομικό/ πολιτικό σύστημα, όπως η κατάρριψη του καπιταλισμού (σ.σ. πράγμα το οποίο οι ίδιες οι οργανώσεις -ειδικά η L.F.- πρόβαλλαν ως στόχο), συνεπώς ναι μεν ο λόγος τους – όπως θα δούμε εναργώς παρακάτω- το υποστήριζε χωρίς όμως, όπως φαίνεται, να έχει τη δυναμική να το καταφέρει. Συνεπώς, πράγματι πρόβαλε ως μια εναλλακτική στις υπάρχουσες επιλογές, χωρίς να αναιρείται η σημασία της συμβολής του.

Μένει, λοιπόν, να εξετάσουμε κατά πόσον όντως στα συγκεκριμένα όπου έλαβαν χώρα τα δύο αυτά κινήματα, ήταν όντως επιτυχή, συνέδεσαν τα αιτήματά τους με το ευρύτερο πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο εξελίχθηκαν και απέδωσαν μια ερμηνεία της καθημερινής ζωής η οποία θα μπορούσε πράγματι να έχει απήχηση και αποτελέσματα σε σχέση με τη βελτίωση της πραγματικότητας των υποκειμένων τα οποία έφεραν αυτά τα αιτήματα, δηλαδή των γυναικών. Για να απαντήσουμε στα ερωτήματα αυτά, θα αντλήσουμε από το ρεπερτόριο δράσης, τον πολιτικό λόγο και τις κινηματικές εκβάσεις των δύο αυτών κινήματων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

2.1 ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ '70

Το ιταλικό πολιτικό περιβάλλον εκείνων των δεκαετιών δύναται να κατανοηθεί καλύτερα, εάν συσχετισθεί με την συνολική κοινωνική συνθήκη που επικρατούσε σε κομμάτια του δυτικού κόσμου. Ούτως ειπείν, η κατανόηση του ιταλικού πολιτικού πλαισίου διευκολύνεται εάν ιδωθεί ως μια ακόμα πλευρά του πολιτικού αναβρασμού που υπήρχε επί Ευρωπαϊκού και Αμερικανικού εδάφους. Κατά την διάρκεια εκείνων των δεκαετιών υπήρξε στον δυτικό κόσμο και όχι μόνο μια κρίση σε ποικίλες πτυχώσεις του κοινωνικού. Από τα προβλήματα της αμερικανικής οικονομίας και τα κινήματα της Αντικουλτούρας, στον Γαλλικό Μάη του 68', στην άνοιξη της Πράγας, μέχρι και τα ανταποικιοκρατικά κινήματα που ξεπηδούσαν σε χώρες του τρίτου κόσμου [(Roszak Theodore (1969), Mustafa Omar Khayati, (1966)]. Η Ιταλική συνθήκη δεν μπορεί να αποκοπεί από αυτό το ιστορικό πλαίσιο, αλλά παράλληλως η δεκαετία του '60 υπήρξε μια εποχή βιομηχανοποίησης και εγκατάλειψης των αγροτικών περιοχών για την Ιταλία καθώς και μαζικών μετακινήσεων από την ύπαιθρο προς τα αστικά κέντρα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί εργατικό πλεόνασμα στα αστικά κέντρα του βορρά ενώ ταυτόχρονα υποβάθμισε την κεντρική Ιταλία και τον Νότο. Επίσης, το πολιτικό

περιβάλλον αποσταθεροποιήθηκε σταδιακά κατά την δεκαετία του '60 μετά την συνεργασία και την συνεπακόλουθη αποτυχία του σοσιαλιστικού με το χριστιανο-δημοκρατικό κόμμα το '62. Η δεκαετία του '60 για την Ιταλία έφερε επίσης την αναζωπύρωση φασιστικών ανακλαστικών στο κοινωνικό επί παραδείγματι η "Reggio Revolt" όπου ανέλαβαν σημαντική δράση νεοφασιστικές ομάδες. Κάπως έτσι σκιαγραφείται το πολιτικό σκηνικό της Ιταλικής κοινωνίας και εντός αυτού του πλαισίου οφείλουν να γίνουν κατανοητές οι κοινωνικές μεταβολές και τα κινήματα που ήρθαν στην επιφάνεια κατά την επόμενη δεκαετία. (Stephan von Kempis, 2008).

Στο πλαίσιο αυτών των κοινωνικών συνθηκών, αναπτύχθηκε την δεκαετία του 1970 στην Ιταλία ένα μαζικό κύμα διαμαρτυριών, το οποίο σαφώς είχε μια ανιούσα πορεία. Ήδη, από τις αρχές του 1968, πλήθος μαθητικών διαμαρτυριών έβρισκαν στήριξη σε εργαζόμενους εργοστασίων, απ' όπου εκκίνησε και ο αναβρασμός αυτός. Κορύφωση των δράσεων αυτών ήταν το επονομαζόμενο *Θερμό Φθινόπωρο* του 1969. Το Θερμό Φθινόπωρο αποτέλεσε κινηματικό ορόσημο για την ανάπτυξη της δράσης του ιταλικού οπερατισμού. Σαν ιστορική συνθήκη, συνδιαμορφώθηκε τόσο από αιτήματα μείωσης των ενοικίων από πλευράς φοιτητών, διεκδικήσεις που συνεχίστηκαν μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του όσο και από απεργιακές κινητοποιήσεις εργατών στα εργοστάσια του βορρά επί παραδείγματι στο Τορίνο. Αυτά τα δύο ετερόμορφα κινήματα συναντήθηκαν και συνεργάστηκαν με αποτέλεσμα να ξεσπάσει ένα κύμα πανεπιστημιακών καταλήψεων αλλά και μαζικών εργοστασιακών απεργιών.

Το 1969, παράλληλα με τις συγκρούσεις που εξελίσσονταν, αναδύονταν το φεμινιστικό και το νεανικό φοιτητικό κίνημα, τα οποία χαρακτηρίζονταν από έντονη πολυπολιτισμικότητα και πολυμορφία, διαφοροποιώντας έτσι τους μέχρι τότε συσχετισμούς. Οι απεργίες και οι κινητοποιήσεις από όλες τις πλευρές αυτού του ποικιλόμορφου κινήματος, με αγώνες ενάντια στην εργοστασιακή ζωή, τη φτώχεια και την πατριαρχία, δημιούργησαν μια «δεύτερη κοινωνία». Αντίστοιχα, η θεσμική πολιτική σκηνή βρέθηκε σε μια δυσμενή κατάσταση, προκειμένου να ανταπεξέλθει σε μια τέτοιας έντασης αναταραχή, είτε από πλευράς καταστολής ή αναφορικά με την εκπλήρωση όλων αυτών των αιτημάτων (G. Katsiaficas, 2006: 17-20).

Αυτό που είναι επιτακτικό να σημειωθεί, είναι πως η ιστορική εμπειρία του Θερμού Φθινοπώρου διάνοιξε καινούργιες μορφές οργάνωσης του αγώνα διαφορετικές από τις συνηθισμένες, ενώ κατάφερε επίσης να εκπληρώσει πολλά εκ των εργατικών αιτημάτων.

Με το πέρας των παραπάνω γεγονότων, επιτεύχθηκαν αυξήσεις μισθών και ανασύσταση των εργατών ως ιστορική δύναμη. Κι ενώ οι περισσότερες τοπικές οργανώσεις – που υπάγονταν στη θεσμική αλλά και την εξωθεσμική αριστερά – διαπραγματεύονταν καλύτερες συνθήκες εργασίας και αμοιβές, τα εν τη γενέσει αυτόνομα κινήματα εισήγαγαν νέα αιτήματα, μιλώντας για την συνεχόμενη αύξηση παραγωγής, την αμοιβή με ποσοστά, την πληρωμή κατά απόδοση, τα μπόνους παραγωγής και εν γένει τις συνθήκες εργασίας και την ολική αποδόμησή τους. Κάτι ακόμα που φάνηκε ως καινοτομία για τα μέχρι τότε δεδομένα της εποχής, ήταν πως μετανάστες/στρίες, που συνήθως χρησιμοποιούνταν ως «απεργοσπάστες/τριες» από τα ανώτερα διοικητικά στελέχη, βρέθηκαν στην πρώτη γραμμή των απεργιών. Άρχισε να υπάρχει δημόσιος λόγος και διεκδίκηση ανθρωπίνων και μη αυταρχικών συνθηκών εργασίας, ενώ οι γυναίκες για πρώτη φορά μίλησαν για την απλήρωτη οικιακή εργασία, που ακολουθούσε μετά το τυπικό οκτάωρο.

Η αυτόνομη επιτροπή, που είχε δημιουργηθεί στον αντίποδα της κεντρικής ένωσης καθοδηγούμενης από το PCI (Κομμουνιστικό Κόμμα Ιταλίας), συγκρούστηκε σε σχέση με τακτικές απαιτήσεις της δεύτερης, ισχυριζόμενη πως η πάλη γίνεται με ξεκάθαρα επαναστατικούς σκοπούς, για βελτίωση των συνθηκών εργασίας τους και σύγκρουση με τους ιδιοκτήτες, κι όχι διαπραγμάτευση (G. Katsiaficas, 2006: 20). Επίσης, έθεσαν τη γενική συνέλευση ως κεντρικό σώμα λήψης αποφάσεων, που θα λαμβάνονται συλλογικά και «οριζόντια» (υπό την έννοια πως όλοι οι εργαζόμενοι θα είχαν λόγο στη λήψη των εκάστοτε αποφάσεων), κι όχι μόνο από τους «επικεφαλής» τους σώματος, όπως ισχυρίζονταν ότι γινόταν μέχρι τότε. Τέθηκαν νέες μέθοδοι απεργίας, όπως η αποσπασματική διακοπή της παραγωγής ανά ομάδες σε ανύποπτο χρόνο από τους εργαζόμενους καθώς και η φυγή από τη δουλειά πριν το πέρας του δώρου. Έτσι, οι απεργοί θεωρούσαν πως θα μπορούσαν, έστω προσωρινά, να αντιστρέψουν τις ιεραρχίες εντός των εργοστασίων, καθώς κατά κάποιο τρόπο καθόριζαν οι ίδιοι πόσο και πότε θα δουλέψουν. Οι συνελεύσεις πλέον καλούνταν αυτόνομα από τους ίδιους τους εργαζομένους για οργάνωση απεργίας εντός των εργοστασίων, με αποτέλεσμα να ανοικοδομήσουν και τον ίδιο τους τον εαυτό χειραφετητικά, ως μια αυτόνομη δύναμη ελέγχου της παραγωγής (ό. π., 2006: 49-52).

Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις – κυρίως υπό τη διεύθυνση του PCI – λειτουργούσαν από ένα σημείο και μετά, με όρους συμβιβασμού με την εργοδοσία, κάτι το οποίο φαινόταν για τους εργαζομένους ως απαίτηση να συμπορεύονται με τις αποφάσεις των αρχηγών του κόμματος. Συνεπώς, ο στόχος τον οποίο μέχρι πρότινος επιτελούσαν, είχε διαστρεβλωθεί βάσει των απαιτήσεων των εργατών, όπως περιγράφονται από τους

ίδιους, με αποτέλεσμα η κλιμάκωση των κινητοποιήσεων των αυτόνομων ομάδων να είναι άμεση αλλά και εντυπωσιακή θα έλεγε κανείς. Έχοντας εξασφαλίσει κάποιες μικρές επιτυχίες (αύξηση μισθών, δωρεάν μετακίνηση με Μέσα Μαζικής Μεταφοράς), και ανεξάρτητα πλέον με το εργασιακό κομμάτι, εμφανίστηκαν αντίπαλα πολιτικά στοιχεία. Το Δεκέμβρη του 1969 εξερράγη μια βόμβα στο Μιλάνο, όπου υπήρξαν 14 θύματα και συλλήψεις 2 αναρχικών. Μετά από χρόνια, αποδείχθηκε πως η βόμβα είχε τοποθετηθεί από ακροδεξιούς που είχαν σχέση με μυστικές υπηρεσίες και πολιτικούς του Χριστιανοδημοκρατικού κόμματος, για να αποδώσουν τη δράση σε Αριστερούς και αναρχικούς, σε μια περίοδο όπου είχαν κερδίσει πολιτικό έδαφος. Από αυτό το γεγονός, έγινε σαφές πως πλέον η επιρροή της αυτόνομης τάσης ήταν μεγάλη, και επεκτεινόταν συνεχώς στο ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο.

Για τέσσερα χρόνια μετά το Θερμό Φθινόπωρο, έντονοι αγώνες συνέχιζαν να εμφανίζονται καθώς οι εργαζόμενοι αντιδρούσαν στη διαρκώς εντεινόμενη οικονομική ανάπτυξη βασισμένη στην γραμμή παραγωγής κατά το φορντικό μοντέλο, που κυριαρχούσε τότε στη βιομηχανία του Δυτικού κόσμου. Ταυτόχρονα, γίνονταν ελάχιστα πράγματα για τη βελτίωση κοινωνικών παροχών ή δομών για τη στέγαση του τότε μαζικού κύματος μετανάστευσης, κάτι το οποίο ώθησε μεγάλο μέρος του άστεγου πληθυσμού να καταλάβει εγκαταλελειμμένα κτήρια. Αυτό, ειδικά στο Μιλάνο, δημιούργησε ένα κίνημα για την αναμόρφωση της πολιτικής στέγασης, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα μια μαζική απεργία και συνεχείς αγώνες υπεράσπισης των καταληψιών. Σ' αυτή συμμετείχαν και εργαζόμενοι από τα κοντινά εργοστάσια αλλά και φοιτητές/τριες. Σημαντικό είναι να αναφερθεί στο σημείο αυτό πως σε πολλές παρόμοιες κινητοποιήσεις άλλων Ιταλικών πόλεων, δημιουργήθηκαν κινητοποιήσεις από τα κάτω που συχνά ηγούνταν γυναίκες. Συνελεύσεις τοπικού χαρακτήρα, ενασχολούμενες δηλαδή με ζητήματα που ανέκυπταν σε επίπεδο γειτονίας, που ενείχαν χαρακτήρα αποκέντρωσης του πολιτικού πράττειν ενεπλάκησαν σε αγώνες για δημόσια πάρκα, σχολεία κλινικές και παροχές καθημερινής φροντίδας. Ταυτόχρονα, αναδύθηκε το επονομαζόμενο κίνημα της «αυτομείωσης»¹, όπου λόγω της δυσκολίας στέγασης, οι κάτοικοι άρχισαν να ορίζουν μόνοι τους το ενοίκιο που θα πλήρωναν.

Σε συνέχεια όλων των παραπάνω, δημιουργήθηκαν πολλές αυτόνομες, ακροαριστερές οργανώσεις όπως η Autonomia Operaia, η Lotta Continua και το Manifesto, που διαδραμάτισαν κεντρικό ρόλο με την διοργάνωση πολλών δράσεων και την έκδοση

¹ Αυτομείωση είναι η ενέργεια εκείνη με την οποία οι καταναλωτές, σε επίπεδο κατανάλωσης, και οι εργάτες, σε επίπεδο παραγωγής, αναλαμβάνουν οι ίδιοι να μειώσουν, σε ένα συλλογικά αποφασισμένο επίπεδο, την τιμή των δημόσιων υπηρεσιών, της στέγασης, του ηλεκτρικού ρεύματος - ή στα εργοστάσια, το ρυθμό παραγωγικότητας. Πηγή: https://www.anarxeio.gr/files/pdf/Prapopoulou_To_spiti_twn_kleftwn_2011-01Re_BR.pdf

εντύπων. Έτσι, άρχισε η σχετική κατάπτωση και η έκφραση δυσπιστίας στην μέχρι τότε κραταιά Αριστερά, και ξεκίνησε η εμφάνιση και «εδραίωση» του Αυτόνομου Κινήματος. Στο πλαίσιο αυτό, συγκροτήθηκε και το φεμινιστικό αυτόνομο κίνημα, ως μέρος του κύκλου διαμαρτυρίας της εποχής, διεκδικώντας την αυτονομία του από τα υπόλοιπα κόμματα και τα αιτήματα που αυτά προέβαλαν. Συνεπώς, δεν μπορούμε παρά να δεχτούμε πως τη δεκαετία αυτή η Ιταλία βρισκόταν πράγματι σε μια συγκρουσιακή συνθήκη ενός κύκλου διαμαρτυρίας, και πως το φεμινιστικό κίνημα αποτέλεσε ζωτικής σημασίας κομμάτι του.

2.1.1 Η ΙΤΑΛΙΚΗ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ

Έχοντας, λοιπόν, αυτή τη διαρκή ένταση με τη μόνη ισχυρή – μέχρι τότε – επίσημα σωματειακή τάση, αυτή δηλαδή του Κομμουνιστικού κόμματος, οι εργαζόμενοι/ες που ήθελαν μια σχετική αυτονομία αναζήτησαν καινούργιες εναλλακτικές. Υπήρχε διαρκής προσπάθεια εκμοντερνισμού της βιομηχανίας και εντατικοποίηση της εργασίας, και στην Ιταλία όπως και σε όλη τη Δύση. Μερίδα των υποστηρικτών του PCI είχε αρχίσει να φυλλοροεί προς άλλες οργανώσεις καθώς αντιλαμβάνονταν πλέον πως το κόμμα βρισκόταν σε μεγαλύτερη σύμπτωση με την τάση της διαπραγματεύσεως και όχι της σθεναρής διεκδίκησης, υποβιβάζοντας αρκετά πλέον τις ανάγκες και τα αιτήματα των εργαζομένων. Αν και υπήρχαν Αριστερά Κόμματα, οι νέες προσδοκίες μετά το Θερμό Φθινόπωρο είχαν αυξηθεί, και, όπως φάνηκε, δεν απαντώνταν στην ατζέντα τους. Τα υπόλοιπα αριστερά κόμματα, πέραν του κομμουνιστικού, αν και διαφοροποιούνταν από τον τρόπο δράσης και τις ιδεολογικές του παραδοχές, δεν απείχαν αρκετά από το πολιτικό του πρόγραμμα, το όραμα για δομή και οργάνωση. Παρέμεναν σχετικά παρωχημένα και ιεραρχικά, σε σχέση πάντα με τις εκ νέου διαμορφωμένες απαιτήσεις αυτού του τόσο έντονα ριζοσπαστικού κύκλου συγκρούσεων, κάτι το οποίο άφηνε ανεκπλήρωτες τις βλέψεις πολλών εργατών, αναφορικά με τους τρόπους οργάνωσης και τις πολιτικές στοχεύσεις.

Σε αυτό το σημείο προς επίρρωση αξίζει να σημειωθεί μια συγκεκριμένη εξέλιξη στην ιστορία του Κομμουνιστικών Κομμάτων της γηραιάς ηπείρου, αυτή που ονοματίστηκε ως Ευρωκομμουνισμός. Συγκεκριμένα ο Γ. Γραμματέας του PCI Enrico Berlinguer ήδη από το 1969 ήρθε σε ρήξη με την κεντρική Σοβιετική Ηγεσία για θέματα όπως το Κινεζικό καθεστώς κ.ά, και απομακρύνθηκε. Σε αυτό το πλαίσιο το PCI άρχισε να τείνει προς το Ιταλικό σοσιαλδημοκρατικό και κατά το 1973 συνεργάστηκε με το χριστιανοδημοκρατικό κόμμα σε ένα συμβάν που έμελλε να ονομασθεί ως "Ιστορικός

Συμβιβασμός". Αυτή η μετακίνηση αποτέλεσε σημείο κριτικής για το κίνημα της Ιταλικής Αυτονομίας απέναντι στις πρακτικές, τους στόχους και τον χαρακτήρα του PCI.

Έτσι, η οργάνωση η οποία αποτέλεσε τον κόμβο της αυτονομίας, στον αντίποδα των παραπάνω, ήταν η Autonomia Operaia (A.O.). Η εν λόγω οργάνωση, συστάθηκε αρχικά το 1950 όταν εργάτες σε εργοστάσια της Βόρειας Ιταλίας, επιδίωκαν την πλήρη αυτονομία τους από διοικητικά όργανα και εργατικές ενώσεις, οι οποίες καθορίζονταν από κομματικά κλιμάκια. Η σημαντικότητά της αυξήθηκε κατά τη διάρκεια του Θερμού Φθινοπώρου, χάρη στην επιτυχία της να οργανώνει τους εργαζόμενους εντός των εργοστασίων και την επιρροή που είχε σε τοπικές συνελεύσεις ακτιβιστών. Το 1972 εργαζόμενοι και φοιτητές στη Ρώμη, αποτέλεσαν τον κεντρικό θύλακα των αυτόνομων συμβουλίων και η A.O. οργάνωσε ένα άτυπο δίκτυο και σειρά συνεδρίων, όπου βρισκονταν οργανώσεις, συλλογικότητες και μεμονωμένα άτομα.

Αποτέλεσμα των παραπάνω, ήταν η αύξηση της πάλης απέναντι στον κρατικό μηχανισμό, η εκκίνηση κατά μέτωπο συγκρούσεων με την κυβέρνηση, την ίδια εποχή όπου οι κομμουνιστικές εργατικές ενώσεις κινούνταν αντίθετα. Αν και επικρίνονταν για τις επιθετικές μεθόδους της, η A.O. είχε κερδίσει εκτίμηση του εργατικού κόσμου λόγω της μαχητικότητάς της, σε αντίθεση με την στάση του PCI και τις εργατικές του οργανώσεις. Το 1972, έγινε γενική απεργία για τη διαπραγμάτευση των νέων συμβολαίων εργασίας. Καλά οργανωμένες διαδηλώσεις, ενίσχυσαν τον απεργιακό κλοιό ενώ οι αυτόνομα οργανωμένες δράσεις κλιμάκωσαν την αίσθηση δύναμης των εργατών. Τα αιτήματά τους, που ήταν ρηξικέλευθα για την εποχή στην οποία εκδηλώνονταν, ήθελαν παραπάνω από όσα στόχευαν οι κομμουνιστικές οργανώσεις: διεκδικούσαν τη διαχείριση του ελεύθερου τους χρόνου, μια καθημερινή ζωή που δε θα περιστρέφονταν αμιγώς γύρω από την εργασία, καθορισμένη με συλλογικούς όρους και όχι με εκείνους που «επιβάλλονταν» -κατά τα λεγόμενα των διεκδικητών- από τις επιμέρους εταιρείες/εργοστάσια και τους επίσημους φορείς διακυβέρνησης (υπουργεία) (G.Katsiaficas, ό.π. :25).

Το Μιλάνο, αποτέλεσε κοιτίδα του κινήματος των Αυτόνομων, όντας μια από τις πιο πολυπολιτισμικές πόλεις. Το 1969, τέθηκε ως σημαντικό ζητούμενο η αναμόρφωση του στεγαστικού ζητήματος, το οποίο είχε ανέλθει λόγω της συνεχούς εκβιομηχάνισης, αστικοποίησης των πόλεων και την παράλληλη αύξηση του πληθυσμού. Η συνθήκη αυτή, ήταν αφορμή μιας εθνικής γενικής απεργίας, όπου λόγω μαζικότητας και έντασης

είχε ως αποτέλεσμα δύο νεκρούς αστυνομικούς. Το 1971, οι αγώνες συνεχίστηκαν με ανανεωμένο διεκδικητικό ρεπερτόριο. Στην προσπάθεια εισβολής των αρχών σε μια κατάληψη στέγης μεταναστών, στάλθηκαν 2000 ένστολοι για την καταστολή οδοφραγμάτων και εξεγέρσεων. Στην κινητοποίηση, υπήρχαν εργάτες από κοντινά εργοστάσια, φοιτητές/φοιτήτριες καθώς και 100αδες άλλου κόσμου. Το Πολυτεχνείο, μάλιστα, αξιοποιήθηκε λόγω ασύλου για την ανασυγκρότηση της κινητοποίησης.

Ταυτόχρονα, αναπτύχθηκαν συνελεύσεις γειτονιάς για την «επανοικειοποίηση» δημοσίων χώρων, σχολείων και την αναμόρφωση τοπικών κλινικών και νηπιαγωγείων. Σε συνέχεια της προσπάθειας για αναμόρφωση όρων διαβίωσης στην καθημερινή ζωή, γεννήθηκε και το κίνημα της αυτομείωσης. Προέκυψε από αυτόνομες οργανώσεις, οι οποίες πλήρωναν, λόγω χάρη, μειωμένο εισιτήριο στα ΜΜΜ το οποίο εξέδιδαν και εκτύπωναν οι ίδιες. Ακόμη, τέθηκαν και διεκδικήθηκαν κοινοτικοί έλεγχοι των αναπαραγωγικών αναγκών: δημιουργήθηκαν κοινωνικές κατοικίες χαμηλού κόστους, ρυθμιζόμενα χαμηλά ενοίκια, οι λογαριασμοί πληρώνονταν ακριβώς όσο ήταν το κόστος παραγωγής της εκάστοτε υπηρεσίας και γίνονταν μαζικές απαλλοτριώσεις σε σούπερ μάρκετ (“Mapping the terrain of struggle: Autonomous Movements in 1970’s Italy”, Patrick Cuninghame, 2015, στο <https://www.viewpointmag.com/2015/11/01/feminism-autonomism-1970s-italy/>).

Το αυτόνομο κίνημα ήταν ιδιαιτέρως σημαντικό για την ιστορική ανάδειξη της *αυτοοργάνωσης* της οργάνωσης, δηλαδή, πέρα και έξω από συντονισμένες από κόμματα ή θεσμικούς φορείς οργανώσεις, από άτομα που όλα μαζί έθεταν κοινούς στόχους και αξιολογούσαν τις απόψεις όλων των συμμετεχόντων ως ισάξιας βαρύτητας, χωρίς την ύπαρξη κάποιου ανώτερου κλιμάκιου ή/και ατόμου που λαμβάνει αποφάσεις. Ο αυθόρμητος και ριζοσπαστικός χαρακτήρας των δράσεων, καλλιεργούσε την αίσθηση ότι τα εργοστάσια κι οι χώροι εργασίας ήταν πλέον περισσότερο «στα χέρια» των εργαζομένων και πως οι ιδιοκτήτες είχαν, κατά κάποιο τρόπο, χάσει τον έλεγχο της παραγωγής. Το κίνημα στους χώρους αυτών, όμως, ήταν κομβικό και για το ίδιο το αυτόνομο κίνημα. Η *εργατιστική* τάση της αυτονομίας, επιτρέπει πολλές ερμηνείες του Ιταλικού κινήματος, ωστόσο, έως τότε, είχε αποκλείσει τη συζήτηση για τις διαστάσεις που πήρε ο αγώνας, με υποκείμενα που συμμετείχαν και εκτός εργοστασίου, όπως φοιτητές, μετανάστριες, γυναίκες και γενικά άτομα τα οποία ταξικά ανήκαν στην ίδια διαστρωμάτωση, αλλά δεν γίνονταν αντιληπτά ως «προλεταριάτο», με τη στενή του μαρξιστική έννοια (ό.π. : σ. 26).

Έτσι, δημιουργήθηκαν δύο βασικές τάσεις στην αυτονομία: Η πρώτη, η επονομαζόμενη «Οργανωμένη Εργατική», ήταν νέο-λενινιστική και μιλιταριστική και επέλεγε την κοινωνική διάδοση συμπεριφορών αντί πολιτικής οργάνωσης. Συμμετείχαν, πλήθος επιτροπών, κύκλων και οργανώσεων, με χαλαρό συντονισμό, όπου συμμετείχαν ακόμα και εναπομείναντες των επιτροπών βάσεων του PCI. Ο στόχος τους ήταν «η οργάνωση και η κυκλοφορία των αγώνων, ώστε η αυθόρμητη πάλη να γίνει μια επίθεση στο καπιταλιστικό σύστημα». Στην τάση αυτή, είναι σαφές και από τα παραπάνω, πως ανήκαν οι εργατικές ενώσεις εντός των εργοστασίων που μετείχαν της Α.Ο.

Η δεύτερη τάση, που αυτοαποκαλούνταν «Δημιουργική Αυτονομία», συμπεριελάμβανε δύο βασικές συσσωματώσεις, τους «Κύκλους Προλεταριακής Νεολαίας» και τους «Ινδιάνους των Μητροπόλεων». Η πρώτη συσσωμάτωση, ήταν ένα χαλαρό δίκτυο νέων στα προάστια της Ιταλίας, αποτελούμενα κυρίως από φοιτητές και ανέργους. Βασικά στην πολιτική τους ατζέντα, ήταν τα «προλεταριακά ψώνια» (η απαλλοτρίωση αγαθών από σούπερ μάρκετ, όπως αναφέραμε παραπάνω), γενικά οι πρακτικές για αυτομείωση του κόστους ζωής -όπως περιεγράφηκαν προηγουμένως-, η κατάληψη κοινωνικών κέντρων και ο αγώνας ενάντια στο εμπόριο ναρκωτικών. Οι «Ινδιάνοι», είχαν προέλευση σχεδόν αμιγώς από τα πανεπιστήμια, και έλκονταν κυρίως από την εναλλακτική δράση, συμπεριλαμβανομένης της οικολογίας, της χορτοφαγίας, της φύσης, κάτι συναφές με το κύμα των «hippies» στην Αμερική (<https://autonomosteki.espivblogs.net/?p=122>).

Συγκριτικά, λοιπόν, η πρώτη τάση της αυτονομίας – στην οποία ανήκαν οι εργατικές ενώσεις για τις οποίες έγινε λόγος προηγουμένως – θεωρούνταν περισσότερο «παραδοσιακή» σε σχέση με τη δεύτερη, για τα νέα δεδομένα της περιόδου, στην οποία υπάγονταν και το Γυναικείο κίνημα. Το τελευταίο, καταδείκνυε την ανάγκη για ανεξαρτησία και την απόσπασή του από τα εργατικά αυτόνομα κινήματα, θεωρώντας πως ήταν εντελώς άκαμπτα, ως προς τη συμπερίληψη νέων αιτημάτων, πιο προωθημένων από τα αμιγώς εργατικά. Θεωρούσαν, επίσης, πως τα εν λόγω κινήματα, δρούσαν για τα δικά τους αιτήματα αποκλειστικά, αναδεικνύοντας μόνο τις δικές τους ανάγκες αντί να εγκολπώνουν βιώματα και ατζέντα που θα ανταποκρίνονταν και σε άλλα υποκείμενα.

Ήδη από το 1966, αναζητήθηκε μια «νέα αυτονομία» από τις γυναίκες, αρνούμενες την ενσωμάτωση και τη συμπίεση των δικών τους αναγκών, σε ένα πλαίσιο διαρκούς απαίτησης να γίνουν οι ίδιες πιο αρρενωπές, κι όχι να ακουστούν τα δικά τους βιώματα. Με τις διαφοροποιήσεις αυτές, το αυτόνομο κίνημα κορυφώθηκε και ενοποιήθηκε το

1977, χάρη στο φεμινιστικό. Έφερε, μια νέου είδους διάδραση μεταξύ των επιμέρους πλευρών αυτού του πολύμορφου, πλέον, κινήματος και οι αυτόνομες οργανώσεις παρείχαν, πια, ένα μοντέλου απομίμησης και για άλλες συσσωματώσεις (G. Katsiaficas, ό.π. :26).

2.1.2 ΤΟ ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ

Στην Ιταλία, όπως και στις περισσότερες χώρες την χρονική εκείνη περίοδο, ήταν έντονο το πατριαρχικό πλαίσιο τόσο στο κοινωνικό όσο και στο πολιτικό γίνεσθαι. Χαρακτηριστικά παραδείγματα ήταν τα περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας, οι δολοφονίες για μοιχεία, νόμοι που έβλεπαν το βιασμό ως έγκλημα ενάντια στο ήθος κι όχι στην ανθρώπινη ακεραιότητα. Τη δεκαετία του 1960, με την ανάδυση του φοιτητικού κινήματος, πλήθος γυναικών που συμμετείχαν άδραξαν την ευκαιρία να δημιουργήσουν αμιγώς γυναικείες ομάδες. Μέχρι τότε, ακόμη και στα κόμματα της Ν. Αριστεράς, θεωρούμενα ως προοδευτικά, οι γυναίκες είχαν στερεοτυπικούς ρόλους (π.χ. γραμματειακή υποστήριξη) και ο λόγος τους δεν ήταν σε καμία περίπτωση ισότιμος με αυτόν των αντρών μελών των κομμάτων.

Την ίδια δεκαετία, λοιπόν, εμφανίζονται οι πρώτες φεμινιστικές οργανώσεις, η Female Revolt σε Ρώμη και Μιλάνο, και η Lotta Femminista σε Ρώμη και Πάντοβα. Βασική τους επιρροή, ήταν τα φεμινιστικά κινήματα στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και αφορμή για την συσπείρωση τους ήταν η ήττα του ιταλικού δημοψηφίσματος, όπου θα απαγόρευε το διαζύγιο. Διαχώρισαν τις έννοιες απελευθέρωση και χειραφέτηση, και απαιτούσαν ριζική αλλαγή της καθημερινής ζωής, εν αντιθέσει με τα μέχρι τότε πεδία παρέμβασης, τη δημόσια σφαίρα και τον εργασιακό χώρο. Άρχισαν να αναδεικνύουν ζητήματα που δεν έθιγαν τα κόμματα της Αριστεράς μέχρι τότε, και τα θέματα τα οποία έφεραν στην επιφάνεια ανήκαν στο αόρατο φάσμα του πολιτικού. Ήταν θέματα κυρίως δημόσιας υγείας και της «διαχείρισης» (όπως το έθεταν στο λόγο τους) των γυναικείων σωμάτων, όπως ο δημόσιος λόγος και -εμμέσως- η πίεση για την αναγκαιότητα της μητρότητας, ο έλεγχος της εγκυμοσύνης και της διακοπής της καθώς και η νομική απαγόρευση της χρήσης των αντισυλληπτικών μέχρι το 1971.

Ιδιαίτερης σημασίας αποδείχθηκε η ανάδειξη του ζητήματος της άμβλωσης. Η διαδικασία αυτή, επιτρέπονταν σε νομικό πλαίσιο, μόνο σε περίπτωση εγκυμοσύνης κατά τον βιασμό ή επιμόλυνσης. Η συνθήκη αυτή, αναπόφευκτα οδηγούσε σε παράνομες εκτρώσεις, κι αυτό με τη σειρά του οδηγούσε είτε στο θάνατο των γυναικών αυτών, λόγω ανθυγιεινών συνθηκών τέλεσης της επέμβασης, είτε στην καταδίκη τους. Μέχρι τότε η

θεσμική αριστερά δεν είχε τοποθετηθεί επί του ζητήματος και ως εκ τούτου το 1975 κατέβηκαν στο δρόμο πρώτη φορά αυτόνομα γυναίκες για να διεκδικήσουν τον έλεγχο των σωμάτων τους και της διαδικασίας της κύησης. Η Ένωση Γυναικών Ιταλίας (ένωση εντός του PCI) λόγω της πολιτικής της θέσης, αρχικά διατείνονταν αρνητικά απέναντι στην αυτονομία του φεμινιστικού κινήματος από τα υπόλοιπα και συνεπώς δεν συμμετείχε στην πορεία αυτή. Ωστόσο, η μαζικότητα της πορείας αυτής οδήγησε σε αλλαγή στάσης της οργάνωσης απέναντι στο ζήτημα και στην συμμετοχή της σε επόμενες πορείες.

Σταδιακά, άρχισαν να οργανώνονται άτυπες κλινικές από τις ίδιες τις γυναίκες, σαν αυτόνομες επιχειρήσεις που υποστηρίζονταν από ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό, παράνομα, προκειμένου να διασφαλίζουν αξιοπρεπείς συνθήκες άμβλωσης για όσες το επέλεξαν. Η οργάνωσή τους, έγινε αυτόνομα από γυναίκες κι αλληλέγγυο ως προς τη διεκδίκησή τους κόσμο, προκειμένου και να παρέχεται βοήθεια. Κατά κάποιο τρόπο, η μέθοδος αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια πρώτη απόπειρα άμεσης «αλλαγής» της κοινωνίας, υπό την έννοια ότι μια τέτοια προσπάθεια κατάφερε, εν μέρει και φυσικά με ό,τι κινδύνους αυτό ενείχε, να λαμβάνονται οι αποφάσεις βάσει των αναγκών των ίδιων των γυναικών, κι παραγνωρίζοντας την υφιστάμενη νομική συνθήκη.

Στα πλαίσια ανάδυσης ενός τέτοιου κινήματος, όλες οι συνιστώσες του συμφωνούσαν στην υπάρχουσα ανάγκη να αναδιαμορφωθούν οι όροι διαβίωσης. Ωστόσο τα πιο ριζοσπαστικά κομμάτια του, θεωρούσαν πως ήταν κάπως συντηρητική τάση και πως το ζήτημα της έκτρωσης πρέπει να γίνει αντιληπτό διαφορετικά. Συγκεκριμένα, η Female Revolt τοποθετούνταν ως εξής:

«Το να ζητάει καμία από το αρσενικό άδεια για έκτρωση, έχει μια επιθετική πλευρά, καθώς και η νομιμοποίηση της άμβλωσης και η ελεύθερη τέλεσή της θα χρησιμοποιηθούν για να κωδικοποιήσουν την απόλαυση της παθητικότητας, ως μια έκφραση του γυναικείου φύλου, ενισχύοντας έτσι το μύθο της γεννητικής πράξης, η οποία ολοκληρώνεται με τον ανδρικό οργασμό εντός του γυναικείου κόλπου... Ας προσπαθήσουμε να σκεφτούμε έναν πολιτισμό, όπου η ελεύθερη σεξουαλικότητα δεν εμφανίζεται ως η αποθέωση της ελεύθερης άμβλωσης και χρήσης αντισυλληπτικών που υιοθετούνται από τις γυναίκες. Θα φαίνεται ως η έκφραση μιας σεξουαλικότητας, η οποία δεν είναι αποκλειστικά αναπαραγωγική, αλλά πολύμορφη. Σε αυτού του είδους τον πολιτισμό, θα ήταν ξεκάθαρο πως τα αντισυλληπτικά είναι μόνο για εκείνες που θέλουν να κάνουν αναπαραγωγικό σεξ, και η άμβλωση δεν είναι λύση για

ελεύθερες γυναίκες, αλλά περισσότερο για εκείνες που έχουν γαλουχηθεί σε ένα πατριαρχικό σύστημα» (G. Katsiaficas, ό.π. : 29).

Στον αντίποδα, σαφώς, υπήρχαν γυναίκες του κινήματος, οι οποίες θεωρούσαν ότι κάτι τέτοιο ήταν εντελώς ουτοπικό, συνεπώς η παροχή καλύτερων όρων διαβίωσης για τις γυναίκες ήταν προτεραιότητα. Άλλωστε, θεωρούσαν πως μια τέτοια λογική θα αντιτίθετο στο επίδικο της αυτοδιάθεσης του σώματος της καθεμίας, όπως εκείνη επιθυμεί.

Μετά από μια σειρά αποτρόπαιων σεξουαλικά κακοποιητικών συμπεριφορών που έφτασαν σε δικαστικές αίθουσες και αθώωθηκαν οι θύτες, το γυναικείο κίνημα έγινε ακόμη πιο ριζοσπαστικό ενώ η παρουσία του στους δρόμους έγινε φανερά αισθητή. Το 1976, στη Ρώμη, έγινε η πρώτη φεμινιστική πορεία με τίτλο ‘Reclaim the night’, όπου γυναίκες ντύθηκαν μάγισσες, φώναζαν συνθήματα με πυγμή και θυμό, όπως «Διαζύγιο τώρα!», «Όχι πια μητέρες, κόρες, να καταστρέψουμε τις οικογένειες». Κατ’ ανάγκη το κράτος έδρασε, κι έτσι το PCI -ως το κόμμα, με μια γυναικεία οργάνωση στο εσωτερικό του, και τη μεγαλύτερη επιρροή εντός του κοινοβουλευτικού συστήματος- κατάφερε να κάνει μια συμφωνία, προκειμένου η απόφαση για την έκτρωση να επαφίεται, τουλάχιστον, στο γιατρό. Το «Γυναικείο Απελευθερωτικό Κίνημα» (MLD), συνδεδεμένο με το μικρό «Ριζοσπαστικό Κόμμα», είδε αυτή τη συμφωνία ως «γροθιά στο πρόσωπο» και επέμενε στην ανάκληση των νόμων που καθορίζουν την έκτρωση. Φεμινίστριες, έκαναν περιφρούρηση γύρω από το κοινοβούλιο, προκειμένου διαμαρτυρηθούν ενάντια στο νέο νόμο. Λίγους μήνες αργότερα το κοινοβούλιο ψήφισε έναν από τους πιο προοδευτικούς νόμους – για τα δεδομένα της εποχής- στην Ευρώπη.

Πάντως, και πριν τις κυβερνητικές μεταρρυθμίσεις, οι κινητοποιήσεις είχαν διαδοθεί σε όλη τη χώρα, διαμορφώνοντας τις συνθήκες της καθημερινής ζωής, με καλύτερους όρους για τις γυναίκες δίνοντάς τους έναν νέο επαναπροσδιορισμό των εαυτών τους εντός του κοινωνικού γίνεσθαι. Εμπνευσμένες από τον αριθμό συμμετεχουσών στις πορείες τους, το Γυναικείο Απελευθερωτικό Κίνημα (MLD) κατέλαβε ένα εγκαταλελειμμένο κτήριο του περιφερειακού δικαστηρίου στη Ρώμη, δίνοντας το παράδειγμα για ένα νέο κύμα ακτιβισμού. Από τον Ιανουάριο του 1977, 81 φεμινιστικές οργανώσεις στήριξαν την κατάληψη αυτή, και το MLD αποχώρησε από το Ριζοσπαστικό κόμμα για να ακολουθήσει το ρεύμα της αυτονομίας.

Καθώς οι φεμινίστριες γίνονταν όλο και πιο ριζοσπαστικές και πεπεισμένες για την ανάγκη τους για αυτονομία, μέλη της Αριστεράς αδυνατούσαν να κατανοήσουν το επίδικο των φεμινιστικών επιδιώξεων, με προεξέχον παράδειγμα τη Lotta Continua. Παρ' όλο που ήδη σταδιακά έχανε μέλη, η τελική της διάλυση προήλθε από μια εσωτερική κρίση. Αυτό που ακριβώς συνέβη ήταν ότι το Νοέμβριο του 1975, ενώ άτομα από την οργάνωση είχαν σκοπό την προστασία φεμινιστικών μπλοκ από ακροδεξιούς και αστυνομικούς, επιτέθηκαν εναντίων των γυναικών, σε μια πορεία υπέρ της έκτρωσης, επειδή δεν επιτρεπόταν η συμμετοχή αντρών. Έτσι, ήρθαν σε πλήρη ρήξη και με γυναίκες που συμμετείχαν στην οργάνωση αλλά και μεταξύ τους.

Πολλές φεμινίστριες προσπάθησαν να διατηρήσουν την διπλή τους ένταξη, συμμετέχοντας ταυτόχρονα στο αυτόνομο γυναικείο κίνημα και σε κάποιο οργανωμένο κόμμα ή μικρό ριζοσπαστικό γκρουπ, διευρυμένων πολιτικών ενδιαφερόντων. Η αρχική τους κατεύθυνση ήταν επαναστατική -κατά τα λεγόμενά τους-, συχνά Μαρξιστική, παρ' όλο που όσο εμβάθυναν τις συζητήσεις τους, πολλές έγιναν επικριτικές απέναντι στη L.C. και το PCI καθώς και στην αποδοχή της Αριστεράς μικροαστικών -κατ' αυτές- νορμών και αξιών, ειδικά του διαχωρισμού μεταξύ προσωπικής και δημόσιας ζωής. Απογοητευμένες, λοιπόν, από την αποτυχία των οργανώσεων να κατανοήσουν και να αρθρώσουν λόγο γύρω από το ζήτημα της γυναικείας καταπίεσης, ανέπτυξαν τα δικά τους θεωρητικά εργαλεία. Ακόμα κι όταν οι εν λόγω οργανώσεις δεν ήταν αντιπαραθετικές ως προς τα φεμινιστικά αιτήματα, δεν μπορούσαν να αποδεχθούν την νεοαποκτηθείσα αυτονομία του φεμινιστικού κινήματος.

Ο πολιτικός προσανατολισμός του Ιταλικού φεμινισμού αφορούσε ζητήματα καθημερινής ζωής, κυρίως της κρίσης του ετεροκανονικού ζευγαριού (ανδρόγυνο). Χιλιάδες γυναίκες, κυρίως ενεργές στο ευρύτερο κίνημα, άρχισαν να αμφισβητούν τη σχέση τους με τους άντρες και να εξετάζουν εναλλακτικές μορφές διασύνδεσης πέραν της μονογαμίας. Το φεμινιστικό κίνημα, αναπτύχθηκε ανάμεσα στις συμπληγάδες της απώλειας της εργασίας των γυναικών ως απόρροια της εκβιομηχάνισης και της αστικοποίησης και από την άλλη τις επιταγές της κοινωνίας της κατανάλωσης του '60. Όλα αυτά σήμαιναν πως ήταν έντονη και έκδηλη κοινωνική επιταγή η εργασία των γυναικών σε μια δουλειά που θεωρούνταν «υποχρέωσή» τους, ωστόσο παρέμενε απλήρωτη, την οικιακή εργασία εντός της πατριαρχικής πυρηνικής οικογένειας.

Η γυναικεία περιθωριοποίηση κατά τη διάρκεια της οικονομικής άνθισης του 1960, σηματοδοτήθηκε από το γεγονός ότι ο αριθμός των γυναικών στο εργατικό δυναμικό μειώθηκε κατά 1 εκατομμύριο. Καθώς η Ιταλία εκσυγχρονιζόταν, η μετάβαση από τις επαρχιακές οικογένειες στις αστικές πυρηνικές, δε σήμανε την απελευθέρωση για πολλές γυναίκες. Σε απάντηση, ομάδες σαν τη Lotta Femminista και την Autonomia Femminista, ανέπτυξαν το αίτημα μισθού για την οικιακή εργασία για να επισημάνουν πως οι γυναίκες γίνονταν θύματα εκμετάλλευσης σε χώρους και εκτός του θεωρούμενου ως εργασιακού.

Εκτός από το ζήτημα της ιεραρχίας, η φεμινιστική ισότητα, όπως τίθενται από τις ριζοσπαστικές φεμινιστικές ομάδες, απείχε από την πρόσληψη του όρου με την έννοια των αστικών δικαιωμάτων. Η ισότητα με τους άνδρες, από ένα μέρος του κινήματος, απορρίπτονταν ως μια προσπάθεια ιδεολογικής υποτίμησης της γυναίκας ακόμη παραπάνω, καθώς το υποκείμενο καλούνταν να γίνει ίδιο με το ανδρικό, παρά να γίνει αποδεκτό με περισσότερο «θηλυκούς» όρους. Παρ' όλο που απελευθερώνονταν οι γυναίκες από τον στερεοτυπικό ρόλο της μητέρας, οι επίσημες αντιλήψεις περί ισότητας θεωρούσαν πως «επιβάλλουν μια ασεξουαλική ταυτότητα, που τις υποβιβάζει σε πολιτικές κατηγορίες που αναπτύσσονται από πατριαρχικές κυβερνήσεις» (Kemp, B., P. and S. (Editors), 1991:15). Στην ουσία, υποστήριζαν πως εντός ενός τέτοιου συστήματος, η ισότητα, όπως «επιβαλλόταν» από την αστική δικαιοσύνη σήμαινε απλώς το να είσαι πιο αρρενωπή, δηλαδή να προσομοιάζεις περισσότερο το «ανδρικό στοιχείο».

Σε συνέχεια των λόγων και των πράξεων των ριζοσπαστικών φεμινιστριών, οι γυναίκες που ήταν οργανωμένες σε συνδικάτα, διαμόρφωναν και γυναικείες συλλογικότητες για να συζητήσουν το βίωμά τους ως εργάτριες και ακτιβίστριες. Μέχρι το 1977, ενώ αποτελούσαν το 30% της εργατικής δύναμης, στις εργατικές ενώσεις μετρούσαν μόνο 6% σε υψηλές θέσεις και το 1% σε εθνικό επίπεδο ηγεσίας. Επηρεασμένες από το φεμινιστικό κίνημα, αποκάλυψαν την αναπαραγωγή της πατριαρχίας εντός των ενώσεων και έθεσαν την ανάγκη για «κοινωνική επανάσταση», υπό την έννοια της ριζικής αναμόρφωσης των όρων της διαβίωσης και της θέσης τους στην κοινωνία.

Καταληκτικά, στα τέλη του 1970, από τη δυναμική που είχε συσσωρευτεί λόγω της καμπάνιας για την έκτρωση αλλά και ευρύτερα, το πρώτο κύμα ριζοσπαστικού φεμινισμού είχε υποχωρήσει. Υπήρχαν, όμως, ακόμη γυναίκες οι οποίες δρούσαν βάσει των όσων είχαν αποκομίσει ως ιδεολογική και έμπρακτη παρακαταθήκη. Συνέχισαν να

αντιμάχονται τη σεξουαλική βία και πέτυχαν -σε βάθος χρόνου- την άρση νομικών κανονισμών επιβαρυντικών για τις ίδιες. Οι Ιταλίδες φεμινίστριες, άφησαν πλούσια παρακαταθήκη σε στρατηγικές καινοτομίες.

Η έκρηξή τους σχημάτισε τον χαρακτήρα του φεμινισμού της δεκαετίας του 1970, επηρεάζοντας ειδικά σε οργανωτικό επίπεδο λόγω της έμφασης στην αυτονομία τους παρά στην λήψη αποφάσεων από «κεντρικές επιτροπές». Εν γένει, τα φεμινιστικά κινήματα της εποχής, αποτέλεσαν την πλέον σημαντική πηγή για τα σύγχρονα αυτόνομα κινήματα, σε όλες τους τις διαστάσεις. Θα εξετάσουμε, λοιπόν, μία από τις οργανώσεις αυτές, τη Lotta Femminista, η οποία ήταν από τις ελάχιστες – αν όχι η μοναδική- που προέκυψε εντελώς αυτόνομα, χωρίς την παρεμβολή οποιουδήποτε κόμματος ή οργάνωσης, και θεωρείται από τις εμβληματικότερες σε επίπεδο παραγωγής πολιτικού λόγου και δράσης.

2.2 LOTTA FEMINISTA

Αναγκαία συνθήκη, για να κατανοήθει ο πολιτικός λόγος και η δράση μιας - οποιασδήποτε – οργάνωσης, είναι να γνωρίζει κανείς τις θεωρητικές της καταβολές. Όπως έχει γίνει ήδη αντιληπτό από τα παραπάνω, η L.F. ήταν μια από τις πλέον εμβληματικές και ριζοσπαστικές φεμινιστικές οργανώσεις που εμφανίστηκαν την περίοδο του πολιτικού αναβρασμού στην Ιταλία, και συνεπώς η πλέον χρήσιμη για την έρευνά μας. Βασικό της πρόταγμα, ήταν ο ριζοσπαστικός αντικαπιταλισμός με Μαρξιστικούς όρους, αλλά με μια αιχμηρή κριτική αναφορικά με την αντίληψη της περί «ανακύκλωσης» του κεφαλαίου.

Εκκινώντας από την θεωρία του Μαρξ για την αναπαραγωγή και την κυκλοφορία του κεφαλαίου, ο Antonio Negri -κύριος θεωρητικός εκπρόσωπος της Αυτονομίας- ήταν ο πρώτος από τους εργατιστές που αναγνώρισε την συνολική αναμόρφωση της κοινωνίας υπό τους όρους του κεφαλαίου, τόσο η αναπαραγωγή όσο και η σφαίρα της κυκλοφορίας παύουν να υφίστανται απλώς σαν υποταγμένες στο κεφάλαιο άλλα γίνονται πλέον πεδία αξιοποίησης του κεφαλαίου, το κεφάλαιο γίνεται άμεσα κοινωνικό, θέση η οποία βοηθά στην συμπερίληψη όλων των μορφών αγώνων που εκδηλώνονται στο κοινωνικό. Συγκεκριμένα, υποστήριζε πως η αντίληψη ότι η σχέση κυριαρχίας αρθρώνεται σε σχέση εργασίας, ότι ο αγώνας είναι διαρκές και θεμελιώδες στοιχείο της ανάπτυξης της διαδικασίας της παραγωγής, οδηγεί στην κατανόηση πως οι χώροι εργασίας ζουν μια

μόνιμη και βαθιά σύγκρουση, που καταστέλλεται διαρκώς από το κεφάλαιο. Ο θεμελιώδης, όμως, πυρήνας της εκμετάλλευσης που εκκινεί από την παραγωγική διαδικασία, αναγνωρίζεται στον κόσμο της εργατικής αναπαραγωγής, δηλαδή της κοινωνίας (A. Negri, Κομμούνα, 1983: 92-98).

Η κριτική αυτή, όμως, αν και υπάρχει μια σύγκρουση ανάμεσα στους κύκλους της εργατικής αυτονομίας / φεμινισμού για το αν προηγήθηκε ή όχι, είχε προκύψει από μια ήδη υπάρχουσα κριτική στην μαρξιστική θεωρία, που έλαβε χώρα εντός του αυτόνομου και κυρίως φεμινιστικού κινήματος. Η Silvia Federici, -συμμετέχουσα στην εκστρατεία «Wages for Housework», που θα δούμε παρακάτω-, επέπληξε όλες τις μορφές μαρξισμού -συμπεριλαμβανομένου του εργατισμού- τονίζοντας πως αγνοούν/υποτιμούν τον κεντρικό ρόλο της κοινωνικής αναπαραγωγής και ως σεξουαλικής και ως απλήρωτης οικιακής εργασίας στην καπιταλιστική συσσώρευση κι από κει στον ταξικό ανταγωνισμό.

Η ίδια αναφέρει πως:

«Η κριτική αυτή επισημαίνει πως ο Μαρξ δεν μπορούσε να συλλάβει μια διαδικασία ως παραγωγική αξίας, εκτός αν παρήγαγε υλικά αγαθά. Συνεπώς, ήταν τυφλός απέναντι στη σημασία της απλήρωτης γυναικείας εργασίας για την καπιταλιστική συσσώρευση. Αυτό, μείωσε την αντίληψή του για την πραγματική έκταση της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης της εργασίας και τη λειτουργία του μισθού στη δημιουργία διχασμών ανάμεσα στην εργατική τάξη, ξεκινώντας από τη σχέση μεταξύ ανδρών και γυναικών. Αν είχε αναγνωριστεί ότι ο καπιταλισμός χρειαζόταν να στηρίζεται, όχι μόνο σε μια ικανή ποσότητα απλήρωτης οικιακής εργασίας για την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, αλλά και για την υποτίμηση των εργασιών αυτών με στόχο τη μείωση του κόστους της εργατικής δύναμης, θα είχε αποφευχθεί η θεώρηση του καπιταλισμού ως αναπόφευκτου και εξελικτικού.» (Patrick Cuninghame, 2015: 3, στο <https://www.viewpointmag.com/2015/11/01/feminism-autonomism-1970s-italy/>).

Ως μια, μερικώς τουλάχιστον, εύστοχη απάντηση σε μια τέτοια κριτική, η Ιταλική εργατίστικη θεωρία του «κοινωνικού εργοστασίου», μπορεί να ιδωθεί ως μια απόπειρα να πάει παραπέρα από την αρχικά αποκλειστική εστίασή της σε αυτόνομους αγώνες βασισμένους στα εργοστάσια, για να συμπεριλάβει και τα υπόλοιπα σχετικά κινήματα της εποχής (φοιτητικά, ταξικά, καθημερινής ζωής), παρ' όλο που συνέχισε να θέτει σε

δεύτερη τροχιά το ρόλο των γυναικών στην κοινωνική αναπαραγωγή. Συνεπώς, η θεωρία του κοινωνικού εργοστασίου, δεν ανταποκρίθηκε στην φεμινιστική κριτική του μαρξισμού γενικά και στον εργατισμό ειδικότερα, ούτε και η θεωρία του Negri του «κοινωνικού εργάτη» -του υποτιθέμενου νέου ανταγωνιστικού υποκειμένου του μετα-Φορντικού εργοστασίου της αποκεντρωμένης παραγωγής (ό.π. : 3-4). Παρ' όλα αυτά, οι ευρύτεροι αυτόνομοι αγώνες συνδέθηκαν με το γυναικείο κίνημα ενάντια στην πυρηνική οικογένεια, ως τόπος διαχωρισμού της αναπαραγωγικής δύναμης και της οικιακής εργασίας.

2.2.1 ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Η Lotta Feminista πρόβαλε τον ριζοσπαστικό αντικαπιταλισμό, με όρους Μαρξιστικής αναστροφής αναφορικά με τη συμπερίληψη της οικιακής εργασίας, κι όχι την πρόσληψη του εργαζομένου/ της εργαζόμενης αμιγώς με όρους κεφαλαίου. Συγκεκριμένα, αναφορικά με την οικιακή εργασία, υποστήριζε πως «η έμφαση στους εργατικούς αγώνες μόνο εντός του εργοστασίου, αγνοεί το κομμάτι της απλήρωτης εργασίας στην οποία υποβάλλονται οι γυναίκες. Κι αυτό συμβαίνει, μονάχα για τη διαστρωμάτωση της ισχύος ανάμεσα σε υποκείμενα της ίδιας τάξης, τη ρίζα της αδυναμίας της τάξης μας, την οποία οι οργανώσεις της αριστεράς διαιωνίζουν. Άλλωστε, συνήθης κατηγορία που αντιμετωπίζουμε είναι πως είμαστε διαταξικές, διασπαστικές και λοιπά» (G. Katsiaficas, ό.π. : 33).

Κάποιες γυναίκες θεωρητικές, πρώην μέλη της Potere Operaio, που συμμετείχαν στο γυναικείο κίνημα, έδωσαν προσοχή στο ζήτημα της απλήρωτης εργασίας στον τομέα της αναπαραγωγής, που αποτιμήθηκε ως ζωτικής σημασίας για την αναπαραγωγή της ζωντανής εργασίας και κατά συνέπεια, των εργατών. Σ' αυτό το σημείο, σημαντικότερη αναδείχθηκε η δουλειά της Mariarosa Dalla Costa, η οποία υπέδειξε την ιεραρχική διάκριση ανάμεσα στη μισθωτή/ παραγωγική εργασία (τη βιομηχανική εργατική τάξη) και την απλήρωτη εργασία σε τομείς κοινωνικής αναπαραγωγής (γυναίκες, φοιτητές, άνεργοι). Στη βάση των αναλύσεων των Mariarosa και Giovanna Franca Dalla Costa, της Leopoldina Fortunati και άλλων, η L.F. ξεκίνησε την εκστρατεία που έγινε γνωστή διεθνώς σαν «Μισθός για την Οικιακή Εργασία», πετυχαίνοντας τη σύνδεση με το γυναικείο κίνημα της Αγγλίας, με κύρια εκπρόσωπο την Selma James, και αργότερα στις ΗΠΑ και τον Καναδά. Η ίδια η M. Dalla Costa περιγράφει τις πολιτικές αρχές και τη στρατηγική της L.F. ως εξής:

«Ζητούσαμε μισθό για τα οικιακά κυρίως εξαιτίας του σοβαρού προβλήματος ότι οι γυναίκες δεν είχαν τα δικά τους χρήματα. Επιπλέον, όμως, υπήρχε η διάσταση της αναγνώρισης και του σεβασμού για τη γυναικεία δουλειά στο σπίτι. Αυτό το αίτημα

συνδυάστηκε με την απαίτηση για δραστική μείωση του χρόνου εργασίας εκτός σπιτιού, τόσο για τις γυναίκες όσο και για τους άντρες (απαιτούσαμε 20 ώρες εργασίας την εβδομάδα), έτσι ώστε ο απαραίτητος χρόνος για την αναπαραγωγή να απελευθερωθεί, χωρίς να κυνηγάμε διαρκώς επιμέρους λύσεις που απαιτούν ακόμη περισσότερη εργασία, κάτι που βλέπουμε να συμβαίνει σήμερα. Από την άλλη μεριά, υπήρχε η τυπική προσέγγιση της θεσμικής Αριστεράς, που ασχολούνταν μόνο με την εργασία εκτός σπιτιού και ζητούσε ενίσχυση των κοινωνικών υπηρεσιών. Αυτή η προσέγγιση επηρέαζε και τις άλλες τάσεις του γυναικείου κινήματος.» (https://www.sarajevomag.gr/entipa/teuhos_62/i62_p23_apliroti.html).

Σε συνέντευξή της, η Silvia Federici, είχε απαντήσει χαρακτηριστικά, αναφορικά με την εν λόγω διεκδίκηση, πως:

«Η σημασία της οικιακής εργασίας για την καπιταλιστική συσσώρευση, είναι προϋπόθεση για την υποτίμηση της εργασιακής σχέσης. Χωρίς αυτή, η καπιταλιστική τάξη θα υποχρεούνταν να επενδύσει σε υποδομές αναγκαίες για την αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης, και θα δημιουργούνταν επιπτώσεις στους ρυθμούς συσσώρευσης. Από πολιτικής πλευράς, η αναπαραγωγική εργασία υπήρξε η υλική βάση για τη δημιουργία μιας εργασιακής ιεραρχίας που διαιρεί τις γυναίκες και τους άντρες. Αυτό, επιτρέπει στο κεφάλαιο να εκμεταλλεύεται τη γυναικεία εργασία πιο αποτελεσματικά, μέσω του γάμου και των συζυγικών σχέσεων, συμπεριλαμβανομένης της ιδεολογίας του έρωτα, να κατευνάζει τους άντρες, δίνοντάς τους μια «υπηρέτρια» να ακούν την εξουσία, που τους ασκείται αντίστοιχα στην εργασία τους» (Γιώργος Σουβλής, Ankica Čakardić «Ιστορίες για μάγισσες, μαρξιστικός φεμινισμός και πολιτικές εναλλακτικές: Συνέντευξη με την Σίλβια Φεντερίτσι», στο <http://rednotebook.gr/2017/01/istories-gia-magisses-marxistikos-feminismos-ke-politikes-enallaktikes-sinentefxi-tis-silvia-fenteritsi/>).

Η κυρίαρχη κριτική τους στην μαρξιστική θεωρία, παρέμεινε πως η οικιακή εργασία δε θεωρείτο παραγωγική. Σφάλμα, κατ' αυτές, αυτής της ανάλυσης είναι ότι η έννοια της παραγωγικής εργασίας είναι αναλυτική και όχι αξιολογική. Για τον Μαρξ η παραγωγική διαδικασία αποτελείται από δραστηριότητες που παράγουν υπεραξία μόνο υπό τη μορφή κεφαλαίου. Οι εργάτ(ρι)ες παίρνουν ένα μισθό για την υπεραξία που παράγουν και ο μισθός αυτός εμπεριέχει όλα τα έξοδα αναπαραγωγής με το μέτρο των εκάστοτε πολιτισμικών/ κοινωνικών σταθερών. Σ' αυτόν εμπεριέχεται και η οικογένεια, συμπεριλαμβανομένης της γυναίκας, η οποία συντηρεί το νοικοκυριό. Η οικιακή εργασία ανήκει στις απαραίτητες δραστηριότητες για την αναπαραγωγή του εργατικού δυναμικού αλλά αν υπάρχει το αίτημα να μετριέται η οικιακή εργασία σαν παραγωγική, σημαίνει ότι

μετασχηματίζεται σε μισθωτή. Αυτό, όμως, σημαίνει το ότι απλώς διευρύνεται η έννοια των μισθωτών δραστηριοτήτων και του γυναικείου ρόλου ως αμιγώς αναπαραγωγικού, παρά το ότι οδηγούμαστε στην κατάργησή της -συμπεριλαμβανομένης με την καπιταλιστική έννοια- εργασίας εν γένει (Terminal 119,2007: 13).

Η ιταλική αυτόνομη φεμινιστική προσέγγιση, παράλληλα με τη διατύπωση για παραγωγή υπεραξίας από τη νοικοκυρά, εναντιώθηκε στην εργατιστική, προλεταριο- κεντρική ερμηνεία της μαρξιστικής θεωρίας για την εργοστασιακή πειθαρχία στην οποία είχε υπαχθεί η ανδρική μισθωτή εργασία. Αν και η Dalla Costa δεν εξηγεί πως η οικιακή και η παραγωγική εργασία αποτελούν κάτι παραπάνω από παραγωγή αξίας χρήσης, η θέση της είναι πιο ριζοσπαστική όταν ισχυρίζεται πως: *«Η σκλαβιά στην αλυσίδα παραγωγής δεν αποτελεί απελευθέρωση από τη σκλαβιά του νεροχύτη»*, κι όταν αποφεύγει την κατηγοριοποίηση της γυναίκας βάσει της οικιακής εργασίας, μέσω της προπαγάνδας της συμμετοχής της στους κοινωνικούς αγώνες. Εκεί, γίνεται θεματοποίηση της ανάγκης για μια γυναικεία σεξουαλική αυτοδιάθεση και το πρόβλημα του συνδυασμού των γυναικείων αγώνων με εκείνων του προλεταριάτου (ό. π. : 13).

Η απαίτηση μισθού για την οικιακή εργασία από το κράτος, ωστόσο, προκάλεσε μια ισχυρή πολεμική από άλλες τάσεις του φεμινιστικού κινήματος. Έβλεπαν τη στοχοθεσία αυτή, ως «αποποίηση του στόχου της κοινωνικοποίησης της οικιακής εργασίας» (Patrick Cuninghame, 2008: 10, στο <https://journals.openedition.org/amnis/575>) . Τον Ιούνιο του 1974 το περιοδικό Rosso -συνδεδεμένο με αυτονομία-, που συμμετείχε στη συζήτηση μεταξύ εκείνων που ζητούσαν μισθό και εκείνων που θεωρούσαν το αίτημα αυτό ως επικυρωτικό της οικιακής εργασίας ως γυναικείας, δημοσίευσε μια έκθεση της επιτροπής «Μισθός για την οικιακή εργασία» της Πάντοβα, αποτέλεσμα μιας τριήμερης συζήτησης γυναικείων οργανώσεων.

Μεγάλος αριθμός νοικοκυρών, δασκάλων, υπαλλήλων καταστημάτων και γραμματέων, συγκεντρώθηκαν στη συνάντηση αυτή για να αρνηθούν την τριπλή εκμετάλλευσή τους, από εργοδότες, συντρόφους και κράτος και να απορρίψουν τη δυσθυμία και τις πολύ άσχημες συνθήκες εργασίας που προκαλούσε αυτή η τριμερής καταπίεση. Κύρια αιχμή τους, ήταν η απόρριψη της άποψης πολιτικών κομμάτων και κάποιων εξωκοινοβουλευτικών οργανώσεων της Αριστεράς, ότι η χειραφέτηση των γυναικών θα γίνει μόνο με την έξοδό τους στην αγορά εργασίας. Αντίθετα, θεωρούσαν ότι το κράτος, ως οργανωτής της καπιταλιστικής κοινωνίας – της οποίας βασική δομή είναι η πυρηνική

οικογένεια- όφειλε να πληρώνει μισθούς για την οικιακή εργασία, εφόσον μέσω αυτής αναπαράγει τους πολίτες και τους εργάτες του.

Η σημαντικότερη παράμετρος, η οποία περιγράφεται από την Mariarosa Dalla Costa και συμπυκνώνει εναργώς την ανάλυση της L.F., είναι πως:

«(...) το φεμινιστικό κίνημα εξ' αρχής γνώριζε πως οι σχέσεις ανδρών γυναικών στον καπιταλισμό είναι βασισμένες στη βία. Στην πραγματικότητα, αυτό ήταν και το πρώτο ζήτημα για το οποίο το κίνημα αυτό, ανέπτυξε λόγο και δράση. Η έμφυλη βία δε γεννήθηκε στον καπιταλισμό, αντίθετα έχει μακρά ιστορία. Ακόμη κι αν κάποιες μορφές της παραμένουν απαράλαχτες (γυναίκες υφίσταντο σωματική βία, βιάζονταν, σκοτώνονταν, αφαιρούνταν τα γεννητικά τους όργανα, αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν εγκυμοσύνες ή να φέρουν εις πέρας μια, πολύ πριν τον καπιταλισμό) σε αυτόν, ωστόσο, επανεγκαθιδρύθηκε και του παραχωρήθηκε μια λειτουργία, αμιγώς εσωτερική της δουλειάς η οποία ανατέθηκε στις γυναίκες: το νοικοκυριό. Αυτή είναι η εργασία της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, το βασικό μέρος εκτέλεσής της είναι το σπίτι και η βασική μονάδα στην οποία γίνεται είναι η οικογένεια. Η ακραία βία στη σχέση κεφαλαίου – γυναικών αντανακλάται στη σχέση γυναικών-αντρών, σχέση αναγκαστικά βίαιη στο πλαίσιο του καπιταλισμού» (ό.π. : 15).

Στόχος, επίσης, της οργάνωσης (L.F.), γινόταν το ανεπαρκές κράτος πρόνοιας, κυρίως στον τομέα της υγείας. Προβληματική θεωρούσαν την έλλειψη παιδικών σταθμών και νηπιαγωγείων, για όσες είχαν είτε οικιακή είτε εξωτερική εργασία. Οι κοινωνικές υπηρεσίες που προορίζονταν για γυναίκες ήταν ελάχιστες, ενώ το σύστημα υγείας, διαμορφωμένο με πατριαρχικούς όρους, κακοποιούσε και έλεγχε μονίμως το γυναικείο σώμα. Με αυτό, εννοούνταν η πίεση (κοινωνική και συνεπώς ενσωματωμένη στις ιατρικές ρητορικές και πρακτικές) που δέχονταν κυρίως για τον τρόπο διαχείρισης της σεξουαλικότητάς τους, προκειμένου να την αξιοποιούν κυρίως αναπαραγωγικά. Σε αυτή την προσπάθεια εντάσσεται η ρητορική περί αναγκαιότητας της οικογένειας, της γυναίκας ως οικιακή -ως επί το πλείστο- εργάτρια και την ανάγκη να αναπαράγει. Σ' αυτό εντάσσονται και τα όποια περιστατικά, έμμεσης και άμεσης, βίας που έχουν δεχθεί, από κρατικούς και κοινωνικούς φορείς, όπως να μην μπορούν να κάνουν άμβλωση σε περίπτωση βιασμού, να μην μπορούν οι ίδιες να ορίσουν πότε και κατά πόσον θα κάνουν παιδιά, να δέχονται σχόλια περί του πότε θα τεκνοποιήσουν κλπ. Έτσι, οι γιατροί, νοσηλευτές ή οι όποιοι απασχολούνταν στον χώρο της υγείας και της γυναικείας γονιμότητας, θεωρούνταν μέρος ενός όλου που λειτουργούσε καταπιεστικά για εκείνες.

Σε μια προκήρυξή τους, καλούν τις γυναίκες να επανακτήσουν τα σώματα και τις ζωές τους (ό.π. : 11).

Δραστηριοποιούνταν, ακόμη, σε σχέση με την υποχρηματοδότηση του δημοσίου εκπαιδευτικού συστήματος, όπως άλλωστε βρίσκονταν στις επάλξεις όλων των κοινωνικών αιτημάτων στα μέσα της δεκαετίας του '70. Αντίστοιχα, σε σύμπνοια με την αυτονομία τότε, μιλούσαν για τον κοινωνικό έλεγχο των αναπαραγωγικών αναγκών τους (ενοικίαση σπιτιών, αυτομειούμενοι λογαριασμοί), και στη συνέχεια με ανάγκες αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου (εστίαση εκτός σπιτιού, παρακολούθηση σινεμά και συναυλιών).

Οι συγκρούσεις αυτές, συνδέθηκαν με τις απαιτήσεις του φεμινιστικού κινήματος σε σχέση με τον αυτοέλεγχο στα σώματα και τις ζωές των γυναικών, ενώ, χρονικά, τοποθετούνταν ανάμεσα στην ήττα του δημοψηφίσματος το 1974 -για την κατάργηση της νομοθεσίας περί διαζυγίου- και τον αγώνα για το δικαίωμα στην άμβλωση (ό.π.: 12). Παρ' όλα αυτά, οι σχέσεις φεμινιστικού κινήματος και αυτονομίας, ήταν τόσο τεταμένες όσο ήταν και με την Αριστερά. Οι κολλεκτίβες αυτόνομων γυναικών, ήταν επικριτικές στη συνέχιση κάποιων μορφών πολιτικών πρακτικών που είχαν κληρονομηθεί από την Αριστερά. Ειδικότερα, κατέκριναν την «μάτσο» αντιμετώπιση διαφόρων ζητημάτων με χρήση -πολλές φορές ένοπλης- βίας, παρ' όλο που οι ίδιες οι φεμινίστριες δεν ήταν επ' ουδενί υπέρ του πασιφισμού. Οι γυναίκες αυτές, άλλωστε, ήταν εκείνες που συνέβαλαν στη συζήτηση περί βίας και υποκειμενικότητας, τόσο στο φεμινιστικό όσο και ευρύτερα στο αυτόνομο κίνημα, υποστηρίζοντάς την πρώτη ως μια «*επιθετική αυτοπροβολή ως αντίδοτο σε πατριαρχικές αναπαραστάσεις της γυναικείας παθητικότητας και υποταγής, που μπορεί να αποτελέσει βάση για τη θέσπιση της υποκειμενικότητας*» (ό.π. : 19).

Σε συνέχεια της αντιπαλότητας αυτής, έρχονται μαρτυρίες γυναικών, πρώην μέλη της Potere Operaio και μετέπειτα μέλη του "Wages for Housework" (W.F.H) . Η Giovanna Dalla Costa- μέλος του W.F.H.)-, δηλώνει συγκεκριμένα, πως τα εργατικά κινήματα Αριστεράς και Αυτονομίας, αρνούσαν να κατανοήσουν την καινοτομία της θεωρίας του φεμινιστικού κινήματος, χωρίς να συγχωνεύσουν τον «βιομηχανικό εργάτη» με την «οικιακή εργάτρια» (ό.π. : 3). Επιπλέον, η Del Re -φεμινίστρια και πρώην μέλος της P.O.- αποδέχτηκε πως η αυτόνομη δράση της, την οδήγησε σε μια πολύ περίπλοκη θέση, όπως και πολλές γυναίκες που συμμετείχαν στο φεμινιστικό κίνημα, ανεξαρτήτως

κατεύθυνσης. Στην ουσία, εξαναγκάζονταν σε ένα «διττό μιλιταρισμό», όντας μέλη και μιας εργατικής ένωσης και μιας φεμινιστικής:

«Ο φεμινισμός αναγκάζει τις γυναίκες να πάρουν δραματικές αποφάσεις, καθώς ο εχθρός τους βρίσκεται ακόμα και στο ίδιο τους το σπίτι. Η σχετική αυτονομία και η διατήρηση σχέσεων με άντρες της Νέας Αριστεράς, ήταν εξαιρετικά δύσκολη. Πολλές ήταν κρυφά σε φεμινιστικές οργανώσεις, ενώ δημοσίως ήταν «συντρόφισσες εργατών» (ό.π.: 20).

Συμπληρωματικά με το παραπάνω, υπήρχαν μαρτυρίες γυναικών, οργανωμένων στη Lotta Continua, που δήλωναν πως πολλοί «σύντροφοί» τους (σ.σ. πολιτικοί) ήταν κακοποιητικοί και προστατεύονταν από συντρόφους αλλά και συντρόφισσες, προκειμένου να μη έχουν καμία σχέση με την αστυνομία. Γενικώς, η θέση της L.C. ήταν εντελώς κάθετη στην οποιαδήποτε διαφοροποίηση προκειμένου να συμπεριληφθεί στην ατζέντα της το γυναικείο ζήτημα.

Ήταν σαφές πως το προσωπικό παρέμενε προσωπικό, και όχι πολιτικό, και οι φεμινίστριες υπέκυπταν σε ένα θεωρητικό κενό, όχι μόνο επειδή αποκάλυψαν τα όρια της μαρξιστικής θεωρίας, αλλά και επειδή κατανόησαν τα όρια στην ομιλία για τον ίδιο τον εαυτό τους. Το ότι κοινωνικά, δεν αντιπροσωπεύονταν πουθενά έγινε αισθητό και στην προσωπική σφαίρα. Ενώ το πρώτο γυναικείο κίνημα προσπάθησε να φτάσει το ανδρικό status και υποκείμενο -κυρίως μέσω της νομικής εξίσωσης- το δεύτερο έθεσε το ζήτημα της ανεξαρτησίας, μέσω πολιτικοποίησης του προσωπικού, τον αγώνα ενάντια στην σεξουαλική βία, την ορατότητα της ιστορίας και της εργασίας των γυναικών, δημιουργίας χώρων και στεκιών χωρίς βία, από και για γυναίκες, όσο και η σχέση με διεθνείς αγώνες για ελευθερία και δικαιοσύνη, ώστε να δομήσουν το δικό τους status υποκειμένου (Terminal 119, ό. π. : 14).

Οι γυναίκες δεν αντιπροσωπεύονταν στην πνευματική σφαίρα – Ιστορία, Γλώσσα, Ψυχολογία- όλοι οι τομείς αποκαλύφθηκαν ως ανδροκρατούμενοι και αναγνωρίστηκε ο συνολικός ρόλος της πατριαρχίας. Το δεύτερο κύμα δημιούργησε το συλλογικό αυτό υποκείμενο, για να αποκτήσει πολιτική ικανότητα δράσης. Αυτό το πολιτικό κατασκεύασμα ναυάγησε, καθώς επιχειρήθηκε να αντιπαρατεθούν στον οικουμενικό πατριαρχικό χαρακτήρα, με ένα «φυσικό» γυναικείο, ενώ αμφότεροι είναι κατασκευασμένοι από την πατριαρχική αφήγηση.

Γενικά, η συμβολή του πολιτικού λόγου της Ιταλικής φεμινιστικής αυτόνομης τάσης, αλλά και ειδικότερα της Lotta Feminista, ήταν η όξυνση της συνείδησης της πατριαρχικής κοινωνικοποίησης αμοτέρων των φύλων, αλλά κυρίως του γυναικείου. Συνεπώς, εμφανίστηκε η δυνατότητα αντίστασης, δομήθηκε η γυναικεία αλληλεγγύη και συζητήθηκαν οι πολιτικές δυνατότητες δράσης. Ό,τι μέχρι τότε θεωρούνται ως η «οντολογική ουσία» της γυναίκας είναι απλά η προς αυτήν αποδιδόμενη κοινωνική σφαίρα.

2.2.2 ΡΕΠΕΡΤΟΡΙΟ ΔΡΑΣΗΣ

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η πλέον σημαντική δράση της Lotta Feminista, ήταν η καμπάνια για «Μισθούς για την οικιακή εργασία» (Wages for Housework -W.F.H.). Η καμπάνια αυτή, διαδόθηκε πολύ γρήγορα σε Ευρώπη και Βόρεια Αμερική, δημιουργώντας έτσι ένα από τα πρώτα διεθνικά κοινωνικά κινήματα, εκκινώντας μια κριτική στο Κράτος Πρόνοιας, ως εγγυητή της έμφυλης διάκρισης της εργασίας και της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την κινητοποίηση ενός κύκλου τεραστίων διαστάσεων δημοσίων διαμαρτυριών και διαδηλώσεων στα μέσα του 1970, συνάδοντας με τις ήδη υπάρχουσες για το δικαίωμα στο διαζύγιο και την έκτρωση (Cunningham, 2008 :3).

Ακολουθώντας, λοιπόν, το «Θερμό Φθινόπωρο» του 1969, ένα κύμα απεργιών και γενικευμένης βιομηχανικής και κοινωνικής σύγκρουσης, το αυτόνομο εργατιστικό κίνημα συνέχισε να οργανώνεται ενάντια στην καπιταλιστική εργασία και εκμετάλλευση -όπως γινόταν αντιληπτή από τα μέλη των κινημάτων-, ενώ αναδομούνταν διαμέσου των αυτόνομων συνελεύσεων που σχηματίζονταν στα εργοστάσια του βορρά. Ταυτόχρονα, μια ευρύτερη μορφή αυτονομίας και εκδημοκρατισμού διαδόθηκε σε όλες τις ομάδες που βρίσκονταν σε επαναστατικό αναβρασμό, όπως οι οικιακές εργάτριες, οι φοιτητές και οι άνεργοι. Η πιο σημαντική ανάπτυξη, ήταν η ανάδυση του γυναικείου κινήματος, το οποίο αρχικά -όπως ισχυρίζεται η Mariarosa Dalla Costa- είχε διττή υπόσταση, η μία ήταν η αυτογνωσία της θέσης τους σε όλα τα φάσματα του κοινωνικού και η δεύτερη ο εργατιστικός φεμινισμός-εκπροσωπούμενος από τη Lotta Feminista- ο οποίος οδήγησε και στις επιτροπές για τις καμπάνιες για την οικιακή εργασία (ό.π. : 5).

Η ίδια, ισχυρίζεται ότι βασικά χαρακτηριστικά του κινήματος αυτού, ήταν η οργάνωση και η μαζικότητα στις διαδηλώσεις:

«Το 1974, 10.000 γυναίκες έλαβαν μέρος σε ένα εθνικό συνέδριο στην Pinarella di Cervia. Μεταξύ του 1975 και 1977, σε μια σειρά από εθνικές πρωτοβουλίες – κυρίως αναφορικά με τη θεματική της νομιμοποίησης της έκτρωσης- συμμετείχαν ο εντυπωσιακός αριθμός των 30 με 50.000 γυναικών. Τον Ιανουάριο του 1975, έγινε η πρώτη μεγάλη διαδήλωση στη Ρώμη με θέμα την έκτρωση με 20.000 συμμετέχουσες.»

Αναφορικά με τους αγώνες για το υπερπληθές και υποχρηματοδοτούμενο σύστημα εκπαίδευσης, στα μέσα του 1970, συμμετείχαν στις μαζικότερες κινητοποιήσεις, με διαδηλώσεις σε σχολεία, οργάνωση μπλόκων σε δρόμους, καταλήψεις αιθουσών διδασκαλίας, ζητώντας καλύτερα σχολεία και υπηρεσίες φύλαξης νηπίων. Αυτές οι κινητοποιήσεις εκδηλώθηκαν -χωρίς θεσμικές και κομματικές αναμείξεις- από την Αυτονομία και κάποιο μέρος της Νέας Αριστεράς, στο Νότο, όπως και από κάποια συνδικάτα, αλλά εν γένει διακρίνονταν για την ανεξαρτησία τους, αν όχι την εχθρικότητά τους, απέναντι σε πολιτικά κόμματα.

Σε σχέση με τις διεκδικήσεις για ένα καλύτερο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, υπήρξε δράση σε νοσοκομεία, σχετικά με την άνιση σχέση γιατρού – ασθενή και την αποκήρυξη των ιατρικών κέντρων που αρνούνταν να εκτελέσουν αμβλώσεις, καθώς και των παροχών υγείας εν γένει, που θυματοποιούσαν τις γυναίκες και δεν ασχολούνταν με τις εξειδικευμένες ιατρικές του ανάγκες. Για την αντιμετώπιση και την ορατότητα των παραπάνω, διαμορφώθηκαν αυτοδιαχειριζόμενοι χώροι από γυναίκες, για την κάλυψη των αναγκών που δεν καλύπτονταν από το υφιστάμενο σύστημα υγείας και κοινωνικής πρόνοιας. Αυτές οι δομές ποίκιλλαν από νηπιαγωγεία και παιδικούς σταθμούς για την φύλαξη παιδιών εργαζομένων γυναικών έως και κλινικές γυναικολογικής φροντίδας, όπου εκτελούνταν και αμβλώσεις, που μέχρι τότε θεωρούνταν παράνομες και στην αρχή την νομιμοποίησής τους θεωρούνταν εξαιρετικά αμφιλεγόμενες. Έτσι θέτονταν οι ίδιες εκτός κινδύνου, καθώς πολλές φορές σε περίπτωση τέλεσης αμβλώσης οδηγούνταν στη δικαιοσύνη ή αντιμετώπιζαν πολλή «κακοποιητική» συμπεριφορά από το ίδιο το ιατρικό προσωπικό ακόμα και το δικό τους κοινωνικό περιβάλλον. Ακόμη, δραστηριοποιήθηκαν σε δικαστικές αίθουσες σε υποθέσεις βιασμών όπου συνήθως αθώνοντας οι κακοποιητές, και κατέβηκαν στο δρόμο για την περίπτωση των εκτρώσεων με την πορεία «Reclaim the Night», που αναφέραμε παραπάνω.

Ένα άλλο πεδίο παρέμβασής τους, ήταν το διεθνές κίνημα «σολινταρισμός αντί αλληλεγγύης», που βασίστηκε στη φεμινιστική πρακτική της «εκκίνησης από τον εαυτό» για την μετέπειτα διάδοση στον κοινωνικό ιστό. Συνεπώς, εστίασαν περισσότερο στην αυτοσυνείδηση και την καλλιέργεια της φεμινιστικής αντίληψης για τη θέση την οποία κατείχαν εντός της κοινωνίας. Αυτό, θα τις βοηθούσε να έχουν πλήρη επίγνωση του τρόπου με τον οποίο γίνονταν αντιληπτές στον περίγυρό τους, και αντίστοιχα να διεκδικήσουν καλύτερες συνθήκες. Για το λόγο αυτό, ενίοτε, ήρθαν σε επαφή με ριζοσπάστριες σεπαρατίστριες φεμινίστριες, που χρησιμοποιούσαν την ψυχανάλυση για την «ανάπτυξη συνειδητοποίησης», παρ' όλο που οι σχέσεις τους με το ευρύτερο φεμινιστικό κίνημα ήταν αντικρουόμενες, εξαιτίας της έμφασης στην ιδιωτική σφαίρα.

Μια σπάνια ενωτική δράση από διάφορες φεμινιστικές ομάδες -συμπεριλαμβανομένης της L.F.- για την αποκήρυξη της αρνητικής επίδρασης της Καθολικής Εκκλησίας στον αυτοέλεγχο των γυναικείων σωμάτων και ζώων, ήταν η κατάληψη του Duomo του 1975, του βασικού καθεδρικού ναού της πόλης του Μιλάνο και σύμβολο της επίσημης ταυτότητάς της. Άλλες δράσεις έλαβαν χώρα για να αντισταθούν στην προκατειλημμένη αντίληψη των γυναικών στην πατριαρχική καπιταλιστική κοινωνία, ως παθητικά καταναλωτικά αντικείμενα σεξουαλικοποίησης, συμπεριλαμβανομένων δράσεων ενάντια στα καταστήματα νυφικών φορεμάτων και των γραφείων εύρεσης ερωτικών συντρόφων. Συμμετείχαν, επίσης, στην καμπάνια της Lea Malandri, «Ανοιχτό Πανεπιστήμιο για Γυναίκες», όπου νοικοκυρές και ακαδημαϊκές έκαναν μια δουλειά, η οποία -σε σχέση με τις υπόλοιπες δράσεις- ήταν αυτή με τη μικρότερη έμφαση στο ταξικό στοιχείο καθώς συναποτελούνταν κυρίως από γυναίκες τις μεσαίας τάξης, σχετικά με την αναπαράσταση των γυναικών στην καπιταλιστική κοινωνία (G. Katsiaficas, 2006: 8).

Ωστόσο, οι γυναίκες της L.F. και του W.F.H., λόγω της έντασης του ακτιβισμού τους ως τα μέσα του 1970, υπέστησαν αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία και τις προσωπικές τους ζωές. Παρά την όποια κριτική άσκησαν στη Νέα Αριστερά, ο έντονος χαρακτήρας των δράσεων που απαιτούνταν για να επιτύχουν τους στόχους τους ήταν εξουθενωτική:

«είχαμε εθνικές και διεθνικές οργανωτικές ομάδες, αλλά αυτό που ήταν εξαντλητικό ήταν το επίπεδο της φτώχειας των μέσων που διαθέταμε για τη διεξαγωγή του αγώνα. Τα μέσα επικοινωνίας ήταν κυρίως μια μπροσούρα και μια εφημερίδα που εκδίδαμε. Ένας τέτοιος εξαντλητικός και απόλυτος μιλιταρισμός, δεν άφηνε κανένα περιθώριο στις ζωές μας για οτιδήποτε άλλο, κάτι το οποίο σίγουρα προερχόταν από τα κατάλοιπα της συμμετοχής μας στην P.O., αλλά θεωρώ ότι και σε άλλες ομαδοποιήσεις η κατάσταση ήταν η ίδια με τη δικιά μας.» - Mariarosa Dalla Costa.

Το ρεπερτόριο δράσης της L.F., και οι κατά καιρούς συμμαχίες της με άλλες φεμινιστικές ομάδες, είχε αρκετά ριζοσπαστικά και προωθημένα χαρακτηριστικά για την εποχή. Φυσικά, οι πολιτικές τους παρακαταθήκες από το εργατικό κίνημα δεν ήταν ασύνδετες με το γεγονός αυτό, ωστόσο η τόσο έντονη και μαζική διεκδίκηση και είσοδος αποκλειστικά γυναικών στον κινηματικό χώρο, ήταν κάτι πρωτοφανές. Ανέπτυξαν νέες μορφές δράσεις, με δικούς τους όρους – όπως οι ίδιες επιθυμούσαν να υπάρχουν σε τέτοιες συνθήκες- κάτι το οποίο συνέβαλε καθοριστικά στην ανάπτυξη της φεμινιστικής τους συνείδησης και ταυτότητας. Η συνύπαρξη μόνο γυναικών σε καταστάσεις όπου οι αντιπαραθέσεις και οι συγκρούσεις με τους θεσμικούς φορείς και αντιπροσώπους (δικαστικούς, αστυνομικούς) αλλά και μη (ανεξάρτητους, παρακρατικούς, άλλους μη υποστηρικτές του φεμινισμού), ήταν ένα πεδίο ανεξιχνίαστο και κατά κάποιο τρόπο μη προσιτό στα γυναικεία υποκείμενα. Πέρα, λοιπόν, από τις προφανείς διεκδικήσεις που πέτυχαν τον στόχο τους (κατηγορία και ποινή βιαστών, αποποινικοποίηση εκτρώσεων, κατοχύρωση ασφαλών συνθηκών για τέλεση αμβλώσεων), κατόρθωσαν να οικοδομήσουν τη νέα φεμινιστική συνείδηση, η οποία προφανώς ακολουθούσε την οποιαδήποτε γυναίκα στην καθημερινότητά της, καθιστώντας την έτοιμη να αντιμετωπίσει καταστάσεις, οι οποίες παλαιότερα την καταπίεζαν. Κατόρθωσαν, δηλαδή, αυτό που εξ αρχής αποζητούσαν, την αυτονομία και την ριζική αλλαγή της καθημερινής ζωής.

2.2.3 ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΔΟΜΗ

Στην Ιταλική περίπτωση, αυτή της Lotta Femminista, παρ' όλο που ο τρόπος οργάνωσης προσidiaζε σε αυτό που εγκαθιδρύθηκε τότε ως καινοτόμος και ο «πλέον οριζόντιος», μελετώντας μαρτυρίες των ίδιων των γυναικών που συμμετείχαν, μπορούμε να συνάγουμε πως η κατάσταση ήταν πιο ιδιάζουσα. Όπως έχει γίνει ήδη αντιληπτό, ένας από τους κυρίαρχους λόγους που δημιουργήθηκαν αυτόνομες φεμινιστικές ομάδες –όπως και η L.F.– ήταν η ήδη ενεργός συμμετοχή πολλών μελών τους σε ομάδες είτε αυτόνομες είτε αριστερίζουσες –όπως η Lotta Continua και η Potere Operaio. Ιδιαίτερα, η διάλυση της δεύτερης διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία της γυναικείας ομάδας του ενδιαφέροντος μας.

Πολλές γυναίκες, ενεργά μέλη της P.O. είχαν αποχωρήσει, καθώς η σχέση ανάμεσα στα δύο φύλα, ιδιαίτερα στο περιβάλλον των «διανοούμενων συντρόφων», δεν ήταν επαρκώς ισότιμη. Ένα από τα γυναικεία μέλη που αποχώρησαν, ήταν και η Mariarosa Dalla Costa, που έχουμε ήδη αναφέρει πόσο σημαντική ήταν στη γέννηση και τη δράση της L.F. Τότε, λοιπόν, παρουσίασε σε ομοϊδεάτισσες μια μπροσούρα με τίτλο « Γυναικεία εξουσία και

Κοινωνική Ανατροπή», και έτσι έγινε η πρώτη κίνηση για την αυτόνομη οργάνωση γυναικών στο εσωτερικό της εργατίστικης τάσης. Προφανώς, ενσωματώθηκαν με την πάροδο του χρόνου και γυναίκες είτε από άλλες ομάδες είτε ανένταχτες («Ο εργατικός Φεμινισμός στη Ιταλία του 1970», της Mariarosa Dalla Costa, στο Terminal 119- Για την κοινωνική και ατομική αυτονομία, Τεύχος 4^ο «Black Out στο κοινωνικό εργοστάσιο», Οκτώβρης 2005, στο <https://terminal119archive.wordpress.com/αναδημοσιεύσεις-μεταφράσεις/αναδημοσιεύσεις/alltherest/dallacosta/>).

Σε ένα τέτοιο κλίμα, η ανάγκη του αυτοκαθορισμού των γυναικών, δηλαδή να καθορίζουν τους εαυτούς τους μέσω μιας αυτόνομης διαδικασίας κατασκευής της ταυτότητάς τους, όχι μέσα από την αντίληψη των -ως επί το πλείστο ανδρών- συντρόφων τους, ήταν επιτακτική. Ταυτόχρονα, η εμπειρία τους από την Αριστερά τις ώθησε ακόμα περισσότερο στην αναζήτηση μιας αυτόνομης οργάνωσης. Η Αριστερά, πέραν από την συνήθη γραφειοκρατική-κομματική της δομή όπου έχει προϊσταμένους σε «ανώτερες» θέσεις, ιεραρχική μορφή και συγκεκριμένη πολιτική «γραμμή», την οποία όφειλαν να ακολουθήσουν όλα τα μέλη, δεν συμπεριέλαβε στην χρονική εκείνη περίοδο τα αιτήματα των γυναικών. Και αυτό, δεν αφορούσε μόνο το PCI αλλά και οργανώσεις εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς. Αναγκαία προϋπόθεση για την αναδόμηση μιας τέτοιας ταυτότητας, ήταν η αναζήτηση και ανάλυση πολυποίκιλων θεμάτων που αφορούσαν το γυναικείο ζήτημα, συνεπώς διοργανώθηκαν και πολλές μικρές ομάδες αυτομόρφωσης και συζητήσεων, γύρω από θέματα όπως προϊστορικές σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων, καθεστώτα μητριαρχίας και πατριαρχίας αλλά και σύγχρονα ζητήματα περί άμβλωσης, βιασμού, κακοποίησης και φυσικά η σχέσεις διττής εκμετάλλευσης εντός του καπιταλισμού.

Συνεπώς, αυτό που επιδίωξαν ήταν, αρχικά, η δημιουργία μικρών ομάδων γυναικών, οι οποίες στόχευαν και σε συζήτηση σε σχέση με φλέγοντα ζητήματα της περιόδου στη δική τους αυτοσυνείδηση και κατ' επέκταση δράση. Οι ομάδες αυτές, προσπάθησαν να είναι αντι-ιεραρχικές, οριζόντιες, χωρίς διαμεσολαβήσεις από κόμματα. Οι αποφάσεις λαμβάνονταν με διαδικασίες στις οποίες μπορούσαν να μετέχουν όλοι και προσπαθούσαν να δημιουργήσουν χώρους όπου η καθεμία θα μπορούσε να εκφράζεται ελεύθερα, με περισσότερο στόχο το να ακούνε η μία την άλλη, κι όχι να μιλάνε με όρους επιβολής η μία στην άλλη, όπως γινόταν στις οργανώσεις που συνυπήρχαν και με άντρες συντρόφους. Λόγω της πολιτικής τους ατζέντας, μελέτες και αγώνες για την εργασία, τη σεξουαλικότητα, την υγεία και τη βία διαπλέκονταν πολύ συχνά.

Ωστόσο, η παρακαταθήκη της Αριστεράς, όπως φάνηκε εκ των υστέρων, ήταν αρκετά ισχυρή και η πλήρης αυτονόμηση και απεμπόληση ιεραρχικών προτύπων δεν μπόρεσε να εφαρμοστεί, τουλάχιστον όχι πλήρως. Η ίδια η Mariarosa Dalla Costa, στο κείμενο από το οποίο αντλήσαμε και προηγουμένως (ό. π), αναφέρει πως στην προσπάθεια να επιτύχουν τους στόχους τους, πολλές βρίσκονταν σε διαδικασία διαπραγματεύσεως με το κράτος, κυρίως αναφορικά με την γυναικεία οικιακή εργασία και το αίτημα για χρηματική αποζημίωσή της. Συνεπώς, προσπαθούσαν να αναμορφώσουν το υπάρχον κοινωνικο-πολιτικό καθεστώς αντί να το «ανατρέψουν», πράγμα το οποίο στήριξαν σθεναρά με τους αγώνες τους.

Η θεωρητική συζήτηση γύρω από τις κινηματικές εκβάσεις, είχε εκκινήσει με την διμερή ανάλυση κατά Gamson (1999), όπου λαμβάνουν δύο διαστάσεις: α) την αναγνώριση/αποδοχή που επιτυγχάνουν οι διεκδικητές ως πολιτικά υποκείμενα (μια μορφή πιστοποίησης της πολιτικής τους υπόστασης από τις όποιες αρχές με τις οποίες συνδιαλέγονται) και β) το βαθμό επίτευξης/ικανοποίησης των πραγματικών αιτημάτων που προβάλλουν. Όμως οι πολιτικοί θεσμοί δεν είναι το μόνο πεδίο επιρροής. Στις «κινηματικές επιδράσεις» προσμετρώνται επίσης εκβάσεις που αφορούν την ανάδυση συλλογικών ταυτοτήτων, αλλαγές στο συγκεκριμένο πολιτισμικό πεδίο (Earl 2004) (και ατομικές οντολογικές αφηγηματικότητες στο μικρο-επίπεδο), αλλαγές στο συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ διεκδικητών και αρχών και ο σχηματισμός διεκδικητικών δικτύων, κ.λπ. (Della Porta, Diani 1999). Συνεπώς, θα μπορούσαμε να πούμε πως δεν κατάφεραν να παραμείνουν απολύτως συνεπείς στις προταγματικές τους δηλώσεις, ωστόσο σίγουρα πέτυχαν -αν όχι όλα και στον μέγιστο βαθμό- τα περισσότερα από τα παραπάνω.

Πέραν του παραπάνω, το οποίο κάπως υπερβαίνει την εναντίωση σε πατριαρχία και πολιτικό σύστημα, όπως στελεχώνεται στην τότε χρονική περίοδο και επιτελεί τη λειτουργία εξυπηρέτησης πατριαρχικών συμφερόντων, επίσης η Dalla Costa, αναφέρει στην ομιλία της πως στη L.F υπήρχαν πράγματι ηγετικά στελέχη. Εκτός αυτού, όμως, μη ξεχνάμε τις διαπραγματεύσεις και την άτυπη πίεση που ασκούνταν σε δικαστικές αίθουσες, για την αναμόρφωση νόμων για το βιασμό, την έκτρωση και άλλα ζητήματα. Αυτό, ναί μεν δεν προσιδίαζε στην επιθυμία τους για ανεξαρτησία από οποιαδήποτε θεσμική έκφραση του κράτους, συνεπώς ούτε με την αυτονομία και το θεωρητικό – ιδεολογικό υπόβαθρο που έχουμε υποστηρίξει παραπάνω, ωστόσο είναι αδιαμφισβήτητο πως βελτίωσε τις συνθήκες διαβίωσης για πολλές γυναίκες.

Επιπλέον, από το λόγο των συμμετεχουσών στην ομάδα αυτή, αρκετές φορές γινόταν αντιληπτή η ύπαρξη μιας άτυπης ιεραρχίας και οι λεγόμενες «δύο ταχύτητες». Αυτό, σήμαινε πως κάποιες γυναίκες, λόγω της παραπάνω εμπειρίας και τριβής τους με τον χώρο των διεκδικήσεων γενικότερα, αλλά και το φεμινιστικό ειδικότερα, μιλούσαν με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και πιο εμπεριστατωμένα επιχειρήματα, προκαλώντας την αίσθηση της ηγετικής φιγούρας, που οι υπόλοιπες ακολουθούσαν, χωρίς απαραίτητα να έχουν πλήρη επίγνωση, τουλάχιστον αρχικά.

Στον αντίποδα των παραπάνω, βέβαια, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε την θέσμιση και των αυτοοργανωμένων κέντρων υγείας, συμβουλευτικών κέντρων ακόμα και σχολείων των ομάδων αυτών. Αυτό, ήταν κάτι εξαιρετικά πρωτοποριακό, αποδείκνυε τη δυναμική και την πραγματική επιθυμία τους να απεμπλακούν από την οποιαδήποτε εξάρτησή τους από κρατικές υπηρεσίες. Γενικά, σαν στόχο είχαν να αντιτεθούν σε κάθε μορφή ιεραρχίας, χωρίς τον αυτοσκοπό της ύπαρξης της οργάνωσης και του προσηλυτισμού παραπάνω ατόμων. Ήθελαν να τονίσουν τη σημασία και την αυτονομία μικρών ομάδων, μέσω των οποίων οι γυναίκες θα ενδυνάμωναν τη συνείδησή τους παρά κεντρικές επιτροπές που έδιναν κατευθυντήριες γραμμές, για την εξυπηρέτηση πολιτικών στοχεύσεων ενός κόμματος. Έτσι, γίνεται και πιο άμεσα αντιληπτή η θεωρητική θεμελίωση σε σχέση με τα αποτελέσματα των κοινωνικών κινημάτων

Παρ' όλα αυτά, χαρακτηριστικό για την οργάνωσή τους, ήταν τα εθνικά και διεθνή σχήματα που προσπαθούσαν να εδραιώσουν, προκειμένου να ασκήσουν μεγαλύτερη επιρροή και να ενισχυθούν αριθμητικά. Άλλωστε, δεν μπορούμε παρά να θυμηθούμε την καμπάνια για το μισθό στην οικιακή εργασία, η οποία ήταν αρχικά εθνική και μετά διεθνής. Εκ των υστέρων, φάνηκε πως η παρακαταθήκη της Αριστεράς ήταν αρκετά ισχυρή και η πλήρης αυτονόμηση και απεμπόληση ιεραρχικών προτύπων κατέστη αδύνατη. Σαφώς, όμως, αυτό δεν σχετίζεται μόνο με την επιρροή από την εμπειρία της Αριστεράς αλλά και με πρακτικές δυσκολίες που θα συναντούσε η οποιαδήποτε ομάδα αν είχε ανάλογες στοχεύσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

3.1 ΚΙΝΗΜΑΤΙΚΗ ΣΥΓΚΥΡΙΑ

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η ιστορία εξελίχθηκε αρκετά διαφορετικά σε σχέση με το Ιταλικό συγκρουσιακό συγκείμενο της μεταπολεμικής περιόδου του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Μετά την πτώση του δικτατορικού καθεστώτος, υπήρχε ένα κλίμα πολιτικού αναβρασμού, με κύριο αίτημα αυτό του εκδημοκρατισμού. Αυτό, εκφράστηκε κυρίως μέσω κομματικών δομών, καθώς η ύπαρξη και η «υγιής» λειτουργία τους ήταν ακόμη κάτι καινούργιο και ελπιδοφόρο για την Ελλάδα. Θεωρούνταν, δηλαδή, πως δε θα λειτουργήσουν αμιγώς για κομματικά συμφέροντα και πως θα εξυπηρετήσουν πράγματι εκείνα της πλειοψηφίας. Οι πρώτες διαμαρτυρίες, εκδηλώθηκαν για το Κυπριακό ζήτημα, με έμφαση στην τουρκική παραβίαση των συνόρων, τη συμμετοχή του ΝΑΤΟ και των ΗΠΑ γενικότερα αλλά και την δίωξη των στελεχών της δικτατορίας, όχι μόνο για τη συμμετοχή τους στο πραξικόπημα αλλά για την «προδοσία» της Κύπρου, συνεπώς φαίνεται αρχικά ο χαρακτήρας τους να είναι κατά βάση εθνικός – πατριωτικός.

Λίγο αργότερα, ωστόσο, εμφανίστηκαν και οι πιο ριζοσπαστικές μορφές δράσης, που συνέβαλαν στη διαμόρφωση του ελληνικού συγκρουσιακού κύκλου. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο ενός κοινωνικοπολιτικού αναβρασμού, αναπτύχθηκε ένα πολύμορφο και έντονο πολιτικό περιβάλλον, συναποτελούμενο από τις πιο συντηρητικές αλλά και κάποιες πιο ριζοσπαστικές μορφές. Το νέο πολιτικό περιβάλλον δημιουργήθηκε λόγω έντονης πολιτικοποίησης κοινωνικών ομάδων σε όλη την Ελλάδα. Ενδεικτικές ήταν η συμμετοχή σε επετείους του Πολυτεχνείου και της πτώσης της δικτατορίας, η δράση εργοστασιακών σωματείων βάσης την περίοδο 1975-1977, η άνθιση πολιτιστικών συλλόγων, εκδόσεων και θεατρικών μουσικών σκηνών, με έμφαση στην προώθηση μιας καινούργιας αντικουλτούρας.

Οι επόμενες, ωστόσο, διαδηλώσεις, είχαν ως κύριο αίτημα τις εργασιακές συνθήκες. Οι εργατικές αυτές κινητοποιήσεις, εξελίχθηκαν με βίαια επεισόδια μεταξύ απεργών και αστυνομίας. Εκδηλώθηκαν κάποιες απεργίες σωματείων βάσης μεταξύ 1975-1977 και ένα μαζικό κίνημα δημιουργίας μια καινούργιας υποκουλτούρας. Οι επόμενες διαδηλώσεις, είχαν ως κύριο αίτημα τις εργασιακές συνθήκες, συμπεριλαμβανομένων οικονομικών αιτημάτων και συνδικαλιστικών ελευθεριών. Υποκινούνταν από μικρά σωματεία, που οδήγησαν στην πύκνωση απεργιών και διαδηλώσεων στη βιομηχανία, τον

τρίτογενή τομέα -ιδιωτικό και δημόσιο- με κατά βάση εργασιακές και συνδικαλιστικές διεκδικήσεις. Σε αυτές τις κινητοποιήσεις, συνήθως η ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ και το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, τίθονταν απέναντι και προσπαθούσαν να τις διασπάσουν.

Εκτός από ποσοτική αποτύπωση του απεργιακού κύματος, σημαντικό είναι να σημειωθεί η εκδήλωση μακροχρόνιων απεργιών από σωματεία βάσης, που αναφέραμε παραπάνω, με καταλήψεις εργοστασίων την περίοδο 1975-1977. Εκφράστηκαν κυρίως με αιτήματα για την παύση απολύσεων, βελτίωση μισθών, προχωρώντας στις παραπάνω καταλήψεις και αναζητώντας συμμαχίες σε τοπικές κοινωνίες, την κοινή γνώμη, τη νεολαία και την ευρύτερη Αριστερά, εκ των οποίων η τελευταία, προσπαθούσε να υπονομεύσει την όποια κίνηση από σωματεία βάσης.

Παράλληλα με τα παραπάνω, ήταν σαφές πλέον πως υπήρχαν και τάσεις ανεξάρτητες από κόμματα και τις όποιες οργανώσεις, συνιστώντας τις πρώτες απόπειρες δημιουργίας ενός – κατά προσέγγιση με τα τότε δεδομένα – «αντιεξουσιαστικού / αυτόνομου» χώρου. Η ανάπτυξη αυτού του κινήματος, κυρίως στη νεολαία, και της ελληνικής εκδοχής της αυτονομίας στο φοιτητικό χώρο, συνιστούν τα πρώτα απτά δείγματα μειοψηφικού μεν αλλά υπαρκτού ρεύματος, που στο πλαίσιο του ευρύτερου κύκλου διαμαρτυρίας της εποχής για τον εκδημοκρατισμό της ελληνικής κοινωνίας, θέτει υπό αμφισβήτηση τους όρους εξόδου από τη δικτατορία και αμφισβητεί το περιεχόμενο της νομιμοποιητικής βάσης της Μεταπολίτευσης (Σ. Σερντεδάκης, 2015: 112).

Έτσι, μετά το 1975, η συμμετοχή των φοιτητών, που είναι οργανωμένοι στους πιο «επίσημους» φορείς, σε γεγονότα διαμαρτυρίας θα είναι εξαιρετικά ισχνή. Οι εν λόγω αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως συνεχιστές του αντιδικτατορικού αγώνα, χωρίς να μεταφράζεται αυτό σε συστηματικές διεκδικήσεις γύρω από ζητήματα εκπαιδευτικής φύσης. Οι ανταγωνισμοί των κομματικών παρατάξεων για τον έλεγχο των συνελεύσεων, του Διοικητικού Συμβουλίου, της ΕΦΕΕ (Εθνική Φοιτητική Ένωση Ελλάδος) και οι ετήσιες εκλογικές τους αναμετρήσεις φαίνεται να αποστερούν αυτό το μέρος του φοιτητικού κινήματος από σημαντικούς πόρους, γεγονός που λειτουργεί εις βάρος της αυτόνομης παρουσίας και δράσης του. Το «επίσημο» (υπό την έννοια της θεσμικής του σύστασης) φοιτητικό κίνημα στάθηκε σχετικά ελλιπές αναφορικά με τη σύνδεσή του με τους ευρύτερους κοινωνικούς αγώνες της περιόδου, η οποία χαρακτηρίζεται από ένταση κυρίως των απεργιακών αγώνων, όπως ήδη αναφέρθηκε. Αυτό, καταδεικνύει υπό μια

έννοια και την «ανικανότητά» του να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της εποχής, γι' αυτό και το πιο ενεργό και φανερό κομμάτι του φοιτητικού κινήματος, αναδύθηκε στον αντίποδα του υπάρχοντος, έξω από θεσμικά πλαίσια, όπως θα δούμε λίγο παρακάτω.

Το τέλος της μεταδικτατορικής περιόδου θα επέλθει στα φοιτητικά από τις καταλήψεις του 1979, οι οποίες θα σημάνουν και τη συρρίκνωση επιρροής των παραδοσιακών παρατάξεων της Αριστεράς. Στις καταλήψεις αναδύεται ένας λόγος αμφισβήτησης και στον ορίζοντα εμφανίζονται συλλογικότητες νέων κοινωνικών κινημάτων, εστιασμένες στην οικολογία και τον φεμινισμό (ό.π.: 115). Εκεί, λοιπόν, άρχισε να εμφανίζεται η πιο έντονα ριζοσπαστική μερίδα του φοιτητικού κινήματος. Η πλειοψηφία των αριστερών οργανώσεων, επικεντρώνονταν σε μια «πατριωτική» λαϊκή αφήγηση, σε ένα δίπολο ελληνικής παράδοσης και αμερικανικής, ως εναντίωση σε ό,τι «ξένο». Ακόμη και η αφήγηση περί αντιφασισμού, εδράζονταν στην ανεξαρτητοποίηση της Ελλάδας από Ιμπεριαλιστές, καθώς οι αντίπαλοι (υποστηρικτές της χούντας), παρακινούνταν από τις ΗΠΑ, αγνοώντας τις πτυχές της αποδεδειγμένα απολυταρχικής έως και φασίζουσας καταβολής τους (των υποστηρικτών) (Ν. Παπαδογιάννης, 2015: 144).

Στο εν λόγω συγκείμενο, νέα συλλογικά υποκείμενα εμφανίζονται στο δημόσιο χώρο και διεκδικούν ορατότητα. Νέες φεμινιστικές οργανώσεις, που διερευνούν το συνολικό τοπίο σχέσεων εξουσίας ανάμεσα στα φύλα, κάνουν την εμφάνισή τους. Ο πολιτικός τους λόγος και το ρεπερτόριο δράσης, αποκτούν ριζοσπαστικό περιεχόμενο με κεντρικό άξονα την – κατά την κρίση τους - ανδροκρατούμενη κοινωνία, που διαπερνά το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων, αναδεικνύοντας έτσι τις υπάρχουσες έμφυλες ιεραρχίες στην ιδιωτική και τη δημόσια σφαίρα. Το κύμα αυτό βασίστηκε στο ήδη ανεπτυγμένο γραφειοκρατικό σύστημα των πολιτικών κομμάτων και ζητούσε αυτό το κράτος να λύσει πολλά γυναικεία ζητήματα (Μιχοπούλου Α., Ρεπούση Μ., Ψαρρά Α., 2017).

Κάπως πιο ριζοσπαστικές αντιλήψεις, και σε θέματα φύλου και σεξουαλικότητας, εξέφραζε η οργάνωση ΕΚΟΝ Ρήγας – Φεραίος, ασκώντας μάλιστα και κριτική στο ΚΚΕ. Από το 1975 και ύστερα, κάποιες από την οργάνωση αυτή επηρεάστηκαν από ιδέες του κινήματος για την απελευθέρωση των γυναικών, της 10ετίας του 1970. Ως βασικό αίτημα τέθηκε η δυνατότητα των γυναικών να ελέγχουν το σώμα και τη σεξουαλικότητά τους, ταυτόχρονα με τη διεκδίκηση της νομιμοποίησης των αμβλώσεων και της χρήσης αντισυλληπτικών χαπιών.

Γενικά, στην ανανέωση ρεπερτορίου και ατζέντας, με μια πιο πολιτισμική διάσταση βέβαια, έδωσε η διαμόρφωση του λεγόμενου «Χώρου της Αμφισβήτησης», στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Ο χώρος αυτός, αποτελούνταν από ένα χαλαρό δίκτυο φοιτητικών ομάδων, στις οποίες συμμετείχαν πρώην μέλη νεολαιών κομμουνιστικών και άλλων αριστερών οργανώσεων. Υπήρξε ένα ρευστό πολιτικό υποκείμενο, χωρίς οργανωτικές δομές, που ισχυροποιήθηκε στις καταλήψεις του 1979. Αμφισβήτησε τον προσανατολισμό των αριστερών κομμάτων, καθώς προωθούσαν γραφειοκρατικό μοντέλο οργάνωσης και μεταρρυθμιστικό σχέδιο, που συμβάλλουν στην ενσωμάτωση στο καπιταλιστικό σύστημα παρά στην ανατροπή του. Εν πολλοίς, αμφισβητούσαν την γραφειοκρατική τους δομή και την πολιτική τους διστακτικότητα. Η αυτονομία από κόμματα διατυπώθηκε ως αίτημα και από μια σειρά φεμινιστριών που εμφανίστηκαν την ίδια περίοδο (Ν. Παπαδογιάννης, 2015:146).

Ταυτόχρονα, και σε σχέση με τα φεμινιστικά κινήματα, σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, οι γυναίκες τη δεκαετία του 1970 ενδυνάμωσαν τη δημόσια παρουσία τους, ισχυροποιώντας τη θέση τους στην αγορά εργασίας. Αυτό δεν συνέβη τόσο έντονα στην Ελλάδα. Εδώ, η βελτίωση της θέσης τους προέκυψε, κυρίως, από τη διεύρυνση της συμμετοχής τους στα δίκτυα ανώτατης εκπαίδευσης και τις νομοθετικές αλλαγές του ΠΑΣΟΚ, μετά την εκλογή του το 1981. Από το 1974, οι μορφές γυναικείας οργάνωσης αυξήθηκαν από αυτόνομες ως και πανελλαδικές οργανώσεις. Ορισμένες συλλογικότητες ανέπτυξαν αξιοπρόσεκτη εκδοτική δραστηριότητα, αφήνοντας έντονο αποτύπωμα στο δημόσιο χώρο, (Π. Ζεστανάκης, 2015:189). Οι αυτόνομες συλλογικότητες ήταν κάποιες από αυτές, οι οποίες άνθισαν κυρίως σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη.

3.1.1 ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΙΝΗΜΑΤΙΚΗ ΣΥΓΚΥΡΙΑ

Η Ελλάδα τη περίοδο του κοινωνικού αναβρασμού, και κατ' επέκταση της εμφάνισης του φεμινιστικού και δη αυτόνομου κινήματος, βρίσκεται σε μια διαδικασία ανασυγκρότησης. Η πτώση της δικτατορίας, έφερε ως κυρίαρχο αίτημα αυτό του εκδημοκρατισμού και της σύστασης ενός κράτους που θα διαχειριζόταν την έκρυθμη κατάσταση που επικρατούσε. Έχοντας μόλις βγει από μια στρατιωτική δικτατορία, συνεπώς, ένα κράτος σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να βρίσκεται στο ίδιο σημείο εκκίνησης με ένα κράτος που ήδη είχε δημοκρατικό πολίτευμα, όπως η Ιταλία. Οι μορφές και οι όροι οργάνωσης κινητοποιήσεων, δεν μπορούν να εκφραστούν με εξίσου ριζοσπαστικό τρόπο, ενώ οι βασικότεροι εκφραστές των αιτημάτων της περιόδου, ήταν ως επί το πλείστο θεσμικοί - κομματικοί.

Με τις δίκες των πρωταίτιων του Πολυτεχνείου και των βασανιστών, το καθεστώς νομιμοποιείται ιδεολογικά και ξεπερνά την κρίση των κρατικών μηχανισμών (στρατού και αστυνομίας). Παράλληλα συγκροτείται το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο και νομιμοποιείται το ΚΚΕ. Πρόκειται για φάση σταθεροποίησης, αναδίπλωσης της αστικής πολιτικής, η οποία με κύριο εκφραστή τον Κωνσταντίνο Καραμανλή αναλαμβάνει το εγχείρημα να πραγματοποιήσει την τομή στον τρόπο άσκησης της πολιτικής εξουσίας, του εκσυγχρονισμού δηλαδή. Οι κοινωνικοί αγώνες, διατηρούν την ανταγωνιστικότητα και την ένταση της αντιδικτατορικής περιόδου, αρχικά. Συγκεντρώσεις με αντιαμερικανικό χαρακτήρα, πρώτες εργατικές κινητοποιήσεις και τα βιομηχανικά σωματεία, που συγκροτούνται πρώτη φορά με αυτή τη δομή το 1960, εισβάλλουν δυναμικά στο πολιτικό προσκήνιο. (Γ. Μαυρής, 2013) .

Ειδικότερα, το φοιτητικό κίνημα, και δη το κομμάτι που αναφέραμε πιο πάνω πως ριζοσπαστικοποιήθηκε περισσότερο, βγαίνοντας από τη δικτατορία, είναι βαθιά πολιτικοποιημένο και κατέχει αποφασιστικό ρόλο όχι μόνο εντός του κινήματος νεολαίας, αλλά του ευρύτερου λαϊκού. Διαδραματίζει κεντρικό ρόλο πολιτικά οργανώνει και πραγματοποιεί πορείες ενός εκατομμυρίου κόσμου δίνει κεντρικές πολιτικές μάχες, με τα μαζικότερα αριστερά κόμματα της εποχής αλλά και άλλες πολιτικές οργανώσεις να διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο, χωρίς ωστόσο το ριζοσπαστισμό ανάλογων κινήματων εφάμιλλης περιόδου. Τέτοια ήταν, λ.χ., η ένταξη στο ΝΑΤΟ, οι στρατιωτικές βάσεις, η ΕΟΚ, η κατάσταση στο Αιγαίο κλπ. Η οργανωτική του μορφή παρέμενε αόριστη, μέχρι που αναλαμβάνει η ηγεμονία του ΚΚΕ και του ΠΑΣΟΚ. Ως κυρίαρχες αναδύονται οι στρατηγικές της ΚΝΕ για τις σχέσεις κόμματος μαζών, το ρόλο του συνδικάτου και το χαρακτήρα και ρόλο της νεολαίας.

Στο πλαίσιο αυτό πρωτεύοντα ρόλο διαδραματίζει η αντίληψη ότι το κόμμα υποκαθιστά το κίνημα και άρα ότι η επιτυχία του κινήματος πρέπει να αποτυπώνεται στην συμμετοχή στον κομματικό φορέα, η «χειραγώγηση» του κινήματος και η υπερπολιτικοποίηση (συνεχής αναφορά σε κεντρικά πολιτικά ζητήματα) είναι χαρακτηριστικά αυτής της λογικής. Ο λόγος για τον οποίο κάτι τέτοιο συμβαίνει στην Ελλάδα είναι αρκετά περίπλοκος και εδράζεται σε ανθρωπολογικές ρίζες που έλκουν την καταγωγή τους από τον διαχρονικό συσχετισμό κοινωνίας και κράτους υπό όρους πελατειακούς. Τα κόμματα διαχρονικά υποθήκευαν την πολιτική βούληση μέσω των πελατειακών σχέσεων που δομούσαν με την κοινωνία, κυρίως με ευνοϊκά ανταλλάγματα προς τους ψηφοφόρους. Από την άλλη μπορούμε να επικεντρωθούμε σε αυτό που ο Π. Κονδύλης ανέφερε ως "καχεξία του αστικού στοιχείου στην Ελλάδα", στην έκλειψη δηλαδή των σταδίων του αστικού εξορθολογισμού του κράτους αλλά και της κοινωνίας. Στην Ελλάδα μετά λύπης

ακόμα υπάρχουν οι ανατολικού τύπου συσχετισμοί με το κράτος άλλα και με τα κόμματα (Κονδύλης, 2011).

Σε αντίθεση με την Ιταλία, όπου η εμπειρία από τη συμβιβαστική στάση του PCI ήταν οφθαλμοφανής σε σημαντική μερίδα της νεολαίας και εργατικών στρωμάτων, στην Ελλάδα, υπήρχε ακόμα η ελπίδα αλλά και η εμπειρία του κόμματος το οποίο πράγματι μπορεί να διαφοροποιήσει την κοινωνική συνθήκη υπέρ των συμφερόντων του λαού. Παρ' όλα αυτά, αναπόφευκτη συνέπεια αυτού, η οποία βλέπουμε να διαχέεται σε όλων των ειδών τα κινήματα όχι μόνο στο φοιτητικό, ήταν η συγκρότηση ενός κινήματος μαζικού, ως υποστηρικτής του κόμματος που οργανώνει τις δράσεις από τα κεντρικά γραφεία του. Κύριο μέσο διεύρυνσης της δημοκρατίας και άνοιγμα γι' αλλαγή θεωρήθηκε η ενίσχυση της παρουσίας του κόμματος στη Βουλή, στην τοπική αυτοδιοίκηση και σε λοιπούς θεσμικούς φορείς άσκησης πολιτικής και εξουσίας (Γ. Μαυρής, 2013).

Συνοψίζοντας την παραπάνω λογική, θα λέγαμε πως η κεντρική θεώρηση ήταν ότι το κίνημα μαζικοποιείται και προάγεται σχεδόν αποκλειστικά όταν ελέγχεται από το κόμμα. Η λογική της ΚΝΕ και της υποθήκης της πολιτικής βούλησης δια μέσω της συμμετοχής στην κομματική δομή υιοθετήθηκε και από την ΠΑΣΠ κάθε μια βέβαια για διαφορετικούς λόγους και καθόρισε τη συγκρότηση των οργάνων του φοιτητικού κινήματος, και όχι μόνο. Έτσι, οι κινηματικοί δρώντες θεωρήθηκαν υποκείμενα για «στρατολόγηση» και όχι ως δυνάμει φορείς ριζοσπαστικής δράσης. Τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά των κινημάτων ήταν δανεισμένα από τα πρότυπα της κυρίαρχης ιδεολογίας, της αστικής δηλαδή αντίληψης περί δημοκρατίας. Σε αποτέλεσμα, κύριος ρόλος του «δημοκράτη, προοδευτικού αριστερού» αναδείχτηκε ο ρόλος του οπαδού – ψηφοφόρου, που υποστήριζε τη γραμμή του κόμματος προκειμένου να δει τα αιτήματά του να υλοποιούνται.

Φαινομενικά, το φοιτητικό κίνημα – με αφορμή το οποίο ανατρέχουμε και στα ευρύτερα κινήματα της εποχής- μπορεί να φαντάζει ασύνδετο με την παρούσα έρευνα, ωστόσο ισχύει ακριβώς το αντίθετο. Είναι γεγονός, σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων όπως και της Ιταλίας, πως στους κύκλους του φοιτητικού/ νεολαιίστικου κινήματος εμφανίστηκαν οι πιο ριζοσπαστικές και ρηξικέλευθες ιδέες. Σε αντίθεση με αυτήν, όμως, στην Ελλάδα ο κυρίαρχος λόγος των κομμάτων περιόρισε δραματικά την επιρροή τους. Επιπλέον, στο ελληνικό συγκείμενο ο καθοριστικός ρόλος της Αριστεράς και της σύνδεσης της όποιας

καινοτομίας στον πολιτικό χώρο με το θεσμικό πλαίσιο, είναι πασιφανής. Η παραδοχή αυτή, θα μας φωτίσει περισσότερο το λόγο που η αυτονόμηση του όποιου κινήματος αλλά και η ιδεολογική χροιά της αυτονομίας, όπως εκφράστηκε στην Ιταλία, στην ελληνική περίπτωση κατέστη ισχνή έως και ανύπαρκτη.

Κύριο χαρακτηριστικό του πολιτικού σκηνικού ήταν η λεγόμενη *κομματικοποίηση*. Με τον όρο αυτό, εννοείται η ανάθεση σε κόμματα ή η οργανωμένη παρέμβαση σε κοινωνικούς αγώνες από αυτά καθώς και μετάθεση της πολιτικής ευθύνης και δράσης από τις κοινωνικές αντιθέσεις στα γενικότερα πολιτικά προβλήματα. Αυτό ως αποτέλεσμα είχε την σχετική απομάκρυνση από τις άμεσες κοινωνικές αντιθέσεις, μια διαδικασία όπου το πολιτικό μπλόκαρε το κοινωνικό αντί να το απελευθερώνει, παθητικοποιούσε αντί να ενεργοποιεί, μόνο και μόνο για να εξυπηρετήσει τα εκάστοτε κομματικά συμφέροντα. Γι' αυτό, «ευθύνη», θα μπορούσαμε να πούμε πως φέρει η επίσημη Αριστερά όσο και άλλες αριστερές οργανώσεις που διαδραμάτιζαν το ρόλο του κόμματος με κεντρική πολιτική παρουσία (ό. π.). Επιπλέον, η ιδεολογική υπερφλυαρία, χωρίς καμία σύνδεση με το κοινωνικό γίνεσθαι συντέλεσε στην αποσύνθεση του κινήματος, παθητικοποίηση και έμφαση στην ιδεολογική ρητορεία παρά ανταπόκριση στις πραγματικές κοινωνικές ανάγκες. Η πολιτική αναζητήθηκε έξω από τους ίδιους τους κοινωνικούς δρώντες, και η πολιτική διεκδίκηση εκχωρήθηκε στα μεγάλα κόμματα της Αριστεράς.

Συνέπεια των παραπάνω, ήταν η αδυναμία συγκρότησης ενός μαζικού αυτόνομου κινήματος, σε οποιοδήποτε τομέα ή για την οποιαδήποτε διεκδίκηση. Το ίδιο συνέβη και με το φεμινιστικό κίνημα. Το δεύτερο κύμα φεμινισμού, όπως αναπτύχθηκε στην ελληνική συγκυρία, βασίστηκε στο ήδη ανεπτυγμένο γραφειοκρατικό σύστημα των πολιτικών κομμάτων και ζητούσε από το κράτος να λύσει πολλά γυναικεία ζητήματα (Μ. Simitis, 2014: 81). Δημιουργήθηκαν πανελλαδικές γυναικείες οργανώσεις που εξαρτιόνταν, κυρίως, από πολιτικά κόμματα (Ρεπούση Μ, Ψαρρά Α., Μιχοπούλου Α., 2017). Η συνέπεια της σύμβασης του φεμινιστικού κινήματος με τα κόμματα, περιόρισε την πιθανότητα για ριζοσπαστική διαπραγμάτευση αξιών και ιεραρχιών ισχύος. Με την ιδεολογική ηγεμονία της Αριστεράς, οι πιθανότητες για άμεσα συμμετοχικές πρακτικές ήταν περιορισμένες και οι αποφάσεις ορίζονταν από ανώτερα κλιμάκια του κόμματος.

3.1.2 ΤΟ ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το 2ο κύμα φεμινισμού, στην Ελλάδα, αναπτύχθηκε με πολλές διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό του, δημιουργώντας αναπόφευκτα πολλές μικρές ομάδες, η καθεμία με τη δικιά της ταυτότητα. Οι φεμινιστικές οργανώσεις που συνδέουν τη δράση και τον προγραμματικό τους λόγο με τις ευρύτερες κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις, έχουν μαζικά χαρακτηριστικά ιεραρχημένη δομή και λειτουργία, όργανα διοίκησης και πανελλαδική ανάπτυξη ενώ συσχετίζονται ιδεολογικά με τα αντίστοιχα κόμματα του «προοδευτικού χώρου». Οι φιλελεύθερων αποκλίσεων και αντίληψης οργανώσεις, που προτάσσουν την έννοια των ατομικών δικαιωμάτων γυναικών κυρίως στη νομική της διάσταση, αποτελούν ολιγομελείς οργανώσεις. Είναι συνήθως παραρτήματα διεθνών οργανώσεων και λειτουργούν περισσότερο επιτελικά και λιγότερο μαζικά, εκφραζόμενες κυρίως υπό την ομπρέλα «Συνεργαζόμενων Γυναικείων Σωματείων», που απαρτίζεται ήδη από το 1948 από επτά σωματεία-μέλη. Οι οργανώσεις του ριζοσπαστικού φεμινισμού, κινούνται περισσότερο στον ακαδημαϊκό και φοιτητικό χώρο, και αναπτύσσουν έντονη εκδοτική δραστηριότητα (Ε. Μπέκου – Μπαλά, 2016.: 17-18).

Από το 1974 έως το 1990 το φεμινιστικό κίνημα – αυτό του δεύτερου κύματος δηλαδή - διαφοροποιείται από το προηγούμενο (πρώτο κύμα), διότι επικυρώνει τη φεμινιστική ταυτότητα και αμφισβητεί την ίδια την ανδρική επικυριαρχία, χωρίς να κάνει λόγο μόνο για αστικά δικαιώματα. Η αρχική φάση του, αναπτύχθηκε εντός του συγκειμένου μιας βιομηχανικής έκρηξης, για τη βελτίωση της θέσης της γυναίκας στην κοινωνία. Τα πολιτικά κόμματα και συνδεδεμένοι φορείς συγκρότησαν επιτροπές γυναικών με αντικείμενο τη «δουλειά σε γυναίκες». Τα γυναικεία αυτά κομματικά τμήματα συνομιλούσαν με θέσεις και πρακτικές των γυναικείων οργανώσεων και του φεμινιστικού κινήματος. Στη περίπτωση της ανανεωτικής Αριστεράς, η γυναικεία συλλογικότητα συμμετέχει η ίδια στο φεμινιστικό κίνημα και εξελίσσεται σε εσωκομματικό μοχλό πίεσης, προκειμένου η φεμινιστική συλλογιστική να επηρεάσει την πολιτική του κόμματος (Ρεπούση Μ., Ψαρρά Α., Μιχοπούλου Α., 2017: 3).

Το 1974, οι περισσότερες γυναίκες της Αριστεράς συσπειρώθηκαν στην Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών (ΚΔΓ), στόχος της οποίας ήταν η εγκαθίδρυση της δημοκρατίας, και η ιδεολογική της χροιά επηρεάζονταν από το ΚΚΕ – εσωτερικού. Ιδρύθηκε από γυναίκες της Ανανεωτικής Αριστεράς αλλά και προσωπικότητες που θα ενταχθούν αργότερα σε άλλες γυναικείες οργανώσεις. Ήταν βαθιά επηρεασμένες από τις προδικτατορικές τάσεις του φεμινιστικού κινήματος, ασχολούνταν με παραδοσιακά γυναικεία ζητήματα, όπως μητρότητα και η ανατροφή των παιδιών. Σύντομα στρέφεται

στις προβληματικές πολιτικές του φεμινιστικού κινήματος της μεταπολίτευσης και εντάσσεται σε φεμινιστικές διεκδικήσεις της περιόδου. Συνομιλεί με μαζικές γυναικείες οργανώσεις αλλά και με αυτόνομες ομάδες.

Η Ομοσπονδία Γυναικών Ελλάδας (ΟΓΕ), ήταν στην ουσία η τάση του ΚΚΕ, ακολουθώντας Μαρξιστική γραμμή, θεωρώντας τον αυτόνομο γυναικείο αγώνα αποσυνδεδεμένο με την ταξική ανάλυση. Έκαναν σαφή σύνδεση με το καπιταλιστικό σύστημα και τον τρόπο παραγωγής, θέτοντας το γυναικείο ζήτημα ως μέρος του ευρύτερου εργατικού αγώνα. Επίσης, θεωρούσαν πως η απελευθέρωση των γυναικών θα επιτυγχάνονταν μόνο εντός μιας σοσιαλιστικής κοινωνίας, έχοντας έτσι ως κυρίαρχο στόχο τη βελτίωση των εργασιακών συνθηκών των εργατριών, την κοινωνική ασφάλισή τους, την αναγνώριση της αξίας της μητρότητας, αλλά παράλληλα και την διεκδίκηση ειρήνης, και αγώνων ενάντια στις πυρηνικές δοκιμές και των εξοπλισμών.

Η Ένωση Γυναικών Ελλάδος (ΕΓΕ), ιδρύεται το 1976 σε Αθήνα και άλλες μεγάλες πόλεις της Ελλάδας και οι πόροι της προέρχονται από το ΠΑΣΟΚ. Αρχικά, και πριν την επιρροή του ΠΑΣΟΚ, είχε μια σοσιαλ-φεμινιστική προσέγγιση, θεωρώντας την καταπίεση των γυναικών ως απόρροια σύνθετης διάπλασης πατριαρχίας και καπιταλισμού. Η προσπάθεια να διατηρήσει μια ισορροπία ανάμεσα στον αγώνα για φεμινισμό και αυτόν για σοσιαλισμό οδήγησε σε διάσπαση, και εν τέλει πλήρη εξάρτηση από το εν λόγω κόμμα αλλά και μαζικοποίησή της το 1980, με την στήριξη του Ανδρέα Παπανδρέου.

Στον αντίποδα της κυρίαρχης κομματικής λογικής ενός γυναικείου μαζικού χώρου, βρισκόταν η επιλογή της αυτόνομης γυναικείας οργάνωσης. Οι αυτόνομες φεμινιστικές ομάδες επιχειρούν να συλλογιστούν και να πράξουν ανεξάρτητα από οποιαδήποτε κομματική αλλά και γενικότερα ανδρική επιρροή. Ο τρόπος αυτός, συνιστά προϋπόθεση, για εκείνες, άσκησης φεμινιστικής πολιτικής. Το 1975, λοιπόν, δημιουργείται η πρώτη οργάνωση αυτόνομου φεμινιστικού χώρου, η «Κίνηση για την Απελευθέρωση των Γυναικών» (ΚΑΓ). Η πρωτοβουλία ανήκει σε γυναίκες που χαρακτηρίζονται ανένταχτες της Αριστεράς. Το 1978 η ΚΑΓ εκδίδει την εφημερίδα «Για την Απελευθέρωση των Γυναικών» και την επόμενη χρονιά, συστήνονται ομάδες γυναικών σε Νομική, Φιλοσοφική, Ιατρική, Βιολογικό, Πάντειο και άλλες ανώτερες τεχνικές σχολές. Το 1986 δημιουργούνται αυτόνομες γυναικείες ομάδες σε συνοικίες της Αθήνας, σε επαρχία ή και θεματικά προσανατολισμένες (ό. π. : 3-6).

Η Κίνηση για την Απελευθέρωση Γυναικών, ήταν η πρώτη αυτόνομη φεμινιστική ομάδα, και εκπροσωπούσε το ρεύμα του ριζοσπαστικού φεμινισμού. Τα μέλη της θεωρούσαν την καταπίεση των γυναικών την πιο θεμελιώδη απ' όλες τις κοινωνικές ανισότητες, καθιστώντας ως στόχο τους την πατριαρχία καθαυτή. Είχαν μικρά γκρουπ προσπαθώντας να αναδείξουν τη φεμινιστική συνείδηση και απέρριπταν τις υπάρχουσες, κατά την κρίση τους, αυταρχικές δομές και διαδικασίες. Έτσι, δεν συνεργάζονταν με κόμματα και τα απέρριπταν καθώς τα κατηγορούσαν για «αποικισμό» και αποριζοσπαστικοποίηση του φεμινιστικού κινήματος (Μ. Simitis, ό.π.: 88).

Αν και προέρχονταν από τους κόλπους της Αριστεράς, είχαν μια εντελώς νέα φεμινιστική αντίληψη, σε σχέση με τις υπόλοιπες ομάδες και τη συνθήκη στην Ελλάδα εκείνη την εποχή. Εισήγαγαν στον διάλογο ζητήματα όπως, η αντισύλληψη, η διαχείριση του σώματος, ο κοινωνικός ρόλος και είχαν νέα πολιτική οργάνωση, χωρίς ηγέτες και ιεραρχίες. Αρχικά, δεν είχαν απήχηση καθώς αρχικός στόχος των φεμινιστριών ήταν η κατάκτηση θεσμικών διεκδικήσεων, οπότε αρχικά συμπορεύτηκαν με τις άλλες ομάδες. Τα προωθημένα της αιτήματα, έγιναν σύντομα αντιληπτά και αποτέλεσαν βάση νέων μαζικών κινημάτων (Λιλίκα Μπόμπολου, 2008, : 14).

Μια πιο φιλελεύθερη μορφή φεμινισμού υπήρχε, επίσης, στο τέλος του 1970. Αποτελούνταν από οργανώσεις που επιδίωκαν προοδευτικές πολιτικές για γυναίκες και πάλευαν για την πλήρη ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία, βάσει ισότητας. Δεν απέκτησαν ποτέ ενεργή κοινωνική βάση, δεν στόχευαν να γίνουν μαζικές οργανώσεις και δεν καταγράφηκαν ως αναγνωρισμένοι δρώντες του φεμινιστικού κινήματος. Περιορίσαν τις εαυτές τους στο ρόλο των ομάδων πίεσης και των πολιτικών των ελίτ του lobbying συνεπώς συγκεντρώθηκαν στο εγκατεστημένο πολιτικό σύστημα και τις νομοθετικές μεταρρυθμίσεις και συμμετείχαν σε συνδιοργανωμένες φεμινιστικές δράσεις (Μ. Simitis, ό.π.:85-90).

Όλες οι οργανώσεις έχουν δημιουργηθεί κατά την δημοκρατική ανασύσταση, και αντιλαμβάνονταν τα γυναικεία ζητήματα ως ένα εσωτερικό κομμάτι του ευρύτερου πολιτικού συγκειμένου. Μετά τη δικτατορία όλες έδιναν έμφαση σε ζητήματα όπως η δημοκρατία, η ελευθερία και η κοινωνική αλλαγή. Οι έμφυλες ανισότητες θεωρούνταν ως ένα σύμπτωμα των υπαρχόντων κοινωνικών και πολιτικών θεσμών, και ενσωματωμένες στην ατζέντα των κοινωνικών αλλαγών για τη συλλογικότητα ως όλον. Ακόμα και οι αυτόνομες στην αρχή επιδίωκαν τη συνεργασία με κόμματα της

Αριστεράς, και χρησιμοποιούσαν μια εν γένει αντικαπιταλιστική διαλεκτική, συνάδοντας με την ρητορική της. Ένα άλλο κοινό στοιχείο ήταν η σύνδεση της ισότητας με τη διαδικασία του εκμοντερνισμού, της οικονομικής ανάπτυξης και την θεσμικής αναθεώρησης. Οι οργανώσεις που σχετίζονται με κόμματα μοιράζονταν τις ίδιες οργανωτικές αρχές, δεδομένου ότι υιοθετούσαν οργανωτική δομή των κομμάτων στα οποία βασίζονταν. Χαρακτηριστικά ήταν η θεσμοποίηση, η κεντρική εξουσία, η ιεραρχία, οι κοσμητείες, οι εκλογές και το ευρύ δίκτυο κλαδικών. Οι αυτόνομες, από την άλλη, απέφευγαν την ιεραρχία και τις σχέσεις με κόμματα.

Γενικά, η ιστορία του φεμινιστικού κινήματος στην Ελλάδα είναι ημιαυτόνομη. Το κίνημα, ανέκαθεν εξαρτώνταν σε κάποιο βαθμό τουλάχιστον, από πολιτικά κόμματα, όντας -αυτά- νομιμοποιημένοι φορείς εξουσίας. Αυτό άλλωστε, δεν είναι ασύνδετο με την ιστορία όλων των κινημάτων στην Ελλάδα, δηλαδή εξαρτημένα και συνδεδεμένα με θεσμικούς φορείς πολιτικής διαμεσολάβησης. Παρ' όλα αυτά, όπως ήδη διαπιστώσαμε, υπήρξαν κάποιες οι οποίες αυτονομήθηκαν και έδρασαν ανεξάρτητα, ακολουθώντας την πορεία των αντιστοίχως αυτόνομων κινημάτων στην Ευρώπη την προηγούμενη δεκαετία. Μιλάμε για την Κίνηση για την Απελευθέρωση των Γυναικών, τις οποίες αναφέραμε και παραπάνω.

3.2 ΚΑΓ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΑΥΤΟΝΟΜΕΣ ΟΜΑΔΕΣ

Στα μέσα της δεκαετίας του 1970, εμφανίζεται μια αντίστοιχη φεμινιστική απάντηση στην Ελλάδα, προσαρμοσμένη στο διεθνή ριζοσπαστικό φεμινισμό. Το 1975, ιδρύεται η «Κίνηση για την Απελευθέρωση των Γυναικών» (ΚΑΓ), και σηματοδοτεί την αρχή της αποδέσμευσης των φεμινιστριών από τα κόμματα της Αριστεράς. Τα αυτόνομα φεμινιστικά γκρουπ δεν ήταν ομοιογενή. Το ιδεολογικό τους φάσμα εκτείνονταν από αναρχικές μέχρι σοσιαλίστριες. Ο κοινός παρονομαστής τους, ήταν η αυτονομία – από την «ανδρική επιρροή», τα κόμματα και το κράτος. Στη δυτική Ευρώπη και τη βόρειο Αμερική, ο δευτεροκυματικός φεμινισμός ήταν ταυτόσημος με το αυτόνομο κίνημα, και η ανεξαρτησία του από κράτος και κόμματα δεδομένη. Αντιθέτως, στην Ελλάδα είχε τη μορφή κομματικής εξάρτησης, κάνοντας το ζήτημα της αυτονομίας διαχωριστική γραμμή μεταξύ του πυρήνα των μαζικών οργανώσεων με ποικίλους βαθμούς κομματικής εξάρτησης και τις μικρότερες αυτόνομες ομάδες.

Η ΚΑΓ είχε δύο ομάδες, περίπου 30 ατόμων η καθεμία. Τα μέλη ήταν από την αριστερά και κάποιοι είχαν ζήσει και το ρεύμα αυτό φεμινισμού στο εξωτερικό, μεταφέροντας την εμπειρία τους στον ελλαδικό χώρο. Η διαλεκτική της, αρχικά, ήταν πιο κοντά στο σοσιαλιστικό φεμινισμό παρά στο ριζοσπαστικό. Ο τελευταίος, ήταν το πιο μαχητικό - ακτιβιστικό κύμα του δεύτερου κύματος. Οι σοσιαλίστριες φεμινίστριες αναλύουν τη σχέση πατριαρχίας και καπιταλισμού μέσω του συνδέσμου της οικογένειας και της οικονομίας ως θεωρητικό κλειδί για τη γυναικεία καταπίεση. Οι ριζοσπάστριες, επιχειρώντας να καταδείξουν ότι η πατριαρχία είναι η πιο παλιά και πρωτόγονη σύγκρουση στην ανθρώπινη κοινωνία, βλέπουν την πατριαρχία ως διυποτικό και παγκόσμιο σύστημα κυριαρχίας στο συγκεκριμένο του οποίου αναπτύσσονται άλλες δύο συγκρούσεις, το έθνος και η τάξη. Η ανάλυσή τους για την πατριαρχία συμπτύχθηκε με τον αγώνα κατά του καπιταλισμού, αλλά το όραμα για τη γυναικεία απελευθέρωση βασίστηκε στην αποσύνδεση των γυναικών από την ανδρική κουλτούρα.

Η εν λόγω, ήταν η πρώτη γυναικεία ομάδα που είχε την ανάγκη να αναδείξει μια εναλλακτική φεμινιστική διαλεκτική που να βασίζεται στη γυναικεία εμπειρία. Η ανάπτυξη της γυναικείας συνείδησης προϋποθέτει την αυτονομία του φεμινιστικού κινήματος (Μ. Simitis., ό. π.: 151). Κι αυτές, λοιπόν, όπως και οι γυναίκες της L.F., είχαν μια ιδεολογία βάσει της οποίας συλλογικοποιήθηκαν και αυτονομήθηκαν. Αρχικά, η οικουμενικότητα της γυναικείας καταπίεσης υπό την πατριαρχία, οδήγησε αναπόφευκτα στο σχηματισμό ενός συλλογικού υποκειμένου «γυναίκα». Η μοιρασμένη εμπειρία της καταπίεσης από την πατριαρχία, καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας σε διαφορετικές κοινωνίες και διακριτές τάξεις, είναι η βάση του συλλογικού χαρακτήρα του υποκειμένου αυτού. Σχετικά με τον τρόπο ανάλυσης της πατριαρχικής κοινωνίας, υπήρχαν και αναφορές στην τάξη και τη σχέση καπιταλισμού και πατριαρχίας και παράλληλα η ρητορική της επέμενε στην κοινή φύση αφενός της πάλης ενάντια στην πατριαρχία και αφετέρου της ανάγκης για γυναικεία αλληλεγγύη.

Η ΚΑΓ, λοιπόν, ήταν η μόνη φεμινιστική οργάνωση της περιόδου, όπου εκτός από την απόδοση μεγάλης σημασίας στο γυναικείο ζήτημα αμιγώς, έδωσε έμφαση και στην σύνδεσή του με την κοινωνία ως «καπιταλιστικό εργοστάσιο». Συγκεκριμένα, σε απόκομμα μπροσούρας της βρίσκουμε ότι: «*Το αυτόνομο φεμινιστικό κίνημα, δεν είναι μόνο κοινωνικό αλλά και ταξικό*». Γενικότερα, οι βασικές ιδεολογικές αρχές βάσει των οποίων κινήθηκαν οι αυτόνομες ομάδες, εδράζονταν αρχικά στην πλήρη απόσχιση του κινήματος αυτού από οποιουδήποτε επίσημους φορείς άσκησης πολιτικής. Αρχικά, ήθελαν να αποσυνδεθούν πλήρως από τα πολιτικά κόμματα αλλά και τους όποιους κοινωνικούς θεσμούς ήταν φορείς εξουσίας και ιδεολογικών συστημάτων. Τέτοιοι ήταν η

εκκλησία, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, η αστυνομία, το δικαστικό σύστημα, τα κομματικά συνδικάτα αλλά και η ιατρική επιστήμη, ως φορείς της πατριαρχικής κουλτούρας.

Ωστόσο, δεν απέρριπταν μόνο τους επίσημους φορείς άσκησης πολιτικής, αλλά και εκείνους παρόμοιων πρακτικών και ιδεολογικών θεμελίων. Τέτοιοι ήταν μαζικές οργανώσεις, αρχηγεία, σχεδιασμοί για πάσης φύσης απόκτηση εξουσίας, ο διαχωρισμός διανοητικής και χειρωνακτικής εργασίας. Η άρνηση της όποιας σχέσης με την επίσημη πολιτική διαδικασία, αποτελούσε απόρριψη της πατριαρχικής της φύσης, της ιεραρχίας, της εργαλειακής ορθολογικότητας και της λογικής του ισχυρού όπως και όλο το αξιακό σύστημα στο οποίο βασίζεται. Η άρνηση αυτή, ήταν αναπόφευκτα συνδεδεμένη με το ιδεολογικό όραμα της γυναικείας απελευθέρωσης.

Ο στόχος των αυτόνομων για την γυναικεία απελευθέρωση, ήταν «επαναστατικός» - όπως έχει προσδιοριστεί από τις ίδιες με απαρχή το Ιταλικό αυτόνομο φεμινιστικό κίνημα- και συνεπώς δεν μπορούσε να επιτευχθεί μέσω του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος και των θεσμών του. Αυτοί, θεωρούνταν ως εκφραστές των σχέσεων εξουσίας μεταξύ των φύλων, και άρα η απελευθέρωση χωρίς τη ριζική αλλαγή του συστήματος, ήταν αδύνατη, με τους όρους που τίθετο ιδανικά. Οι αυτόνομες αποκήρυτταν την ισότητα των γυναικών σε μια «ανδροκεντρική» πολιτική αρχή, και δεν παρέκκλιναν από την ελπίδα να καταρρίψουν την πατριαρχία, ως ένα σύστημα που συνεχώς αναπαράγει σχέσεις καταπίεσης, υποτίμησης και εκμετάλλευσης.

Σημαντική ως έννοια, αναδείχτηκε αυτή το *αυτοκαθορισμού*. Θεωρούνταν αναγκαίο να δημιουργηθεί μια φεμινιστική διαλεκτική βασισμένη σε γυναικείες ανάγκες, επιθυμίες και εμπειρίες. Η διαδικασία αυτή προϋπέθετε τη δημιουργία ομάδων ανεξάρτητων από την επίσημη πολιτική, όπου συλλογικά θα ανέλυναν τα δικά τους βιώματα. Ένα ακόμη σημαντικό σημείο, ήταν ο επαναπροσδιορισμός του αντικειμένου της πολιτικής. Σκοπός ήταν η αμφισβήτηση της «οικουμενικότητας» της πολιτικής με τον τρόπο που οργανωνόταν έως τότε με «ανδρικούς» όρους, η διεκδίκηση της συμπερίληψης των γυναικών στην πολιτική διαδικασία και ο επαναπροσδιορισμός της στη βάση και της γυναικείας εμπειρίας. Διακύβευμα ήταν η ανάδειξη της σημασίας της γυναικείας ορατότητας, η παύση του περιορισμού της πολιτικής μόνο στη δημόσια σφαίρα της ανδρικής υπεροχής και η επέκτασή της σε κοινωνικά πεδία συνδεδεμένα με γυναικείες δραστηριότητες. Το τελευταίο, υπήρχε κατά κάποιο τρόπο σαν μια απόπειρα προβολής

εναλλακτικής εννοιολόγησης της πολιτικής -στον αντίποδα της μέχρι τότε οργάνωσής της-, μίας που θα έκανε τις γυναίκες κύριους δρώντες στην πολιτική και μια κινητήρια δύναμη για κοινωνική αλλαγή.

Τέλος, σημαντική τους τοποθέτηση ήταν αυτή για τη σχέση που θα έπρεπε να έχουν, σε πολιτικό επίπεδο, με τον ανδρικό πληθυσμό. Θεωρούσαν πως ο αποκλεισμός των αντρών ήταν μέρος της διαδικασίας αυτοκαθορισμού τους. Γίνονταν αντιληπτοί είτε ως αντίπαλοι, που ευνοούνται από το πατριαρχικό καθεστώς και δρουν ως υπερασπιστές της προνομιούχας θέσης τους, ή ως αντιπρόσωποι μιας διαστρεβλωμένης πατριαρχικής εικόνας της γυναικείας κοινωνικής εμπειρίας. Η απουσία τους, ήταν επίσης καθοριστική για το σχηματισμό και τις συζητήσεις που λάμβαναν χώρα στις ομάδες μελέτης. Η έκφραση συναισθημάτων και εμπειριών της προσωπικής σφαίρας, όπως η σεξουαλικότητα ή η άμβλωση, ήταν πιο εύκολη σε ασφαλές περιβάλλον. Επίσης, η απουσία τους ενίσχυε τους γυναικίους δεσμούς και την αίσθηση αδελφότητας (M. Simitis, ό. π.: 164-165).

3.2.1 ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Στην περίπτωση της Ελλάδας, όπως ήδη έχει γίνει αντιληπτό, η εμβληματικότερη οργάνωση αυτόνομης φεμινιστικής κίνησης ήταν η ΚΑΓ, αναλογικά πάντα με τις υπάρχουσες αυτόνομες φεμινιστικές κινήσεις στη χώρα. Η διεκδίκηση της αυτονομίας ήταν αλληλένδετη με την εισαγωγή ζητημάτων σεξουαλικής πολιτικής, όπως η έκτρωση, η αντισύλληψη, η σεξουαλική βία και ο βιασμός. Μεταξύ 1975-1979, η ΚΑΓ ήταν ενεργή με ποικίλους τρόπους, όπως προσπάθειες δημοσιοποίησης της αντισύλληψης, αντίσταση στην κυβέρνηση να εισάγουν τις γυναίκες στο στρατό, εκδίδοντας την εφημερίδα «Για την Απελευθέρωση των Γυναικών» και αντίσταση στο κυβερνητικό νομοσχέδιο για την τρομοκρατία.

Από το 1979 και μετά υπήρξαν πολλές αυτόνομες ομάδες, κυρίως σε ακαδημαϊκό επίπεδο (λ.χ. Εμπορικής Σχολής, Φιλοσοφικής) και σε επίπεδο γειτονίας (π.χ. Αμπελόκηποι, Πειραιάς). Κάποιες ενώνονταν βάσει κοινών χαρακτηριστικών, όπως Ομάδα Ομοφυλοφίλων Γυναικών, Ομάδα Ανύπαντρων Μητέρων, Ομάδα Μεταναστριών ή του ίδιου επαγγέλματος. Στην Αθήνα υπήρξαν μεταξύ 1975-1983 πάνω από πενήντα ομάδες αλλά δεν περιορίστηκαν μόνο στην πρωτεύουσα. Πολλές διήρκησαν λίγο, διαλύθηκαν και τις διαδέχτηκαν καινούργιες. Υπήρχε μεγάλη κινητικότητα στον

αυτόνομο φεμινιστικό χώρο, που οδήγησε σε σχετική ρευστότητα αναφορικά με χαρακτηριστικά των ομάδων.

Επίσης, εδραιώθηκαν όλο και περισσότερο με την έκδοση εντύπων. Περιοδικά, εφημερίδες, μπροσούρες, φυλλάδια και προκηρύξεις εκτυπώνονταν με ραγδαίους ρυθμούς, και η μορφή τους αντανάκλούσε τα ιδεολογικά θεμέλια της εκάστοτε ομάδας. Οι δύο μεγαλύτερες τους εκδόσεις, ήταν αυτές της Σκούπας και της Σφίγγας. Τα δύο αυτά περιοδικά αποτελούσαν τις κύριες θεωρητικές εκφράσεις των αυτόνομων φεμινιστριών. Μερικά από τα θέματα που έθιγαν, ήταν η κοινωνική κατασκευή της γυναικείας φύσης, η σχέση πατριαρχίας και καπιταλισμού, ο «ανδροκεντρικός» χαρακτήρας των υπάρχοντων πολιτικών θεσμών, η «ψευδαίσθηση» της διαλεκτικής της ισότητας, ο διάλογος για την μητριαρχία, η γυναικεία οικιακή εργασία, η ιστορία των γυναικείων κινητοποιήσεων στην Ελλάδα, μεταφράσεις ξένων φεμινιστικών κειμένων και αναφορές από φεμινιστικές δραστηριότητες εκτός Ελλάδας.

Τα θέματα που τις ξεχώριζαν από τις υπόλοιπες οργανώσεις ήταν το άνοιγμα της προσωπικής σφαίρας των γυναικών: συζητήσεις για την έκτρωση, την αντισύλληψη, τη σεξουαλικότητα, τη σεξιστική βία, το βιασμό, την οικογένεια, την πορνεία, την αναπαραγωγή και την ανατροφή των παιδιών και την ομοσεξουαλικότητα. Η εκκίνηση τέτοιας μορφής συζητήσεων στο δημόσιο πεδίο, συνέβαλαν στην ορατότητα και το *σπάσιμο της σιωπής* που περίβαλλε την γυναικεία βιωμένη εμπειρία. Έτσι, συνδέθηκαν μορφές καταπίεσης για το σχηματισμό συλλογικής φεμινιστικής ταυτότητας αλλά και συνείδησης. Ένας ακόμα τρόπος έκφρασής τους, ήταν οι ομάδες ανάπτυξης συνείδησης, οι οποίες δεν είχαν μοναδικό σκοπό να κάνουν ατομικά τις γυναίκες συνειδητοποιημένες σε σχέση με τη μορφή της καταπίεσής τους, αλλά και να προβάλλουν τη δουλειά τους και στο ευρύτερο κοινό (M. Simitis, ό. π. : 151-153).

Το κύριο και σημαντικότερο πρόταγμα που υπερασπίζονταν, ήταν πως το προσωπικό είναι πολιτικό. Εστιάζοντας στη δόμηση του υποκειμένου και τις εσωτερικευμένες κατασκευές της θηλυκότητας και της αρρενωπότητας, ανέδειξαν τα κοινωνικά θεμέλια των διαπροσωπικών σχέσεων. Η σεξουαλικότητα, ο έλεγχος των σωμάτων στην ιατρική, η αντικειμενικοποίησή τους ως σεξουαλικά αντικείμενα, η άμβλωση, ο βιασμός, η σωματική και ψυχική βία και η μητρότητα, ήταν μόνο κάποιες από τις κοινές γυναικείες εμπειρίες που αναδείκνυαν την πολιτική τους βάση. Εκείνο που ήθελαν να αναδείξουν ήταν ότι τα θεμέλια του σεξισμού είναι πολιτικά, και φαίνονται στις καθημερινές

εκφράσεις αυτού του πατριαρχικού μοτίβου. Η δομή ιεραρχικών σχέσεων είναι πανταχού παρούσα, η ανδρική ισχύς στην αναπαραγωγική ικανότητα/δυνατότητα της γυναίκας και ο έλεγχος της εργατικής δυνατότητας, είναι μόνο κάποια από τα παραδείγματα που χρησιμοποίησαν προκειμένου να αποδείξουν την καθημερινή αποτύπωση της πατριαρχίας.

Διαφοροποιούμενες από την παραδοσιακή Αριστερή ανάλυση, αναφορικά με την έκτρωση και την σεξουαλικότητα εξέφρασαν μια αρκετά διαφορετική αντίληψη. Η αριστερά ανέκαθεν συνέδεε τη σεξουαλικότητα με τη γυναικεία υγεία, την οικογένεια και τη μητρότητα, όπως δηλαδή γινόταν και στην πλέον κυρίαρχη αφήγηση. Οι αυτόνομες φεμινίστριες το απέρριψαν και έδειξαν την κομβική σημασία της σεξουαλικής καταπίεσης στην αναπαραγωγή της πατριαρχίας. Επιπλέον, ανέδειξαν την διαφορά του «κάνω» (τεκνοποιώ) από το «μεγαλώνω» (αναθρέφω) παιδιά. Η ταυτοποίηση των δύο στην πατριαρχική ιδεολογία υπηρετούσε το αφήγημα της «βιολογικής μοίρας» των γυναικών. Ο περιορισμός τους στο ρόλο της μητέρας βοηθιόνταν και από την κοινωνική κατασκευή των γυναικείων χαρακτηριστικών (ο συναισθηματισμός, η ενσυναίσθηση, και η φροντίδα) που προβάλλονταν ως έμφυτα όπως και το ένστικτο της μητρότητας. Έτσι, διαμόρφωσαν μια νέα διαλεκτική, η οποία απεμπολούσε το βιολογικό προσδιορισμό της μητρότητας, και την καθιστούσε μια συνειδητή επιλογή.

Σε συνέχεια της παραπάνω ανάλυσης, η ΚΑΓ άρχισε να αμφισβητεί τον ίδιο το θεσμό της οικογένειας. Στο πλαίσió της, οι γυναίκες υποβιβάζονται σε σεξουαλικά αντικείμενα για την εξυπηρέτηση και ευχαρίστηση του συζύγου τους, περιοριζόμενες στο ρόλο της μητέρας. Η γυναικεία σεξουαλικότητα διατρέχει το θεσμό της οικογένειας, μονάχα με όρους αναπαραγωγής. Η εξοικείωση, λοιπόν, των γυναικών με τα σώματά τους και τις επιθυμίες τους, αποτελούσε, σύμφωνα με τις αυτόνομες, προϋπόθεση για τον αυτοκαθορισμό τους και συνεπώς μέσο ενδυνάμωσης.

Σε αντίθεση με την Αριστερά, οι αυτόνομες μετακίνησαν το διάλογο από τις υλικές συνθήκες της γυναικείας καταπίεσης στη σεξουαλικότητα ως αποφασιστική για την αναπαραγωγή της πατριαρχίας. Εστίασαν στο άτομο και τη μοναδικότητα του, κατηγορούσαν τα κόμματα για την καταπίεση της ατομικότητας και τη δημιουργία πειθήνιων μαζών. Επανίδρυσαν στην ουσία τη διαλεκτική ενότητα μεταξύ ατομικότητας και συλλογικότητας, καθώς η πρακτική αντίσταση των γυναικών τις ωθεί να αντιμετωπίσουν όλα τα επίπεδα της πραγματικότητας.

Όπως και στην ιταλική περίπτωση, έτσι και η ΚΑΓ, εναντιωνόταν σε κρατικές δομές/θεσμούς, κυρίως στην επιστήμη, ως μοναδική πηγή αυθεντίας και θεσμό παραγωγής της μιας και μοναδικής αλήθειας, και το δικαστικό σύστημα. Συγκεκριμένα, τίθονταν ενάντια σε κάθε μορφής ιεραρχικές σχέσεις, καθώς ήταν σύμφυτες με την αντρική κουλτούρα βάσει ανταγωνισμού. Σ' αυτό το πλαίσιο, το δικαστικό, ποινικό, ιατρικό και εκπαιδευτικό σύστημα, ο στρατός και η αστυνομία, η αποξενωτική παραγωγική διαδικασία και ο θεσμός της οικογένειας δέχονταν επίθεση για τη δημιουργία ιεραρχικών σχέσεων κυριαρχίας. Αναφορικά με τον ορθολογισμό και την επιστήμη, θεωρούσαν πως στο ίδιο μοτίβο, δημιουργούσαν ιεραρχίες. Θεωρούσαν τα επιστημονικά πλαίσια που υποτίθεται ήταν αντικειμενικά, ως ιδωμένα και κατασκευασμένα με την αντρική κυριαρχία, εξυπηρετούσαν και πάλι την αντικειμενικοποίησή τους και τα συμφέροντα του θεσμού της πατριαρχίας, και σίγουρα όχι τα δικά τους. Οι γυναίκες ήταν πάντα ο «άλλος», ως «λειψές» σε σχέση με τους άνδρες. Προσπαθούσαν να απορρίψουν αυτή τη σύνδεση της λογικής, της επιστήμης και της νόησης με το ανδρικό φύλο, και αντίστοιχα του συναισθήματος, της φύσης και του σώματος με το γυναικείο.

Ένα άλλο κομμάτι που έθιξαν ήταν η διπλή «στρατολόγηση» στην οποία υποβάλλονταν. Καθώς ο φεμινισμός ήταν ακόμα κάτι αρκετά νέο και άγνωστο στον κόσμο που οργανωνόταν πολιτικά, είτε σε κόμματα είτε ανεξάρτητα, υπήρχαν πολλές αντιδράσεις, κυρίως από τον ανδρικό πληθυσμό που συμμετείχε αλλά και από το γυναικείο, και τον κατηγορούσε ως μονοθεματικό και μη συμπεριληπτικό των ταξικών ανταγωνισμών βάσει των οποίων προκύπτουν οι υπόλοιπες διακρίσεις σύμφωνα με την κυρίαρχη ανάλυση. Δεδομένου του παραπάνω, οι όποιες φεμινιστικές διεκδικήσεις, γίνονται μόνο εντός ενός πλαισίου κοινωνικών κινημάτων, κι όχι μέσω ενσωμάτωσης σε ατζέντες πολιτικών κομμάτων, ακόμα τουλάχιστον. Οι ερμηνείες που έδινε ο φεμινιστικός χώρος σε σχέση με τη συμμετοχή φεμινιστριών ταυτόχρονα και στο ομόλογο κίνημα και σε κάποιο κόμμα/οργάνωση «άλλων» πολιτικών ενδιαφερόντων, ήταν ,η μία, πως απέκλειε κάθε συμμετοχή από φεμινίστριες στα πολιτικά κόμματα ή πάσας μορφής πολιτικούς σχηματισμούς και η άλλη πως δε συγκρούεται με την συμμετοχή στα παραπάνω. Η παραπάνω διαφωνία, αποτέλεσε αφορμή για τη διάσπαση των ίδιων των αυτόνομων φεμινιστριών.

Η ΚΑΓ, επηρεασμένη από την αυτονομία της Ιταλίας, παρ' όλο που θεωρούσε αναγκαία την απόδοση της δέουσας σημασίας στο διαχωρισμό των φύλων, ανήκε στις ομάδες που στήριζε ότι η διαμάχη των φύλων ήταν μία ανάμεσα στις πολλές που υπήρχαν και συνεπώς οι γυναίκες δεν αποτελούν το υπερκείμενο πολιτικό υποκείμενο. Δεν

αμφισβητούσαν το όραμα για πλήρη αλλαγή της κοινωνίας, καθώς όλες οι αυτόνομες ανεξαιρέτως πίστευαν πως δεν υπάρχει σχέση που να μην επηρεάζεται από την έμφυλη διάσταση. Η φεμινιστική πρόκληση των ισχυόντων αρχών προϋπέθετε, για εκείνες, μια ολική αναδημιουργία της κοινωνικής αρχής, συνεπώς έβλεπαν το φεμινιστικό κίνημα ταυτόχρονα με άλλες κοινωνικές συγκρούσεις.

Στην Ελλάδα, σε αντίθεση με την Ιταλία, δεν υπήρξε μια μαζική έξοδος από τα Αριστερά κόμματα, με όρους διάλυσης πολιτικών κομμάτων/σχημάτων. Ωστόσο, και πάλι η βάση τους προερχόταν από την Αριστερά, και ιδεολογικά και από άποψη της «πολιτικής προέλευσης» των ατόμων που στελέχωσαν τον αυτόνομο φεμινισμό. Ίσως, να μην είναι τόσο σαφές και φανερό διότι η πολιτικοποίηση στην Ελλάδα, και δη η ριζοσπαστική πολιτικοποίηση, ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τα κόμματα, καθώς τότε αυτά αντιπροσώπευαν την επιθυμία των μαζών, και δεν είχε επέλθει ακόμα η «απομάγευση» (στην οποία θα αναφερθούμε εκτενέστερα στα «Συμπεράσματα»).

Αναφορικά με τη διπλή δέσμευση, αυτή σήμαινε πως θα έπρεπε να είναι και σε κάποιο κόμμα εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς και ταυτόχρονα σε φεμινιστικές ομάδες, οι οποίες κριτικάρονταν έντονα από τα κόμματα ως μονοθεματικές. Αυτές οι γυναίκες, συνήθως, απέρριπταν πως η βασική καταπίεση ήταν η πατριαρχική σεξουαλικοποίηση και ανέλυναν τη σχέση καπιταλισμού με την πατριαρχία και την ταξική ανάλυση (παγκοσμιοποίηση του καπιταλισμού, καταναλωτική ιδεολογία, κρατική πατριαρχία και ανεπτυγμένος καπιταλισμός, οικονομική κρίση και νεοσυντηρηρισμός, ιδιοκτησία και πατριαρχία, διαφοροποίηση της γυναικείας καταπίεσης ανάλογα με την ταξική θέση, αντικαπιταλιστικά στοιχεία του φεμινισμού, γυναικεία οικιακή εργασία, νομικές αναθεωρήσεις κ.α.).

Το ταξικό στοιχείο και η αντικαπιταλιστική στάση, βρέθηκαν στις αρχικές δημοσιεύσεις του αυτόνομου φεμινιστικού κινήματος, σε μια περίοδο που είχαν αμυντική στάση απέναντι στην αριστερά, η οποία ευαγγελιζόταν πως οι φεμινίστριες ήταν απολίτικες και μιμούνταν ξένα μοτίβα. Οι αυτόνομες, παρ' όλο που δεν έκαναν ρητά κάποια σαφή σύνδεση μεταξύ καπιταλισμού και πατριαρχίας, ανέλυναν και τα δύο συστήματα ως φέροντα κοινών συμφερόντων, και η εναντίον τους επίθεση, γινόταν με όρους ενός μη αντικρουόμενου όλου. Οι υπάρχοντες κοινωνικοί/ πολιτικοί θεσμοί (οικογένεια, κράτος, εκκλησία, σχολείο) θεωρούνταν ως εξυπηρετητές των λειτουργιών και των δύο συστημάτων και τους επιτίθονταν, χωρίς να γίνεται μια σαφής διάκριση μεταξύ των δύο.

Σαν σημείο απόκλισης μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδας, μπορούμε να θεωρήσουμε την διαφοροποίηση των θεωρητικών βάσεων σε σχέση με την ανάλυση του σεξισμού. Στη μεν Ιταλία, όπως είδαμε, η θεωρία εκκινεί από μια μαρξιστική βάση μέσω δηλαδή της διεύρυνσης του Μαρξισμού από τις ιδέες του Νέγκρι σε σχέση με την κοινωνική αναπαραγωγή. Θεωρητική προκείμενη που βοηθά στην συμπερίληψη και διαφορετικών υποκειμένων στις επαναστατικές τάξεις πλην της εργατικής τάξης, καθώς η καταπίεση δεν επισυμβαίνει μόνο εντός του εργοστασίου. Επίσης το ζήτημα της μίσθωσης της οικιακής γυναικείας εργασίας ενέχει μαρξιστικό χαρακτήρα καθώς πρόκειται ακριβώς για μια διεκδίκηση που αρθρώνεται στα πλαίσια του μισθού. Στη δε Ελλάδα δεν χρησιμοποιήθηκε καν η ταξική ανάλυση για να εξηγηθεί το φαινόμενο. Θεωρήθηκε πως η επίγνωση των σχέσεων εξουσίας από τις ίδιες τις γυναίκες, παρείχαν νέες εξηγήσεις των κοινωνικά κατασκευασμένων ιεραρχιών και μια νέα ριζοσπαστικότερη οπτική. Επιπλέον, η ταξική ανάλυση δεν συνταιριάστηκε με μια υλιστική ανάλυση. Δόθηκε περισσότερη έμφαση στην κοινωνία πολιτών και τις θεσμοποιημένες μεθόδους της διατήρησης της πολιτικής ηγεμονίας του καπιταλισμού και της πατριαρχίας (Μ. Simitis, ό. π.: 161-174).

3.2.2 ΡΕΠΕΡΤΟΡΙΟ ΔΡΑΣΗΣ

Την περίοδο 1970-1980 στην ελληνική περίπτωση, το ρεπερτόριο δράσης, όπως και ο πολιτικός λόγος, ήταν εμπνευσμένα σε μεγάλο βαθμό από την Ιταλική αυτονομία. Οι φεμινιστικές πρωτοβουλίες συμπεριελάμβαναν μια ευρεία γκάμα δραστηριοτήτων εκδοτικού χαρακτήρα, καθώς και διαδηλώσεις, δημόσιες συγκεντρώσεις, συζητήσεις, συναντήσεις για το συντονισμό της φεμινιστικής δράσης και προβολές, με σκοπό την αυτομόρφωση και την ανάπτυξη φεμινιστικής συνείδησης, διεκδικώντας παράλληλα μια αισθητή πολιτική παρουσία. Η εκδοτική τους δραστηριότητα, σχετίζεται κυρίως με την επιθυμία των γυναικείων κινήσεων να καταγραφούν ως συλλογικότητες, να κάνουν γνωστούς τους προβληματισμούς που παράγονται στο εσωτερικό τους, να συμβάλλουν στη διαμόρφωση ενός δημοσίου χώρου ανταλλαγής απόψεων και ιδεών. Υποδεικνύουν τη θέλησή τους να συνδέσουν το γυναικείο κίνημα με την αντίστοιχη θεωρία, να γνωρίσει το ίδιο σχετικές συζητήσεις και μελέτες διεθνώς και να αφηγηθεί την ιστορία του (Μιχοπούλου Α., Ρεπούση Μ., Ψαρρά Α., 2017: 8).

Τα βιβλία, τα έντυπα, τα περιοδικά και πάσης φύσης εκδόσεις, διαμορφώνουν και διαδίδουν τις ιδέες του φεμινισμού της Μεταπολίτευσης. Οι πιο σημαντικές θεματικές είναι η καταγγελία κάθε μορφής σεξισμού και ανδροκρατίας, ο μισογυνισμός των ΜΜΕ, η σημασία του αγώνα για την αλλαγή τη γυναικείας συνείδησης, την αυτονομία του

γυναικείου κινήματος, συζητήσεις για την διαταξικότητά του και κατά πόσον μπορούσαν όλα τα παραπάνω να αξιοποιηθούν προωθητικά για τους στόχους της οργάνωσης. Δημιουργήθηκαν, επίσης, χώροι όπου βρίσκονταν, συζητούσαν αλλά και διασκέδαζαν, από σπίτια γυναικών, βιβλιοπωλεία, καφενεία έως πολιτικά στέκια.

Εκτός, όμως, από την παραγωγή λόγου, οι ιδέες που παρήγαγαν δοκιμάστηκαν και στο δρόμο. Αφίσες, προκηρύξεις, συλλογή υπογραφών ήταν μερικοί από τους τρόπους με τους οποίους παρέμβαιναν για να διεκδικήσουν και να εδραιώσουν αυτά που προκήρυτταν. Οι φεμινίστριες οργάνωναν διαδηλώσεις για να παρέμβουν μαχητικά σε όλα τα ζητήματα που περιελάμβανε η ατζέντα τους: καλλιστεία, οικογενειακό δίκαιο εκτρώσεις, σεξουαλική/ έμφυλη βία και βιασμοί, δικαίωμα στο να κυκλοφορούν χωρίς φόβο. Οι διαδηλώσεις είχαν πολυχρωμία, ευφάνταστα συνθήματα (π.χ. «Κάθε γυναίκα μπορεί να βιαστεί, όλες μαζί να σπάσει η σιωπή», «Οι βιαστές δεν είναι ράτσα ειδική είναι οι άντρες οι καθημερινοί»).

Αναφορικά με την στράτευση, σφοδρές αντιδράσεις προκλήθηκαν το 1976-1977 όταν η Νέα Δημοκρατία, τότε κυβερνών κόμμα, αποφάσισε να θέσει προς ψήφιση στην Βουλή νομοσχέδιο για την υπό προϋποθέσεις στράτευση των γυναικών. Με επιχειρήματα που ποικίλλουν αλλά έχουν κοινό σημείο πως η στράτευση δεν εξυπηρετεί με οποιονδήποτε τρόπο την ισότητα μεταξύ των δύο φύλων, όλες οι φεμινιστικές οργανώσεις όλων των πολιτικών τάσεων, συμπεριλαμβανομένης της ΚΑΓ, αντιτάχθηκαν στο νομοσχέδιο με συλλογή υπογραφών, υπομνήματα στη Βουλή και μεγάλες συγκεντρώσεις. Οι κινητοποιήσεις συνεχίστηκαν και μετά την ψήφιση του νόμου το 1977.

Οι πιο χαρακτηριστικές και μαζικές διαδηλώσεις της εποχής, όμως, ήταν αυτές που έγιναν σε διάφορες πόλεις στην Ελλάδα την Ημέρα της Γυναίκας στις 8 Μαρτίου 1980. Η συγκεκριμένη, στόχευε στην άσκηση πίεσης στην κυβέρνηση για την κατάργηση των άρθρων που υποστήριζαν τη θέση του άντρα ως κορυφή της οικογένειας. Εκεί, υπήρχαν συνθήματα -το πιο δημοφιλές: «Δεν είμαι του πατρός μου, δεν είμαι του ανδρός μου, θέλω να είμαι ο εαυτός μου»-, φέιγ βολάν, έντυπα φεμινιστικά σε πάγκους στο Ζάππειο, στην Αθήνα (Λιλίκα Μπόμπολου, 2008. :80). Την ίδια μέρα, έγιναν διαδηλώσεις και σε Θεσσαλονίκη και Πάτρα, οι οποίες επαναλήφθηκαν και τα επόμενα χρόνια. Από το 1981 έως και το 1983, οι διαμαρτυρίες επικεντρώθηκαν στην καταπολέμηση των βιασμών και ευρύτερα της σεξιστικής βίας, την προώθηση της αντισύλληψης, τη νομιμοποίηση της

έκτρωσης και , σε μικρότερο βαθμό με πρωτεργάτριες άλλες τάσεις του φεμινιστικού χώρου, την αναμόρφωση του οικογενειακού δικαίου.

Συγκεκριμένα για την ΚΑΓ, η αυτοοργάνωση σε αυτόνομες ομάδες ήταν προϋπόθεση για την αποτελεσματικότητα της πάλης τους. Στα τέσσερα χρόνια λειτουργίας τους, δημιούργησαν ομάδες εργασίας για παιδικούς σταθμούς, ιδεολογίας και μέσων ενημέρωσης, σεξουαλικότητας και αντισύλληψης. Δεν έδιναν τόση έμφαση στους νόμους, καθώς η λογική τους εστίαζε περισσότερο στην αλλαγή των συνειδήσεων. Η συμμετοχή τους σε θεσμικές παρεμβάσεις ήταν δευτερεύουσα, αλλά υποστηρικτική, καθώς προωθούνταν κυρίως από τις υπόλοιπες οργανώσεις (Terminal 119, ό.π.: 64). Οι όποιες διεκδικήσεις τους, αφορούσαν το οικογενειακό δίκαιο, μπορούσαν να πραγματοποιούν κυρίως με την αναμόρφωση της κεντρικής πολιτικής, της ατζέντας των κομμάτων και συνεπώς της εκάστοτε κυβέρνησης. Αναπόφευκτα, η θεματική αυτή απαιτούσε πιο θεσμικές και εντός νομικού πλαισίου παρεμβάσεις, αποστερώντας μια σχετική ριζοσπαστικότητα (Μιχοπούλου Α., Ρεπούση Μ., Ψαρρά Α., 2017 :5).

Η αυτοδιάθεση του γυναικείου σώματος, ήταν ένα από τα βασικά ζητήματα που θίγονταν από τις γυναικείες οργανώσεις γενικότερα, αλλά και από την ΚΑΓ. Στη ριζοσπαστική θεωρία και στο πλαίσιο της διεκδίκησης του σώματος των γυναικών από τις ίδιες, η δυνατότητα να αποφασίζουν αν και πότε θα γεννούν, η ελευθερία επιλογής σεξουαλικού προσανατολισμού και η υπεράσπιση του σώματός τους από κάθε απόπειρα παραβίασής του συνιστούσαν κεντρικά αντικείμενα διεκδίκησης. Αιχμή αποτελούσε η διεκδίκηση της ανεμπόδιστης έκφρασης της γυναικείας σεξουαλικότητας, η ανεμπόδιστη προσφυγή σε μεθόδους αντισύλληψης και η άμβλωση.

Στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης, οι νέες γυναίκες αγνοούσαν σε μεγάλο βαθμό την αντισύλληψη, κατέφευγαν μαζικά σε παράνομες εκτρώσεις και θεωρούσαν τη σεξουαλικότητά τους εξαρτημένη από την αναπαραγωγική διαδικασία. Η ΚΑΓ, διαμαρτυρήθηκε για τον εξευτελισμό του γυναικείου σώματος με αφορμή τα καλλιστεία και ανέδειξαν την αντισύλληψη ως προϋπόθεση για τον έλεγχο του σώματος των γυναικών και με μια εκστρατεία, θα διεκδικήσουν ελεύθερες και δωρεάν εκτρώσεις, αίτημα που θα στηρίξει και η Ένωση Γυναικών Ελλάδας και πολλά άλλα γυναικεία σωματεία. Γενικότερα, η ΚΑΓ το 1976 είχε ήδη ξεκινήσει καμπάνια για ελεύθερες αμβλώσεις, σεξουαλική παιδεία και δωρεάν διανομή αντισυλληπτικών, ενώ από το 1983

και μετά τα αυτόνομα φεμινιστικά γκρουπ ξεκίνησαν μια εθνική καμπάνια για ζητήματα σεξουαλικότητας, αντισύλληψης και έκτρωσης.

Ωστόσο, δε στάθηκαν μόνο στο ζήτημα των νομικών αναθεωρήσεων, αλλά και στην έκθεση της ουσίας της γυναικείας καταπίεσης, χωρίς το καμουφλάζ της πατριαρχικής μυθοποίησης, όπως θεωρούσαν ότι παρουσιάζονταν μέχρι τότε η κατάσταση, κυρίως από τις πιο οπισθοδρομικές πλευρές. Η ανάλυση για την οικογένεια, τη γυναικεία σεξουαλικότητα και την αντρική βία αντέκειντο εντελώς με το συντηρητικό τόνο των γυναικών πολιτικών κομμάτων. Μια άλλη οργάνωση, στηριζόμενη από την ΚΑΓ και τον ευρύτερα αυτόνομο χώρο, το Σπίτι των Γυναικών, θα πρωτοστατήσει σε κινητοποιήσεις με αντικείμενο την καταδίκη των βιασμών, τόσο μέσα στην οικογένεια όσο και έξω απ' αυτή, της σεξουαλικής παρενόχλησης καθώς και όλων των μορφών έμφυλης βίας (ό.π.: 6)

Η γρήγορη εξάπλωση των αυτόνομων φεμινιστικών ομάδων και η οργάνωση των πρώτων διαδηλώσεων, έδωσαν ώθηση στην ιδέα του συντονισμού στις αρχές του 1980, κι έτσι ιδρύθηκε η Επιτροπή Αγώνων για την Αναθεώρηση του Οικογενειακού Δικαίου, και οι αγώνες την ημέρα της Γυναίκας, οδήγησαν στην ίδρυση της Συντονιστικής Επιτροπής Γυναικείων Αγώνων. Αυτό το νέο οργανωτικό σώμα έγινε το μεγαλύτερο συντονιστικό του Γυναικείου Αυτόνομου Κινήματος. Απαρτίζονταν από δεκαπέντε φεμινιστικές ομάδες και ατομικότητες. Η ΚΔΓ (Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών) ήταν η μόνη οργάνωση με κομματικές σχέσεις που συμμετείχε. Όλες, ωστόσο, μοιράζονταν πλέον την επιθυμία για αυτονομία. Συντάχθηκαν ομάδες για τη μητρότητα, την οικογένεια, τη σεξουαλικότητα, τη σεξιστική βία, το βιασμό και την αυτονομία, οι οποίες αποτέλεσαν και το ευρύτερο πλάνο για ένα διήμερο φεστιβάλ γυναικών το Σεπτέμβριο του 1980. Το φεστιβάλ, όμως, δεν πραγματοποιήθηκε και η Επιτροπή διαλύθηκε ως αποτέλεσμα μιας κλιμακούμενης σύγκρουσης μεταξύ των ομάδων που την απάρτιζαν (Μ. Simitis, ό.π.: 158).

Το Σπίτι των Γυναικών, το οποίο αναφέραμε παραπάνω, δημιουργήθηκε στον αντίποδα της παραπάνω διάλυσης, από πληθώρα γυναικείων αυτόνομων ομάδων, συμπεριλαμβανομένης και της ΚΑΓ. Δημιουργείται για λόγους συντονισμού και μαζικότητας, καθώς τότε οι συμμετέχουσες στο φεμινιστικό κίνημα και δη το αυτόνομο ήταν λίγες, ωστόσο η κάθε ομάδα λειτουργεί ανεξάρτητα. Κύριο στην ατζέντα τους ο βιασμός, καθώς σε σχέση με αυτό εξέδιδαν τις περισσότερες αφίσες, καλούσαν σε

κουβέντες και έκαναν πορείες. Αυτές, γίνονταν συνήθως στις γειτονιές των βιαστών, τα βράδια και τα μέσα που χρησιμοποιούσαν ήταν πυρσοί, λεκτική αντιβία -όπως την αποκαλούσαν, ως μορφή αυτοάμυνας- και σπανιότερα ξυλοδαρμοί των θυτών. Η πιο γνωστή ήταν η πορεία – καμπάνια, που έλαβε χώρα τον Ιούνιο του 1981 στην Αθήνα και το Μάρτιο του 1982 στη Θεσσαλονίκη, με τίτλο “Reclaim the Night”, στα πρότυπα όπως θυμόμαστε της Ιταλικής Αυτονομίας. Ενίοτε, συμπαραστάθηκαν σε ομάδες εντελώς διαφορετικού πολιτικού προσανατολισμού για ζητήματα, γνωρίζοντας πόση λίγη στήριξη υπήρχε στην κάθε έκφραση του φεμινιστικού κινήματος. Πήγαιναν σε ένδειξη αλληλεγγύης και άσκησης πίεσης σε δικαστήρια σε σχέση με βιασμούς, παρ’ όλο που διαφωνούσαν με τις πιο θεσμικές εκφράσεις του κινήματος.

Τέλος, γίνονταν αφισοκολλήσεις κοντά στις περιοχές εργασίας ή/και διαμονής των θυμάτων των βιασμών, σεβόμενες πάντα την επιθυμία του θύματος. Οι αφίσες, όμως, για εκείνες είχαν μια μορφή απελευθέρωσης, καθώς κατήγγειλε ένα περιστατικό, το δημοσιοποιούσε και ενδυνάμωνε και τα θύματα -ατομικά αλλά και συλλογικά-. Ο ρόλος τους ήταν κυρίως καταγγελτικός/ προειδοποιητικός και για τους υπόλοιπους, σε μια λογική ότι πλέον τέτοια περιστατικά δεν θα μένουν αναπάντητα. Στη συνέχεια, δημιουργήθηκε και μια ομάδα αυτοάμυνας, όπου κυρίως ήταν ασφαλής χώρος για θύματα βιασμών. Μετά από αυτό δεν υπήρξε πιο «μαχητική» στροφή, καθώς δεν αποτελούσε αυτοσκοπό, αλλά εξαιτίας των περιστατικών θεωρήθηκε αναγκαίο.

Το 1987, μετά από πολλές διασπάσεις, διαφωνίες, διαφορές και συγκρούσεις -εσωτερικές και εξωτερικές, ήρθε το τέλος των κινητοποιήσεων από τις αυτόνομες, και παρέμειναν μονάχα κάποια φόρουμ όπου γίνονταν συζητήσεις και λειτουργούσαν ως κέντρα γυναικείας κοινότητας. Πολλές διαφωνούσαν με την ενδοσκόπηση των ομάδων ανάπτυξης αυτοσυνείδησης, και ήθελαν ένα κίνημα συνδεδεμένο με γενικευμένα πολιτικά ζητήματα. Σ’ αυτό το πλαίσιο, πολιτικές συμμαχίες με άλλα κοινωνικά κινήματα άρχισαν να γίνονται πεδίο σκέψης. Ο αυτόνομος φεμινιστικός τύπος άρχισε να αναφέρει πρακτικές δυσκολίες με άλλες κοινωνικές μειονότητες (ό. π.: 160).

Γενικά, στην Ελλάδα το αυτόνομο φεμινιστικό κίνημα, και ιδιαίτερα η ΚΑΓ και το Σπίτι των Γυναικών, ήταν αρκετά ριζοσπαστικό και μαχητικό, αλλά όχι απαραίτητα βίαιο. Υπήρχε η λογική της αντίδρασης, απέναντι σε περιστατικά και συνθήκες ζωής που μέχρι τότε έμεναν στο απυρόβλητο. Το γυναικείο κίνημα, ήθελε να διαφοροποιηθεί από τις αντρικές πρακτικές, γι’ αυτό και σε περιπτώσεις όπου το ρεπερτόριο έγινε βίαιο (λ.χ.

άντρα βιαστή τον έδεσαν σπίτι του με τριαντάφυλλα και τον φωτογράφησαν γυμνό). Από την άλλη πλευρά, σημαντική λειτουργία των γυναικείων ομάδων ήταν και να μπορούν να απευθύνονται κάπου ασφαλώς όταν δημιουργούνται κάποιο ζήτημα. Όρισαν οι ίδιες το βιασμό, δεν αρκέστηκαν σε νομικές διεκδικήσεις, καθώς ο βιασμός δεν είναι ανεξάρτητος από τις διάφορες καθημερινές εκφράσεις της σεξιστικής κουλτούρας (Terminal 119- Για την κοινωνική και ατομική αυτονομία, ό.π. : 72).

3.2.3 ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΔΟΜΗ

Βλέποντας, αντίστοιχα, τον πολιτικό λόγο και το ρεπερτόριο δράσης και της ελληνικής αυτόνομης φεμινιστικής κίνησης, σημαντικό θεωρούμε να μελετήσουμε τον τρόπο με τον οποίο οργανώθηκαν, όπως ήδη έγινε για την περίπτωση της Ιταλίας. Έχοντας απογοητευτεί από την πολιτική παράδοση των ιεραρχικών οργανωτικών δομών, όπως είχαν τεθεί από τα πολιτικά κόμματα και τις αντίστοιχες γυναικείες οργανώσεις, το αυτόνομο φεμινιστικό κίνημα δημιούργησε μια νέα οργανωτική μορφή. Αυτή δεν «θεσμοθετήθηκε» μέσω κάποιας διακήρυξης, αλλά αναδύθηκε από τις πολιτικές πρακτικές των ομάδων και την ύπαρξη ενός κοινού ιδεολογικού πλαισίου. Κοινώς, η ανάδυση τέτοιων ομάδων απείχε και σε αυτή την περίπτωση από επίσημους φορείς, και προσπάθησε να συσταθεί εντελώς ανεξάρτητα.

Έτσι, οργανώθηκαν σε πολλές μικρές αντι- ιεραρχικές ομάδες με ρευστά μέλη. Παρ' όλο, που κάποιες επικεντρώθηκαν σε κάποιο συγκεκριμένο ζήτημα, οι περισσότερες συνδύαζαν πολλαπλά στοιχεία. Η διαδικασία της ανάπτυξης συνείδησης, συνδέθηκε με ανάλυση θεωρητικών ζητημάτων και την οργάνωση των κινητοποιήσεων. Αυτή η πολυπλοκότητα διαφοροποίησε τις αυτόνομες φεμινίστριες στην Ελλάδα από αντίστοιχες ομάδες διεθνώς. Για παράδειγμα, πολλές που συγκεντρώνονταν αμιγώς στην ανάπτυξη της φεμινιστικής συνείδησης, μετά από λίγο διαλύονταν. Αντίθετα, στην ελληνική περίπτωση, η απασχόληση με πολλαπλά ζητήματα επιμήκυνε την περίοδο ζωής των ομάδων, στον αντίποδα του κανόνα όπου συνήθως μια τέτοια συνθήκη οδηγεί σε διαφωνίες και συνεπώς διασπάσεις. Ωστόσο, το ίδιο γεγονός επικαλούνταν και οι ίδιες συχνά για να εξηγήσουν την αδυναμία να εκπληρώσουν στόχους που οι ίδιες είχαν εξ αρχής θέσει.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, το μεγαλύτερο και ισχυρότερης εμβέλειας σε επίπεδο λόγου, δράσης και επιρροής ήταν η Κίνηση για την Απελευθέρωση των Γυναικών, η πρώτη αυτόνομη φεμινιστική οργάνωση που ιδρύθηκε. Εν γένει, το μέγεθος των αυτόνομων

ομάδων ήταν μικρότερα από αυτό των ομάδων διεθνώς. Οργανώνονταν σε μια μη ιεραρχική βάση, προωθώντας μιας μορφής «άμεση δημοκρατία» και αμφισβητώντας την αρχή της αντιπροσώπευσης. Τα μέλη, λάμβαναν συλλογικές αποφάσεις βάσει της αρχής της ομοφωνίας. Η εσωτερική οργάνωση, βασιζόταν στα θεμέλια της αυτονομίας, όχι μόνο για την δική τους αυτονομία από τα πολιτικά κόμματα, το κράτος και την ανδρική επιρροή, αλλά και για την αυτονομία του οργανωμένου υποκειμένου γυναίκα ανάμεσα στην ομάδα. Αυτή ήταν η έκφραση της άρνησής τους για οποιαδήποτε ιεραρχική συλλογικότητα και τιμούσε την μοναδικότητα του υποκειμένου. Πάντα, δηλαδή, όλα τα μέλη μπορούσαν να εκφράζουν ελεύθερα την γνώμη τους εντός της ομάδας.

Η οργάνωση σε μικρά, αντι- ιεραρχικά γκρουπ, στόχευε στην ενθάρρυνση των γυναικών να μιλούν σχετικά με την αίσθηση απομόνωσης που βίωναν, να εκφράσουν τις προσωπικές τους εμπειρίες ως έμφυλα όντα. Τα ζητήματα που συζητούνταν, συμπεριελάμβαναν τη σεξουαλικότητα και το βιασμό, ζητήματα για τα οποία οι γυναίκες αισθάνονταν ιδιαίτερα ευάλωτες. Βάσει αυτού, οι μικρές ομάδες ενθάρρυναν τα μέλη τους να μιλήσουν για δύσκολες εμπειρίες και το αίσθημα αλληλεγγύης της ομάδας επιβεβαίωνε στην καθεμιά πως δεν ήταν πλέον μόνη και κοινωνικά αποκλεισμένη. Ο στόχος των αυτόνομων φεμινιστικών ομάδων ήταν να μετατρέψουν της προσωπική δυσαρέσκεια σε επίγνωση των κοινωνικών συνθηκών της ύπαρξής τους, μοιραζόμενες ό,τι είχαν βιώσει εσωτερικά και αναλύοντάς το συλλογικά. Η προσωπική αυτονομία των μελών υπήρχε στη βάση στην οποία στόχος ήταν η πρόοδος από την αυτοσυνειδησία σε μια συλλογική φεμινιστική συνείδηση.

Γενικά, το μικρό μέγεθος των ομάδων και στις δύο περιπτώσεις, εξυπηρετούσε μια ενδοσκοπική κατεύθυνση που υπήρχε από τον αυτόνομο φεμινιστικό χώρο, σε Ιταλία και Ελλάδα, αλλά και παγκοσμίως. Οι αυτόνομες, δεν έθεταν στις εαυτές τους ως αυτοσκοπό την ανάπτυξη της πολιτικής υποστήριξης, σε αντίθεση με τις οργανώσεις που σχετίζονταν με κόμματα, όπου η πολιτική τους στρατηγική βασιζόταν στη διεύρυνση της εκλογικής τους βάσης. Η οργανωτική δομή των αυτόνομων φεμινιστριών αποσκοπούσε στην παραγωγή κοινοτήτων αλληλεγγύης που θα ενσωμάτωναν την δια-υποκειμενικότητα. Ωστόσο, πολλές από τις γυναίκες αμφισβήτησαν την πολιτική βιωσιμότητα αυτού του οργανωτικού σχήματος από πολλές όψεις. Η πιο κοινή κριτική ήταν ότι αυτός ο τύπος οργανωτικής δομής σήμαινε τον κατακερματισμό που θα ήταν επιβλαβής για την πολιτική και ιδεολογική ζωή του κινήματος. Η αναζήτηση και παράλληλα η αδυναμία για συντονισμό ανάμεσα στις ομάδες, συχνά εξέφραζε από τη μια την επιθυμία να αποκτηθεί μια ολιστική οπτική που θα ενσωμάτων τις ευρύτερες

κοινωνικές συνθήκες, και από την άλλη την ανάγκη για ομάδες συγκεκριμένου ενδιαφέροντος για την περαιτέρω ανάλυση του βιώματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ, ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΣ

Έχοντας παρουσιάσει όσο το δυνατόν πιο σφαιρικά την κατάσταση του πολιτικού αναβρασμού στην Ιταλία τις δεκαετίες 1960-1970, την περίοδο εκδημοκρατισμού μετά την έξοδο από την στρατιωτική δικτατορία στην Ελλάδα (από το 1973 και μετά), το Αυτόνομο εργατίστικο κίνημα της Ιταλίας και τις όποιες προσπάθειες πολιτικής κινητοποίησης πέρα και έξω από κομματικούς σχηματισμούς στην ελληνική περίπτωση, το φεμινιστικό κίνημα στις δύο χώρες και συγκεκριμένα τη δράση της Lotta Femminista και της Κίνησης για την Απελευθέρωση των γυναικών σε καθεμιά αντίστοιχα, θα πρέπει να απαντήσουμε στα ερευνητικά μας ερωτήματα.

Αρχικά, είναι δεδομένο πως μιλάμε για μια περίοδο κύκλου διαμαρτυρίας, και στις δύο περιπτώσεις, ως μια σειρά από ατομικές και ομαδικές αποφάσεις να γίνουν συλλογικές συγκρουσιακές δράσεις από δρώντες του κινήματος ή όχι και να απαντηθούν ανάλογα από την ελίτ ή τους όποιους αρμόδιους (Donatella Della Porta, Sidney Tarrow, 1986, ό. π. :4).

Τα χαρακτηριστικά της εν λόγω περιόδου είναι: α. ειρηνικές και βίαιες συγκρούσεις που υπερβαίνουν τα κανονικά επίπεδα συγκρουσιακής συχνότητας και έντασης, β. μια σχεδόν ταυτόχρονη συχνότητα τέτοιας σύγκρουσης με παραπάνω από ένα κοινωνικό/επαγγελματικό τομέα και μια διάχυση σύγκρουσης σε όλη την εθνική περιοχή, ή και σε άλλες, γ. η συμμετοχή δρώντων νέων στη συγκρουσιακή συμπεριφορά, η χρήση νέων ρεπερτορίων δράσης από τους παλιούς, και νέοι συνδυασμοί δρώντων, δ. εμφάνιση νέων αιτημάτων και μια τάση για παλαιότερα να επανατοποθετούνται σε ευρύτερα ιδεολογικά πλαίσια, ε. συνδυασμός κληροδοτημένων και νέων ρεπερτορίων δράσης, τα οποία πυροδοτούν πολιτικές απαντήσεις σε μια λογική δράσης- αντίδρασης.

Αρχική φάση ενός κύκλου διαμαρτυρίας, είναι οι συγκροτημένες μαζικές διαμαρτυρίες που εκκινούν από διαπροσωπικά δίκτυα και ομάδες, χρησιμοποιώντας υπάρχοντα ρεπερτόρια δράσης για τη δημοσιοποίηση συγκεκριμένων αιτημάτων. Αποτέλεσμα αυτού, είναι ο διαχωρισμός των ελίτ, των πολιτικών ομάδων και η -από πλευράς του κράτους- μη ανεύρεση αποτελεσματικής καταστολής των μαζικών αυτών κινήσεων.

Οργανισμοί, όπως συνδικάτα και κόμματα βρίσκονται επίσης σε σύγχυση, λόγω της γενίκευσης της διαμαρτυρίας, αν και πολλάκις εν αγνοία τους παρέχουν πλαίσια και σύμβολα, γύρω από τα οποία οργανώνονται οι διαμαρτυρίες (D. Della Porta, S. Tarrow, 1986:610).

Η ικανότητα των κοινωνικών κινημάτων να κινητοποιήσουν μια μάζα εξασθενεί όσο οι περισσότερες ομάδες συστήνονται στον τομέα αυτό – όποιος κι αν είναι ο τομέας/οι τομείς ενασχόλησης ενός κ.κ.- , και η ένταση του κύκλου φτάνει στην κορύφωσή της. Οι έντονες μορφές δράσης αρχίζουν να υποκαθιστούν τα υψηλά επίπεδα συμμετοχής και όχι να τα επιβεβαιώνουν. Αυτό συμβαίνει διότι, στην αρχή ενός συγκρουσιακού κύκλου χαρακτηριστικό φαινόμενο είναι η δημιουργία φραξιών που δεν προκύπτει μόνο από την ιδεολογική διαφοροποίηση, αλλά από πολιτικές οργανώσεις που θέλουν να διεκδικήσουν έδαφος σε μια πολυπληθή αρένα. Καθώς αναπτύσσονται αυτές οι οργανώσεις αλλά και οι διαφορές μεταξύ τους, πολώνουν τα κινήματα με τους πιο επιθετικούς συμμετέχοντες να τείνουν προς οργανώσεις που υιοθετούν συγκρουσιακές μορφές δράσης και τους λιγότερο επιθετικούς να τείνουν προς πιο ειρηνικές μορφές ή να εγκαταλείπουν εντελώς την ενασχόληση με τα κοινωνικά κινήματα (ό.π.: 612).

Βάσει των παραπάνω, μπορούμε να εντοπίσουμε φάσεις της περιόδου αυτής του «Ιταλικού αναβρασμού», από το εργατικό κίνημα στα εργοστάσια, τους φοιτητικούς κύκλους και , σαφώς, το γυναικείο κίνημα. Το ίδιο μπορούμε να πούμε και για την περίπτωση της Ελλάδας, με όρους προσπάθειας ανασυγκρότησης των πολιτικών και συνάμα κοινωνικών θεσμών, κυρίως επικεντρώνοντας στην θεσμοθέτηση βασικών δικαιωμάτων, στον αντίποδα των όσων είχαν συμβεί τα προηγούμενα χρόνια.

Σε όλα τα πεδία, και στις δύο χώρες και σαφώς εντονότερα στην Ιταλία, υπήρχε διάχυτη συγκρουσιακή δράση, εφευρέθηκαν νέοι τρόποι παρέμβασης και σύγκρουσης με τους αποδέκτες (θεσμικοί φορείς όπως κράτος, εκκλησία, κόμματα), εμφανίστηκαν σίγουρα νέα αιτήματα -κυρίως μέσω του εργατικού αλλά και του γυναικείου κινήματος- και η απάντηση αντίστοιχα από τους «θιγόμενους» φορείς ήταν σίγουρα εναντίον των προσπαθειών αλλαγής του status quo -ιδίως στην περίπτωση της Ιταλίας- και ενίοτε εκτός ελέγχου, είτε, στην αρχή, με τη χρήση αλόγιστης βίας είτε ,εν τέλει, με την νομική παραχώρηση των αιτημάτων των κοινωνικών δρώντων. Επιπλέον, σίγουρα οι δράσεις ενείχαν μεγάλης έντασης συγκρουσιακότητα και σε πολλές περιπτώσεις, χρήση βίας.

Η γενίκευση των κοινωνικών αντιπαραθέσεων σε συγκρουσιακούς κύκλους επέρχεται όταν: 1) Λόγω της ανάδυσης πολιτικών ευκαιριών οι «πρωτοπόροι» κλάδοι, ξεκινούν κινητοποιήσεις, 2) Υπάρχουν αιτήματα που βρίσκονται σε συνάφεια προς τα αιτήματα άλλων σημαντικών κλάδων, 3) Προκαλούν τη σύμπληξη ομαδοποιήσεων και συνεργασιών μεταξύ διάσπαρτων διεκδικητών, 4) Προκαλούν ή επιτείνουν αστάθεια στους κύκλους των ελίτ (Σ. Σεφερειάδης, 2017 «Κινηματική δράση, Συγκρουσιακοί Κύκλοι»).

Όλα τα παραπάνω, βρίσκονται σε πλήρη σύμπνοια με ό,τι περιεγράφηκε για την Ιταλική αυτονομία, όπως ξεκίνησε από τα εργοστάσια δεδομένων των κακών συνθηκών εργασίας, επιτάθηκε με την αυτονόμηση των εργατών από τα συνδικάτα, αναδύθηκε το γυναικείο κίνημα, σε αρμονία με το ζήτημα της *ταξικότητας* που πρόβαλε το εργατικό, καθώς και την ανάδειξη του δικαιώματος σε μισθό για την οικιακή εργασία. Μέσα από την ανάδειξη της αυτονομίας ως τρόπο οργάνωσης, των εργατικών δικαιωμάτων, της οικιακής εργασίας ως απλήρωτης, εμφανίστηκε για πρώτη φορά με όρους πολιτικής εκφοράς και ανάλυσης η αναπαραγωγική διαδικασία, κατά την οποία η κοινωνία φροντίζει προκειμένου όλες οι πτυχές της καθημερινής ζωής να εξυπηρετούν στην αναπαραγωγή εργατικού δυναμικού. Συνεπώς, και φοιτητικά κινήματα άρχισαν να αναδεικνύονται, ως μελλοντικοί/ες εργαζόμενοι/ες και να στηρίζουν εργατικά – κυρίως – αλλά και γυναικεία αιτήματα και δράσεις. Αυτή η πύκνωση λόγων, η ανάδειξη νέων πρακτικών, η μεταφορά των αιτημάτων από γκρούπα σε γκρούπα, με την ανάλογη προσαρμογή σε κάθε ιδιάζουσα περίπτωση, και η συνεργασία μεταξύ πολιτικών ομάδων, πολλές φορές με διαφοροποιήσεις στα πολιτικά αιτήματα και κυρίως στα συμφέροντα που εκπροσωπούσαν, καταδεικνύουν την ύπαρξη συγκρουσιακού κύκλου, με τα όσα χαρακτηριστικά αυτός φέρει.

Το ίδιο ισχύει και για την περίπτωση της Ελλάδας, καθώς σίγουρα η κατάλυση του στρατιωτικού πολιτεύματος ήταν κάτι το οποίο αναμενόταν από όλες τις πλευρές του πολιτικού/κοινωνικού γίγνεσθαι, κι όχι μόνο σε συνάφεια με τα κινηματικά δρώμενα. Συνεπώς, η πολιτική ευκαιρία δε θα μπορούσε να είναι καταλληλότερη, καθώς εκτός από τους (εξωθεσμικούς) κοινωνικούς δρώντες επωφελήθηκαν ακόμα και θεσμικοί φορείς. Παρ' όλο που αρχικά υπήρχαν σωματεία βάσης, στο εργατικό κίνημα, πιο σημαντικοί φορείς των κοινωνικών αιτημάτων, λοιπόν, αναδύθηκαν οι πιο συμβατικοί φορείς κοινωνικοποίησης των όποιων διεκδικήσεων, δηλαδή τα αριστερά πολιτικά κόμματα. Τα παραπάνω, ωστόσο, παρότι κόμματα, για τα τότε δεδομένα υπήρξαν πολύ ριζοσπαστικά και εξέφρασαν μεγάλο ποσοστό των νέων αιτημάτων. Αναφορικά με τον ρου, όμως, των γεγονότων, τα σωματεία βάσης είχαν καταφέρει να διαδώσουν μια εναλλακτική

ιδεολογία σε σχέση με την αντίληψη της πολιτικής. Αυτή επεκτάθηκε και στο φοιτητικό κίνημα, όπου δημιουργήθηκαν τα πιο καινοτόμα και ριζοσπαστικά κινήματα. Εκεί, εκφράστηκαν νέες διεκδικήσεις, νέα ρητορική και μέσα σε αυτό αναπτύχθηκε και το φεμινιστικό κίνημα, και δη το «Αυτόνομο», όπως αυτό διαφάνηκε εντός του συγκεκριμένου. Εκεί, εμφανίστηκαν αντίστοιχα ρεπερτόρια δράσης, πολιτικός λόγος και μορφές οργάνωσης πρωτόγνωρες για το ελληνικό κοινωνικό γίγνεσθαι, με ανάλογο τρόπο αυτού της Ιταλικής περίπτωσης.

Η διαφορά ανάμεσα στις δύο χώρες, ήταν η μαζικότητα και η έντονη σύγκρουση κατά την διεκδίκηση των όποιων αιτημάτων. Στην Ιταλία, ήταν αρκετά πιο έντονες οι διαμαρτυρίες, στηρίζονταν από πληθώρα κόσμου και πολύ συχνά κατέληγαν σε βίαιες εκφράσεις. Αναλογικά, και στην Ελλάδα οι αντίστοιχες διεκδικήσεις στηρίχθηκαν από μια σχετικά μεγάλη μερίδα του πληθυσμού -για τα δεδομένα και της χώρας αλλά και της απήχησης του εν λόγω κινήματος-, και ενίοτε είχαν βίαιη κατάληξη, ωστόσο όχι σε τόσο μεγάλο βαθμό. Επίσης, συχνά οι πιο έντονες διεκδικήσεις, σε επίπεδο χρόνου, έντασης και αποτελεσματικότητας, γίνονταν από κοινωνικά κινήματα οργανωμένα σε κόμματα και όχι τόσο του ανεξάρτητου/αυτόνομου χώρου.

Με ανάλογο, λοιπόν, τρόπο, όπως περιεγράφηκε παραπάνω για τους συγκρουσιακούς κύκλους, υπήρχε μια κορύφωση του ρεπερτορίου δράσης και στις δύο περιπτώσεις, με έντονα συγκρουσιακά χαρακτηριστικά και έντονη ανάληψη διεκδικητών δράσεων, η οποία ακολουθήθηκε από μια ύφεση και εν τέλει, παροδική, σχεδόν απίσχναση των κινημάτων. Ωστόσο, τα χαρακτηριστικά έκφρασης των κινημάτων αυτών στις δύο χώρες καθώς και το ρεπερτόριο δράσης τους αλλά και οι κινηματικές εκβάσεις διέφεραν σε κάποια σημεία, όσο έμοιαζαν και σε κάποια άλλα.

Εκκινώντας από τα εργοστάσια, δημιουργώντας εστίες αυτόνομης δράσης και αναδύοντας το Αυτόνομο Φεμινιστικό κίνημα, η Ιταλία έφερε μια από τις πλέον συγκρουσιακές περιόδους στη νεότερη ιστορία. Το φεμινιστικό κίνημα δε, αποτέλεσε πρωτοπορία τόσο ως προς το Λόγο, τις μορφές Δράσης αλλά και την Δομή Οργάνωσής του. Έφερε ένα κύμα αλλαγής στο τι θεωρούνταν ως τότε «κανονικό», διεύρυνε το φάσμα των διεκδικήσεων των γυναικών και εισήγαγε και στη σφαίρα του φεμινισμού την ομοφυλοφιλία, κάτι το οποίο αποτέλεσε αρχή για άλλα κινήματα. Η επιρροή του επεκτάθηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό, καθώς είδαμε πόση επιρροή άσκησε και διεθνώς (με τη συνδιοργάνωση της εκστρατείας Wages for Housework) αλλά και σε πιο τοπικό επίπεδο (εθνική επιρροή, αλλά και στην Ελλάδα και σε κοντινές χώρες).

Σε επίπεδο λόγου και ιδεολογικής συγκρότησης, οι κινηματικές δράσεις έχουν πάντα ένα ιδεολογικό πλαίσιο απ' όπου αντλούν και νομιμοποίηση των πράξεων/λόγων τους. Οι ιδεολογικές καταβολές, ενέχουν τη συμβολική επεξεργασία/ έλλογη απόδοση των κινηματικών συλλογικών δράσεων, που απηχούν τα συμφέροντα των διεκδικητών. Αυτά μπορεί να είναι, η νομιμοποίηση της ύπαρξής τους, η κατάδειξη της αναγκαιότητας κινηματικής παρουσίας, η απονομιμοποίηση του αντιπάλου, ο προσδιορισμός του εκάστοτε διακυβεύματος και του επιθυμητού αποτελέσματος. Οι συμβολικές αυτές έννοιες, οριοθετούν την εκάστοτε συλλογικότητα, περιγράφουν την ανεπιθύμητη κατάσταση πραγμάτων που καθιστά αναγκαία τη συλλογική δράση και συνδέουν τα άμεσα κινηματικά αιτήματα με γενικά αποδεκτές πανανθρώπινες αρχές (όπως η αλήθεια, η ελευθερία, η δικαιοσύνη κ.α.). Η λειτουργία τους είναι διττή: α) προσδιορίζουν το ιδεατό σενάριο και β) εμπρόθετα ακυρώνουν την απόσταση προσδοκιών και πραγματικότητας. Για την επιτυχία των κινημάτων, απαραίτητη είναι η προβολή της ιδέας ότι οι στόχοι που προβάλλονται ως αιτήματα, εκτός από ευκαταίοι είναι και εφικτοί (Σ. Σεφεριάδης, 2017 «Ιδεολογία, Πολιτικός Λόγος, Αξιακές Πλαισιώσεις»).

4.1 ΣΗΜΕΙΑ ΣΥΓΚΛΙΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΛΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Σημαντικός στην ανάδειξη των παραπάνω πλαισίων είναι ο πολιτικός λόγος, καθώς εκφράζει την ιδεολογία πάνω στην οποία βασίστηκαν οι δύο υπό εξέταση ομάδες, προκειμένου να εδραιώσουν την πολιτική τους υπόσταση, να προβληματοποιήσουν το διακύβευμά τους και να μαζικοποιήσουν το κίνημα αυτό. Έτσι, θα μπορέσουμε να αντιληφθούμε και καλύτερα τα ερμηνευτικά πλαίσια τα οποία τέθηκαν και να κατανοήσουμε τους σκοπούς αυτού του κινήματος. Άλλωστε, η συμβολική ανάλυση ενός κινήματος, δεν περιορίζεται απαραίτητα στην επιλογή, με όρους παραμέτρων εργαλειακής ορθολογικότητας των πρακτικών στόχων σε ένα δεδομένο κοινωνικό και πολιτισμικό συγκείμενο. Ανοίγει νέα πεδία και νέες προοπτικές δράσης, καθιστώντας εφικτό να σκεφτούμε στόχους και προοπτικές, που η κυρίαρχη κουλτούρα τείνει να αποκλείει. Έτσι, μπορούμε να αντιληφθούμε τα κοινωνικά κινήματα ως μέσα για την διασπορά προοπτικών και αντιλήψεων, που ειδάλλως θα είχαν μείνει στο απυρόβλητο. Στα πεδία συλλογικής δράσης ανοίγουν τόποι που πριν δεν μπορούσαν να γίνουν καν αντιληπτοί, επιτρέποντας την ανάληψη δράσης.

Στο πεδίο αυτό, λοιπόν, όπως είδαμε η Lotta Feminista άντλησε τη βασική της θεωρητική θεμελίωση από την αναδιαμόρφωση του μαρξισμού. Χρησιμοποίησε τα θεωρητικά εργαλεία της εργατίστικης αυτονομίας -την ανάλυση της Fortunati και του Negri-, προκειμένου να εστιάσει στην κοινωνική αναπαραγωγή της εργασίας. Με

αφετηρία την αναστροφή αυτή, κατάφερε να αναδείξει και την οικιακή εργασία, ως απλήρωτη μορφή «κανονικής» εργασίας, όπου η υπεραξία παράγονταν, όχι με μορφή υλική αμιγώς, αλλά με την συντήρηση του εργατικού δυναμικού. Έτσι, η αναπαραγωγή των εργατών, από άποψη διατροφής, καθαριότητας αλλά και ψυχικής ευεξίας και αποφόρτισης, εναπόκεινταν στην γυναίκα-σύντροφο/σύζυγο.

Η πρωτοπορία, όμως, αυτής της οργάνωσης, ήταν ο συνδυασμός των γυναικείων διεκδικήσεων με την εργατική τους -ταξική- ταυτότητα, κι αυτή ήταν κι η διαφορά της με τα έως τότε φεμινιστικά/φιλελεύθερα κινήματα. Στην ουσία, πέραν την συνθήκης της πατριαρχίας που βίωναν οι γυναίκες της εποχής, καταδείκνυαν πως και οι ίδιες ανήκαν και στον εργατικό αγώνα, είτε ήταν έμμισθα εργαζόμενες είτε απλώς «νοικοκυρές». Κατέδειξαν, πως πέρα από την ταξική ταυτότητα που μπορεί να φέρει καμία/ κανένας, έφεραν και τη γυναικεία, σε συνάρτηση, όμως, με την πρώτη. Εκείνες, ήταν θύματα “διπλής εκμετάλλευσης” -κατά τα λεγόμενα των ίδιων-, όπου η μια μορφή συμπλήρωνε την άλλη, καθώς χωρίς την πατριαρχία δεν θα υπήρχε κάποιου άλλου είδους ταξικότητα, εκτός από αυτή εντός του χώρου εργασίας, να αναδειχθεί. Αυτό, σε ένα βαθμό και όχι για το γυναικείο ζήτημα, το είχε ήδη αναδείξει το εργατικό Αυτόνομο κίνημα, αναφορικά με τους/τις μετανάστες/μετανάστριες, καθώς -όπως είδαμε παραπάνω- ενώ ανέκαθεν, όντας σε πιο επισφαλείς συνθήκες εργασίας, βρίσκονταν με τη μεριά της εργοδοσίας και απεργοσπασίας, βρέθηκαν στην πρώτη γραμμή των απεργιών μαζί με τους εργαζόμενους.

Στο σημείο αυτό, μπορεί να μας καταστεί χρήσιμη η έννοια της διαθεματικότητας, που διατυπώθηκε πρώτη φορά από την Kimberle Williams Crenshaw, το 1989, περίπου μια δεκαπενταετία αργότερα. Η έννοια αυτή, αναφέρεται στην συνύπαρξη διαφορετικών ταυτοτήτων που φέρει ο καθένας/ η καθεμία, και τις συνδηλώσεις που μπορεί να έχουν αυτές -και συνεπώς αντιδράσεις από τον κοινωνικό ιστό απέναντι σ’ αυτές- στην καθημερινή του ζωή. Αυτές, μπορεί να είναι η φυλή, το φύλο, η ηλικία, μια κινητική δυσκολία κλπ. Η ανάλυση αυτή, εντάσσεται σε αυτό που ονομάζεται “Identity Politics”, ωστόσο και η ίδια η Crenshaw ασκεί κριτική στον τρόπο με τον οποίο μεταχειρίζεται αυτός ο κλάδος τις όποιες ταυτότητες. Συγκεκριμένα υποστηρίζει πως:

«το πρόβλημα της πολιτικής ταυτοτήτων είναι ότι συχνά μπολιάζει ή αγνοεί διαφορές μεταξύ των εκάστοτε γκρουπ. Στο πλαίσιο της βίας εναντίον γυναικών, αυτή η έλλειψη διαφοροποίησης είναι προβληματική, κυρίως επειδή η βία που πολλές γυναίκες δέχονται συχνά εξαρτάται από τις ταυτότητές τους, όπως η φυλή και η τάξη.»

(K. W. Crenshaw, στο <https://www.racialequitytools.org/resourcefiles/mapping-margins.pdf>).

Προφανώς, δεν υπάρχει πλήρης συνταύτιση του τρόπου με τον οποίο θέτει η Crenshaw τη διαθεματικότητα και τις διεκδικήσεις της L.F., ωστόσο θα μπορούσε να ειπωθεί, με κάποια επιφύλαξη, πως η ανάδειξη της γυναίκας ως καταπιεσμένης από την «πατριαρχία» (από την οικογένεια, το σύντροφο, το φίλο, το σύζυγο) και από τον καπιταλισμό ως εργαζόμενη, και δη απλήρωτη και -στις όποιες περιπτώσεις αυτό αναδείχθηκε- η ταυτότητα της «λεσβίας» είναι μια προσπάθεια εστίασης σε πολλαπλές ταυτότητες. Γι' αυτό , άλλωστε, κι ο φεμινισμός αυτός διαφέρει ριζικά από τον φιλελεύθερο αστικό. Γιατί ο λόγος τους, δεν μιλάει γενικώς για οποιαδήποτε γυναίκα καταπιέζεται, αλλά κυρίως για την εργαζόμενη.

Επιπρόσθετα, η έννοια αυτή αναφέρεται κυρίως στη μετα- Φορντική εποχή, όπου αναπτύχθηκε ο τριτογενής τομέας της οικονομίας περισσότερο, οπότε και υπήρχε η συνθήκη -που αναφέρεται συχνά από πολλούς θεωρητικούς- ότι ενώ μεν κάποια μπορεί να είναι μισθωτή, μπορεί να είναι διευθύντρια συνεπώς ταξικά δεν μπορεί να ενταχθεί στην εργατική τάξη με τη στενή έννοια. Η L.F. ήταν μια οργάνωση που δραστηριοποιήθηκε ακριβώς στη μεταβατική αυτή φάση, συνεπώς με δυσκολία μπορούμε να αποδώσουμε τις θέσεις της μονάχα με ένα τέτοιο θεωρητικό θεμέλιο. Ωστόσο, σε ένα βαθμό, αν κρίνουμε κι από τα κινήματα που συμμετείχε –“Starting from yourself” – και την επαφή που διατηρούσε με φεμινίστριες που χρησιμοποιούσαν την αναλυτική ψυχολογία για να εξηγήσουν την πατριαρχία και την αντίστοιχη καταπίεση, μπορούμε να αντιληφθούμε πως σε κάποια -αν μη τι άλλο- σημεία είχαν μια τέτοια τάση «ατομικού» μαρξισμού. Από τη μια, σαφώς οι ίδιες δεν δήλωσαν ποτέ κάτι τέτοιο ούτε εκκίνησαν μια τέτοια καμπάνια, ωστόσο συμμετείχαν σε δράσεις μαζί με γυναίκες που δεν είχαν τέτοιου είδους ανάλυση.

Χωρίς να αναιρείται σε καμία περίπτωση η ριζοσπαστικότητα και η καινοτομία που εισήγαγε η L.F., σε ορισμένα σημεία η θεωρητική της βάση φαίνεται να βάλλεται. Αρχικά, δεδομένου ότι η αυτονομία -στης οποίας το ρεύμα άνηκε και η L.F.- πέρα από αντικαπιταλιστικό είχε και «αντικρατικό» λόγο – κάτι που στην περίπτωση της οργάνωσης που μας ενδιαφέρει, ειπώθηκε και ρητά από μέλη της - η προσπάθεια αναδιάρθρωσης του κοινωνικού κράτους και των υπηρεσιών του, υπόκειται στο «σφάλμα» του ρεφορμισμού. Επιπλέον, στο σημείο που συμμετείχαν στο «Ανοιχτό

Πανεπιστήμιο για Γυναίκες», βάσει της θεωρητικής τους καταβολής ήταν ασυνεπές ως προς το λόγο τους, καθώς επρόκειτο για μια διαδικασία διαταξική (συμπεριελάμβανε δηλαδή και γυναίκες μεσαίας ίσως και ανώτερης τάξης εκτός από εργατικής), που πέρα από την πρόσβαση στα πανεπιστήμια και σε κάθε μορφής γνώση, δεν έθετε κάποιο άλλο πολιτικό διακύβευμα, και σίγουρα όχι σε σύμπνοια με τα προτάγματα που πρόβαλε. Σαφώς, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας και τα όσα αναφέραμε για τους συγκρουσιακούς κύκλους και την γρήγορη διάδοση και μαζικότητα δράσεων, οι οποίες λόγω αναβρασμού είναι δύσκολο να οριοθετηθούν αυστηρά ως προς τις πολιτικές τους στοχεύσεις.

Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, πως ενώ ο λόγος της οργάνωσης ήταν ρηξικέλευθος, μαρξιστικός και εισήγαγε σίγουρα νέα πεδία διερεύνησης και διεκδικήσεων, δεν παρέμεινε απόλυτα πιστός στις αξιώσεις της οργάνωσης. Σαφώς, σε μια περίοδο που αναδύθηκε ένα πολύμορφο φεμινιστικό κίνημα, διαφόρων τάσεων, πιο διεκδικητικό σε σχέση με προηγούμενα χρόνια, είναι λογικό να συνεπάρει όλες τις τάσεις πολλές φορές σε κοινούς αγώνες. Σίγουρα, ο λόγος τους πέτυχε τους σκοπούς του δηλαδή να προσελκύσει και να συνδέσει τα ενδιαφερόμενα υποκείμενα, να τα κινητοποιήσει να αναλάβουν δράση, να τα συσπειρώσει γύρω από έναν κοινό τόπο και να συνδεθεί άμεσα με τις επιδιώξεις του κινήματος.

Στην Ελλάδα, και συγκεκριμένα στην Κίνηση για την Απελευθέρωση των Γυναικών, το ιδεολογικό υπόβαθρο δεν απείχε ιδιαίτερα από αυτό της Ιταλίας. Είχε έναν προφανή μαρξιστικό προσανατολισμό, καθώς αναφερόταν και αυτή όχι μόνο στις συνθήκες που αντιμετώπιζαν οι γυναίκες στο χώρο εργασίας τους -κάνοντας νύξεις για τη θέση της ως εργαζόμενη- αλλά και για την θέση της εντός της οικείας – οικογένειας. Στην περίπτωση αυτή, ίσως να ήταν ακόμα πιο έντονη η δεύτερη αναφορά παρά η πρώτη, διότι πρώτον - ειδικά εκείνη την εποχή- οι Ελληνίδες δεν είχαν ενταχθεί τόσο έντονα στον εργασιακό στίβο και δη στα εργοστάσια – όπως στην Ιταλία- και δεύτερον επειδή ο θεσμός της οικογένειας θεωρούνταν κοινωνικά πιο σημαντικός, ήταν πολύ πατροπαράδοτος και ο ρόλος της γυναίκας εντός του, ήταν αδιαμφισβήτητος και αρκετά αυστηρά προσδιορισμένος.

Ωστόσο, περισσότερη έμφαση εδώ, δόθηκε στην αυτοσυνειδησία της θέσης τους στην κοινωνία (εργασία, οικογένεια, έθνος) αλλά και στη διαχείριση των σωμάτων τους. Θα μπορούσαμε να πούμε, πως έδωσαν κυρίως έμφαση στην κατασκευή της έμφυλης ταυτότητας, και όλα τα σημειούμενα που αυτή φέρει. Προσπάθησαν να δημιουργήσουν

μια συλλογική θέαση του υποκειμένου «γυναίκα» και μέσα σε αυτή να διεκδικήσουν την ατομικότητά τους, με όρους αυτοδιάθεσης. Αναφορικά με το ταυτοτικό κομμάτι, είναι άξιο να αναφέρουμε πως κάποιες μάλιστα, εξέφραζαν και λόγο για τις ομοφυλόφιλες, εξέδιδαν περιοδικά και συγκρότησαν ομάδες ακριβώς σε αυτή τη βάση. Κυρίως με αφορμή την εναντίωσή τους στην επιταγή του τρόπου με τον οποίο θα «έπρεπε» να αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους, άρχισαν να στρέφονται ενάντια σε θεσμούς και εκείνες, όπως και οι Ιταλίδες, όπως το κράτος, το δικαστικό σύστημα και η ιατρική.

Παρ' όλη την πιο «προσωπική» αντίληψή τους περί φεμινιστικής διεκδίκησης, επηρεασμένες από την ιταλική αυτονομία, δεν απέρριψαν και αυτές την αναγκαιότητα της ολοσχερούς αναδιαμόρφωσης της κοινωνίας. Ωστόσο, δεν είχαν τόσο έντονο το στοιχείο της ολικής σκοπιάς κατάρριψης του θεσμού του κράτους. Αξίζει να ειπωθεί πως λόγω της νέας κοινωνικής πραγματικότητας και της πρώτης για τα ιστορικά δεδομένα της Ελλάδος εύρυθμης δημοκρατικής συνθήκης τα κόμματα δεν είχαν ακόμα καταστεί συνώνυμα της διαφθοράς καθώς είχαν επίσης αρκετά ριζοσπαστικότερες θέσεις έναντι των αντιστοίχων Ιταλικών. Πράγμα που εξηγεί και την σύμπνοια του αυτόνομου φεμινισμού με όλο το φάσμα του ενεργού φεμινισμού της χώρας. Εξ' αυτών τα προτάγματά τους προσέλκυσαν μικρότερη μερίδα του φεμινιστικού χώρου, καθιστώντας το δυσκολότερο να εκπληρωθεί το οράματά τους. Συνολικά, ο Πολιτικός Λόγος των αυτόνομων στην Ελλάδα, ήταν επίσης ριζοσπαστικός για τα δεδομένα της εποχής, πέτυχε να συνδέσει τα προτάγματά του με τους σκοπούς του κινήματος και να παροτρύνει κόσμο στην ενεργή συμμετοχή σε αυτό.

Αυτό που μπορεί με βεβαιότητα να διατυπωθεί είναι πως αυτό που απουσίαζε στην συνθήκη του εγχώριου φεμινισμού έναντι του Ιταλικού είναι το κομμάτι της διπλής ένταξης. Σε επίπεδο ιδεολογικό οι διαφορές σχετίζονται με τις διαφορετικές ιστορικότητες των δύο χωρών, στην Ελλάδα ο φεμινισμός αποτελούσε μια νέα τάση πολιτικής διεκδίκησης κάτι το οποίο ισχύει και για άλλα μεταπολιτευτικά κοινωνικά κινήματα. Η Ιταλία στον αντίποδα είχε πολύ μεγαλύτερη "επαναστατική παράδοση" η οποία ξεκινούσε έναν αιώνα πίσω. Με βάση αυτούς τους ιστορικούς προσδιορισμούς μπορούμε να πούμε πως το ελληνικό φεμινιστικό κίνημα βρισκόμενο στα πρώτα του βήματα δεν είχε την ίδια ρηξιακή αντίληψη με το αντίστοιχο Ιταλικό. Όπως επίσης η σύνολη ιταλική συνθήκη των δεκαετιών αυτών εξώθησε τον εκείθεν φεμινισμό σε μια πιο έντονη ριζοσπαστικοποίηση. Ωστόσο στην Ελλάδα, διεκδικήθηκαν όροι καθόλου αμελητέοι κοινωνικά ειδικά για τα ανθρωπολογικά δεδομένα της, η ορατότητα η οποία δεν υπήρχε πριν, έφεραν στο προσκήνιο ζητήματα -βίας, υγείας και σεξουαλικότητας- τα

οποία ήταν αφανή και διεκδίκησαν την κυριαρχία των εαυτών τους, όπως εκείνες ήθελαν.

Γενικότερα, βλέπουμε πως λίγες από τις θέσεις των δύο ομάδων απέχουν, καθώς η μεν L.F. προερχόταν από γυναίκες βαθιά πολιτικοποιημένες ήδη στο χώρο της ριζοσπαστικής αριστεράς, όπου αναστοχαζόμενες των μορφών καταπίεσης συνολικά αναγνώρισαν και τη δική τους, έχοντας συνεπώς έναν πιο εμπειριστατωμένο και στηριζόμενο σε συγκεκριμένες πολιτικές θέσεις ιδεολογικό προσανατολισμό. Η δε ΚΑΓ, στον απόηχο του κύματος της φεμινιστικής αυτονομίας του 1980, απορρόφησε τις περισσότερες από τις βασικότερες θέσεις, ωστόσο λόγω της κυριαρχίας στο δημόσιο λόγο και χώρο άλλων μορφών (θεσμικών) φεμινισμού στην Ελλάδα του 1970-1980 και της – συγκριτικά – μειοψηφικής τάσης που η ίδια αποτελούσε, αρκέστηκε στην οικειοποίηση κάποιων από τις βασικές θέσεις του χώρου του αυτόνομου φεμινισμού, χωρίς να έχει ξεκάθαρες αναφορές σε πολιτικές τάσεις, όπως τουλάχιστον είχαν εκφραστεί σε επίπεδο πολιτικής δράσης αλλά και βιβλιογραφίας μέχρι τότε. Επιπλέον, περισσότερο εστίασε στη δική της αυτοσυνειδησία, χωρίς ούτε να εμπλέκεται τόσο σε χώρους εργασίας, όπως στην περίπτωση της Ιταλίας ούτε να διεκδικεί, σε τόσο μεγάλο βαθμό και ένταση, δικαιώματα και ουσιώδεις αναμορφώσεις του πολιτικού και κοινωνικού γίνεσθαι (βλ. Ιταλία αυτοοργανωμένες δομές υγείας, νηπιαγωγείων κ.λ.π., και αγώνας για έμμισθη οικιακή εργασία). Παρ' όλα αυτά οι επιρροές είναι παραπάνω από σαφείς και οι ομοιότητες περισσότερες από τις αποκλίσεις.

4.2 ΤΑ ΡΕΠΕΡΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΣΕ ΙΤΑΛΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑ

Αναφορικά με το ρεπερτόριο δράσης τους, για την περίπτωση της Ιταλίας, συνταιριάζει σε αυτό που ο Tilly κατηγοριοποιούσε ως «Σύγχρονο ή Παραδειγματικό». Βασικά γνωρίσματα αυτού, είναι ότι: 1) Είναι πανεθνικό- γενικό, γιατί τα συμφέροντα τα οποία εξυπηρετούσε αφορούσαν πολλούς και διαφορετικούς πληθυσμούς, ή απευθύνονταν σε κέντρα εξουσίας των οποίων η συμπεριφορά επηρέαζε τη ζωή πολλών κοινοτήτων, 2) Είναι παραδειγματικό γιατί μπορούσε εύκολα να αντιγραφεί από τη μια περιοχή και συγκυρία σε άλλες, όπως και συνέβη, 3) Είναι αυτόνομο -πέραν του πολιτικού όρου- γιατί δεν είχε καμία σύνδεση με κόμματα ή άλλες οργανώσεις, 4) Είναι πολιτικοποιημένο, με την έννοια ότι η βασική μορφή διεκδίκησης ήταν η προσπάθεια πολιτικού επηρεασμού, είτε με τη μορφή της παρεμπόδισης, είτε της άσκησης πίεσης. Οι βασικές μορφές του είναι το μποϊκοτάζ, οι δημόσιες συγκεντρώσεις, συλλαλητήρια, διαμαρτυρίες, απεργίες, εξεγέρσεις και οδοφράγματα σε πόλεις (ό.π.: 3).

Σημαντική παρατήρηση είναι αυτή των Della Porta και Tarrow (1986), βάσει της οποίας, συνήθως σε κύκλους διαμαρτυρίας, όπως ήταν αυτός που έχουμε ήδη περιγράψει και θεμελιώσει, το ρεπερτόριο δράσης τείνει να είναι βίαιο. Εξετάζονται μορφές δράσης που υιοθετούνται και τα αποτελέσματα που αυτές φέρουν κατά τη διάρκεια συλλογικής δράσης. Αυτά τα γεγονότα διαμαρτυρίας, θεωρούνται βίαια όταν τουλάχιστον μια μορφή τους επιλέγεται επιτηδευμένα ή καταλήγει να φέρει βίαια αποτελέσματα. Η ποικιλία μορφών βίαιης δράσης συμπεριλαμβάνει: α) επιθέσεις σε ιδιοκτησία, όταν η φθορά ή η κλοπή της είναι ο στόχος, β) ένα ξέσπασμα, όταν απρόβλεπτη αναταραχή προκαλεί φθορά σε ιδιοκτησία γ) βίαιες συγκρούσεις, όταν μέλη αντιπαρατιθέμενων ομάδων βρίσκονται απέναντι, δ) σύγκρουση με την αστυνομία, όταν διαμαρτυρόμενοι διαντιδρούν βίαια μαζί της, ε) επιτηδευμένες βίαιες επιθέσεις, μεταξύ πολιτικά αντικρουόμενων ομάδων, ελίτ ή απλών πολιτών, στ) τυχαία βίαιες επιθέσεις, όταν η οργανωμένη βία προσανατολίζεται ενάντια ατόμων, ανεξάρτητα από την πολιτική ή κοινωνική τους ταυτότητα.

Η L.F. , λοιπόν, χρησιμοποίησε πολλαπλών ειδών ρεπερτόρια δράσης, εκκινώντας από απλές διαμαρτυρίες. Οι εν λόγω, είναι ένα αρκετά απλό μέσο διότι, δεν χρειάζονται θεσμικούς πόρους και πρόσβαση στο θεσμικό πολιτικό σύστημα ενώ διαμορφώνουν, διατυπώνουν και προβάλλουν τις διεκδικήσεις τους εκτός των επίσημων διαύλων, ασκούν πίεση στις αρχές και παρεμποδίζουν την ομαλή λειτουργία του πολιτικού συστήματος. Η διαδήλωση, το μποϊκοτάζ, η άρνηση καταβολής ενοικίων, οι απεργίες, η παρεμπόδιση κυκλοφορίας και μπλοκάρισμα εθνικών οδών, είναι όλα μορφές δράσης που ανακόπτουν τη ρουτίνα της διακυβέρνησης. Σπάνια μέσω αυτής επιδιώκεται άμεση ικανοποίηση των αιτημάτων, η πίεση όμως που ασκεί, μπορεί μακροπρόθεσμα να οδηγήσει σε αλλαγές, μέσω της επιρροής του ευρύτερου πολιτικού περιβάλλοντος. Η εν λόγω μέθοδος, χρησιμοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό από την οργάνωση, για να γνωστοποιήσει τα αιτήματά της, να εγκολπώσει περισσότερο κόσμο και να απαιτήσει από τους κυβερνητικούς μηχανισμούς να ικανοποιήσουν τις διεκδικήσεις της, κάτι το οποίο και ,σε μεγάλο βαθμό, πραγματοποίησε.

Ωστόσο, λόγω της ευρύτερης τεταμένης πολιτικής συγκυρίας και της αντίστοιχης αυστηρής αντιμετώπισης του Ιταλικού κράτος και των κατασταλτικών του μηχανισμών, πολλές φορές κατέληγε σε βίαιες εκφράσεις. Επιπλέον, λόγω του ότι το φεμινιστικό ήταν ένα νέο κίνημα, και οι κινηματικοί δρώντες που το απαρτίζουν ήταν -μέχρι τότε- αφανείς, αναγκάζονταν να προβούν σε «ακραίες» εκφράσεις βίας προκειμένου να αποκτήσουν ορατότητα και θέση στο δημόσιο λόγο και χώρο. Η βία αποτελεί την πιο ορατή μορφή συλλογικής δράσης, καθώς είναι άμεση, συμβολικά πυκνή και έλκει το

ενδιαφέρον τόσο της κοινής γνώμης όσο και των κατασταλτικών μηχανισμών. Ωστόσο, η βία επιφέρει συνθήκες διπολικής αντιπαράθεσης με τους κατασταλτικούς μηχανισμούς, και στις συγκρούσεις που ακολουθούν, οι λιγότερο μαχητικοί διεκδικητές βάλλονται ενώ δημιουργούνται προσχήματα για κατασταλτική επίταση (Σ. Σεφεριάδης, 2017 «Μορφές Συλλογικής Δράσης»).

Η μορφή από την οποία εκκινούσαν, παρ' όλα αυτά, οι δράσεις της L.F. ,και η οποία είναι και η πιο διαδεδομένη, είναι η παρεμπόδιση. Στο πλαίσιο αυτής, γίνεται κατανοητή η ανάγκη επίδειξης ΑΕΠΑ (Αξιοσύνη, Ενότητα, Πολυάριθμο, Αφοσίωση), από πλευράς των κινηματικών δρώντων. Αυτή, επιφέρει αποτελέσματα που συνήθως επιδιώκονται από τα περισσότερα κοινωνικά κινήματα: παρενόχληση των λειτουργιών του πολιτικού συστήματος, πρόκληση ενδιαφέροντος της κοινής γνώμης, ανάδειξη των «ελλείψεων της καθημερινότητας». Η παρεμπόδιση, γενικά απαιτεί μεγάλο οργανωτικό κόστος, μαζικότητα, συντονισμό και επινόηση επιτυχών νέων μορφών παρενόχλησης. Αν και, όπως έχουμε δει, οικονομικοί πόροι ήταν ελάχιστοι, η επιτυχία των δράσεων της L.F. κρίθηκε από το πολυάριθμο των συμμετεχουσών, την επιτυχή πίεση σε αρμόδιους φορείς, την επινόηση νέων μορφών παρεμπόδισης -μπορεί πλέον να είναι διαδεδομένοι, αλλά δεδομένης της χρονικής εποχής ήταν πρωτοποριακοί- αλλά πράγματι είχαν μεγάλο κόστος στις ζωές και τις αντοχές των ίδιων των κινηματικών υποκειμένων, βάσει δικών τους μαρτυριών.

Με αντίστοιχο τρόπο κινήθηκε και η φεμινιστική αυτονομία στην Ελλάδα, με λιγότερο έντονο το βίαιο στοιχείο. Αυτό βέβαια, εξηγείται διότι, πρώτον οι ίδιες δεν είχαν τόσο συγκρουσιακές δράσεις, περιορίζονταν σε διαδηλώσεις, αφισοκολλήσεις, μικρές πορείες και διαμαρτυρίες, κυρίως έξω από δικαστικές αίθουσες για περιπτώσεις βιασμών, και δεύτερον -και κυριότερο- δεν είχαν την απαιτούμενη μαζικότητα για να διοργανώσουν κάτι πιο δυναμικό. Η δράση τους, ήταν περισσότερο προπαγανδιστική – ενημερωτική, στο πλαίσιο της αύξησης της συνείδησης των γυναικών, και η αλλαγή κάποιων νομοθετικών διατάξεων και νομοθεσιών -που έχουμε αναφέρει παραπάνω. Αυτό συνάδει και περισσότερο με τη φύση του τρόπου δράσης τους, δηλαδή τη βιωματική συζήτηση, την εξαγωγή συμπερασμάτων και τη συγγραφή βιβλίων, μπροσούρων, εφημερίδων κ.α., αλλά σίγουρα εξαρτώνταν και από το γεγονός ότι το κίνημα αυτό στην Ελλάδα είχε πολύ μικρότερη απήχηση απ' ότι στην Ιταλία. Άρα, θα μπορούσαμε να πούμε πως και στις δύο χώρες, το ρεπερτόριο δράσης αναφορικά με το στοιχείο της παρεμπόδισης και των μορφών διεκδίκησης ήταν αρκετά έως πολύ παρεμφερές, με μόνη απόκλιση τη μικρότερη έκφραση βίας και σύγκρουσης στην περίπτωση της Ελλάδας, χωρίς αυτή βέβαια να είναι ανύπαρκτη όπως προείδαμε στο κεφάλαιο του ρεπερτορίου δράσης της ΚΑΓ.

Η συνθήκη αυτή, μπορεί να εξηγηθεί λόγω κομματοκρατίας και ισχυρής θέσης – σε πρακτικό και συμβολικό επίπεδο – του κράτους, στην ελληνική κοινωνία. Ο ρόλος του τελευταίου, υπήρξε καθοριστικός ως αποφασιστικός και αυτόνομος παράγοντας για τα κοινωνικοπολιτικά ζητήματα. Το μέγεθος συμμετοχής στη δημόσια σφαίρα μέσω θεσμικών φορέων και η ευρεία πρόσβαση σε αυτούς, είχε καθοριστική επιρροή στους πολιτικούς αγώνες, δεδομένου ότι οι όποιες διεκδικήσεις γίνονταν μέσω αυτών και όχι από τα κοινωνικά κινήματα, αντλώντας, έτσι, σημαντικούς πόρους. Επίσης, η παράδοση ενός ισχυρού κράτους που κυριαρχεί της κοινωνίας πολιτών οδήγησε στην ταυτοποίηση της πολιτικής με τις πολιτικές δυνάμεις που εξαρτώνταν από το αυτό. Το πολιτικό σύστημα της Ελλάδας ήταν κορπορατίστικο, καθώς η πολιτική ισχύς ήταν κεντρική και η πολιτική συμμετοχή προβάλλονταν από ομάδες εξουσιοδοτημένες από το κράτος, συνήθως. Αυτό σημαίνει πως η παρουσία στην σύγχρονη ελληνική κοινωνία μιας πολιτικής κουλτούρας υποστηρικτικής αυτόνομων συνδέσμων των πολιτών, δεν έχει υπάρξει ποτέ πιο αδύναμη (Μ. Simitis, ό.π.:73-81).

Στο σημείο αυτό, θα μπορούσαμε να σημειώσουμε πως διαδραμάτισε κεντρικό ρόλο το γεγονός ότι πράγματι ήταν έντονη η πίστη που υπήρχε ακόμη στα κόμματα. Θα ήταν μονομερές να μην αναγνωρίσουμε την αξία που έφεραν τα κοινωνικά κινήματα της εποχής έξω και πέρα από κόμματα. Ωστόσο, λόγω της πρόσφατης τότε ιστορίας, πολλές από τις διεκδικήσεις των μεταπολιτευτικών κινήματων εκφράστηκαν και επιτεύχθηκαν μέσω κομμάτων, κυρίως του Αριστερού ιδεολογικού φάσματος. Συνεπώς, ίσως τότε να φαινόταν μάταιο να εμπιστευτεί κάποιος κοινωνικά κινήματα που ούτε πόρους είχαν ούτε πάγια δομή, εφόσον υπήρχαν κόμματα που μπορούσαν να εκφράσουν μεγάλη μερίδα του πληθυσμού.

4.3 ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗΣ ΔΟΜΗΣ ΣΤΟ ΙΤΑΛΙΚΟ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

Αναφορικά με την οργανωτική δομή, η ανάλυσή μας θα κινηθεί σχεδόν ταυτόσημα και για τις δύο περιπτώσεις, καθώς είναι το πεδίο της μεγαλύτερης σύγκλισής τους. Η θεωρία στο κομμάτι αυτό, μπορεί να μας καταστεί χρήσιμη καθώς οι τρεις κατηγορίες που υφίστανται [α. επίσημα και ιεραρχικά δομημένη οργάνωση, β. οργάνωση της συλλογικής δράσης στο σημείο που γίνεται η επαφή με τον αντίπαλο αποδέκτη της διεκδίκησης, γ. συνεκτικές δομές και τα κοινωνικά δίκτυα που συνδέουν ηγεσίες και βάση (Σ. Σεφεριάδης, 2017, «Οργανωτικές Δομές», σε διδακτικά έγγραφα, στο πλαίσιο του σεμιναρίου «Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα»)] δεν

ανταποκρίνονται με απόλυτη ακρίβεια στις περιπτώσεις, ωστόσο μπορούν να φωτίσουν κάπως τις καταστάσεις. Και στις δυο χώρες, είδαμε πως υπήρχαν χαλαρά δίκτυα, χωρίς ηγετικές μορφές ή κάποιο ανώτερο κλιμάκιο εντολών. Ήταν εντελώς ανεξάρτητες, αναφορικά με τις αποφάσεις τους, από την όποια κομματική ηγεσία, οι αποφάσεις λαμβάνονταν σε από κοινού συζητήσεις (συνελεύσεις) και προσπαθούσαν να μην διαφοροποιούνται αναφορικά με την αξία τους η μία από την άλλη.

Τα δίκτυα (κινηματικές κοινότητες), κατά Buechler, «μέσω θεσμοθετημένων ιεραρχικών οργανώσεων, οι κινηματικές κοινότητες επιτελούν τις λειτουργίες τους μέσα από ρευστά δίκτυα πολιτικοποιημένων ατόμων με ευέλικτες, μη ιεραρχικές δομές και επιμερισμούς ευθυνών και δικαιοδοσιών» (Σ. Σεφεριάδης, 2017). Συνεπώς, θα μπορούσαμε να πούμε πως τέτοιας μορφής υπήρξε η καμπάνια της L.F “Wages for Housework”, και μάλιστα διεθνούς εμβέλειας. Επιπλέον, έχοντας δει την οργάνωσή της, μπορούμε να πούμε ότι ήταν κάπως πιο αυστηρή από τις ομάδες συζητήσεων της ΚΑΓ, και υπήρχε – βάσει και μαρτυριών- άτυπη ιεραρχία. Στην Ελλάδα, επίσης, η ύπαρξη πολλών μικρών -κυρίως φοιτητικών- ομάδων που συνεργάζονταν σε δράσεις, θα μπορούσε να θεωρηθεί μια τέτοια απόπειρα. Συνεπώς, πράγματι οργανωτικά σε ένα βαθμό στην Ιταλία υπήρχαν Δίκτυα, αλλά και πάλι όχι με τη στενή έννοια, ενώ στην Ελλάδα υπήρξε προσπάθεια, αλλά σίγουρα όχι αυστηρή.

Πάντως, και στις δύο περιπτώσεις, η προσπάθεια επικεντρώθηκε στην αναζήτηση μιας πλήρους αυτονόμησης από τον παραδοσιακό τρόπο οργάνωσης, και δη βάσει της εμπειρίας που είχε αποκτηθεί σε προηγούμενες οργανώσεις, κυρίως εργατικές ή/και κομματικές. Ήθελαν να υπάρχει ουσιαστική ισοτιμία μεταξύ τους, προκειμένου να μην ηγείται καμία της άλλης. Όμως, αυτό αναπόφευκτα δεν επιτεύχθηκε πλήρως, καθώς εντός και των δύο οργανώσεων, σαφώς δημιουργούνταν «δύο ταχύτητες», λόγω εμπειρίας ή παραπάνω ενασχόλησης μεν, και λιγότερης επίγνωσης ή σιγουριάς έκφρασης εντός των διαδικασιών λήψης αποφάσεων, δε. Πάντως, σίγουρα κινήθηκαν προς την πλευρά αυτή που αποζητούσε πλήρη απόσχιση από οποιοδήποτε θεσμικό όργανο ή τρόπο δόμησης.

Τα ιταλικά κοινωνικά κινήματα του αυτόνομου χώρου, συγκροτήθηκαν αρχικά με εργατικούς (ταξικούς) όρους, επηρεασμένα από διάφορες Μαρξιστικές τάσεις. Ωστόσο το γυναικείο διαφοροποιήθηκε, καθώς δομήθηκε ως κίνημα για τη χειραφέτηση και τη διεκδίκηση ίσων ευκαιριών παρά ως εδραίωση των έμφυλων διακρίσεων, όπως θεωρούσε πως συνέβαινε εντός των υπόλοιπων αριστερών κινημάτων. Αντίστοιχα, τα

κοινωνικά κινήματα νεολαίας συνέδεαν την συλλογική δράση με την κοινωνική τους θέση και το status. Μέχρι τότε, παρ' όλα αυτά, το Μαρξιστικό ιδεώδες επηρέαζε φανερά όλα τα κινήματα, κάτι που ήταν εμφανές από τον πολιτικό τους λόγο και τον τρόπο οργάνωσής τους. Μόνο όταν η υπεροχή των κυρίαρχων διχοτομήσεων μειώθηκε δραστικά τη δεκαετία του 1980, με την άνοδο του εκδημοκρατισμού δηλαδή, η συλλογική δράση απέκτησε άλλα πολιτισμικά πλαίσια.

Στην περίπτωση της Ιταλίας, η μαζικότητα που επιτεύχθηκε οφείλεται στην άμεση σύνδεση του φεμινιστικού κινήματος με το εργατικό, αρχικά, και το φοιτητικό κίνημα αργότερα. Αυτό συνέβη τόσο με όρους άντλησης ανθρωπίνων πόρων, υπό την έννοια ότι υπήρχε μεγάλο ποσοστό που ήταν ήδη πολιτικοποιημένο σε άλλους χώρους, προκειμένου η σημαντικότητα της δραστηριοποίησης να μην είναι διακύβευμα αλλά κάτι δεδομένο και επίσης, διότι πολλές δράσεις αλλά και ο πολιτικός λόγος άντλησε από την ήδη υπάρχουσα πολιτική εμπειρία στο χώρο της αριστεράς, αλλά και κόσμο – από το φοιτητικό κίνημα, καθώς με το εργατικό οι σχέσεις διαρρήχθηκαν – προκειμένου να στηρίξει τις όποιες προσπάθειες. Έτσι, κατάφερε πράγματι να εκφράσει τα αιτήματα των άμεσα ενδιαφερόμενων υποκειμένων, να τα διεκδικήσει και να εκπληρώσει πολλά από αυτά.

Στην ελληνική περίπτωση, δεδομένου ότι οι γυναίκες ήταν, σχετικά, αποκλεισμένες από τον κοινωνικό/ πολιτικό βίο, όχι μόνο νομικά αλλά και κοινωνικά, τουλάχιστον συγκριτικά με την Ιταλία, δεν είχαν την ανάλογη εμπειρία. Η αξία της ένταξης σε έναν πολιτικό χώρο, η σημασία της διεκδίκησης βασικών δικαιωμάτων στην καθημερινή ζωή και η συνεχής πολιτική δραστηριοποίηση ήταν σχετικά άγνωστα πεδία. Συνεπώς, παρ' όλο το αγωνιστικό κλίμα, ιδιαίτερα λόγω των φοιτητικών και των εργατικών διεκδικήσεων, οι γυναίκες στην Ελλάδα μόλις είχαν αρχίσει να αποκτούν βήμα στον δημόσιο διάλογο, και η σύνδεση των προβλημάτων τους με την πολιτικοποίησή τους δεν ήταν ακόμα εύκολο να γίνει.

Όταν αναδύθηκε το δεύτερο κύμα φεμινισμού στην Ελλάδα, αντιμετώπισε μια πολιτική παράδοση στερούμενη κάθε πρόσφατης φεμινιστικής αυτόνομης προσπάθειας. Οι γυναίκοι αγώνες ανέκαθεν θεωρούνταν διασπαστικοί, σε σχέση με τον γενικό αγώνα για βασικούς, δημοκρατικούς θεσμούς ή την προάσπιση της εθνικής ενότητας και τον καθορισμό του πολιτεύματος. Σ' αυτές τις ιστορικές συνθήκες, η φεμινιστική διαλεκτική υποβιβάζονταν στο γενικότερο πολιτικό λόγο που επικεντρώνονταν στις δεσπόζουσες

αρχές της τάξης ή του έθνους, χωρίς να αφήνει χώρο για την άρθρωση συγκεκριμένων φεμινιστικών διεκδικήσεων.

Η σύνδεση των φεμινιστικών αιτημάτων με πιο γενικευμένους πολιτικούς αγώνες, διευκολύνθηκε από την Αριστερά, όντας διατεθειμένη να συμπεριλάβει τα γυναικεία αιτήματα στην ατζέντα της. Έτσι, έχτισαν σχέσεις με πολιτικά κόμματα και αποδέχτηκαν την ημιαυτόνομη κατάσταση. Ακόμη, υπήρχε γενικευμένη πολιτική αντίθεση σε οποιαδήποτε κινητοποίηση της κοινωνίας πολιτών και την ανάπτυξη κινημάτων ανεξάρτητων από το κράτος και τα πολιτικά κόμματα. Σαφώς έγιναν κάποιες απόπειρες, ωστόσο τα πλέον μαζικά και καλύτερα οργανωμένα κινήματα φάνηκαν να είναι αυτά που καθοδηγήθηκαν από κάποια κομματική πολιτική παράταξη ή μορφή οργάνωσης. Η σύνδεση του 2^{ου} κύματος φεμινισμού, στην επικρατούσα μορφή του, με τα πολιτικά κόμματα, υποδήλωνε μια θετική στάση απέναντι στο κράτος.

Συνεπώς, προς τα τέλη του 1970 -αρχές 1980 στην Ιταλία, και μέσα προς τέλη 1980 στην Ελλάδα, το φεμινιστικό κίνημα εν γένει, άρχισε να ατονεί, μέχρι που εξασθένησε σχεδόν ολοσχερώς. Αυτό βέβαια, πέρα από τον κορεσμό, που οδηγεί σε υπερπληθώρα ομάδων και αντίστοιχη ενσωμάτωσή τους σε είτε ριζοσπαστικότερες οργανώσεις ή πιο συντηρητικές, οφείλονταν και στην εξάντληση των συμμετεχουσών λόγω του μικρού αριθμού τους και της έλλειψης πόρων. Άλλωστε, και στις δύο περιπτώσεις, ήταν έντονες οι αναφορές στη δυσκολία της «διπλής στρατολόγησης», και σε φεμινιστικά κινήματα αλλά και στα υπόλοιπα, καθώς μέχρι τότε ήταν σχετικά σπάνιο – αν όχι ανύπαρκτο- κάποιο κίνημα το οποίο να συμπεριελάμβανε όλα -ή παραπάνω από ένα- φάσματα κοινωνικών διεκδικήσεων.

4.4 ΚΑΤΑΛΗΚΤΗΡΙΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗΣ ΤΩΝ ΑΥΤΟΝΟΜΩΝ ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ

Καταλήγοντας, λοιπόν, μπορούμε να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα σε σχέση με την επιρροή των δύο αυτών κινημάτων. Επιστρέφοντας στην βιβλιογραφία, μια από τις πιο γνωστές απόπειρες αποτύπωσης των διαφορετικών κινηματικών αποτελεσμάτων είναι αυτή του William Gamson (1990). Θεωρεί πως το φαινόμενο λαμβάνει δυο διαστάσεις: (α) την αναγνώριση/αποδοχή που επιτυγχάνουν οι διεκδικητές ως πολιτικά υποκείμενα από τις όποιες αρχές με τις οποίες συνδιαλέγονται) και (β) το βαθμό επίτευξης/ικανοποίησης των πραγματικών αιτημάτων που προβάλλουν. Όμως οι

πολιτικοί θεσμοί δεν είναι το μόνο πεδίο επιρροής, όπως έχει γίνει αντιληπτό. Στις «κινηματικές επιδράσεις» προσμετρώνται επίσης εκβάσεις που αφορούν την ανάδυση συλλογικών ταυτοτήτων, αλλαγές στο συγκεκριμένο πολιτισμικό πεδίο (Earl 2004) (και ατομικές οντολογικές αφηγηματικότητες στο μικρο – επίπεδο – (McAdam 1999), αλλαγές στο συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ διεκδικητών και αρχών και ο σχηματισμός διεκδικητικών δικτύων, κ.λπ. (Della Porta/Diani 1999) (Σ. Σεφεριάδης, «Κινηματικές Εκβάσεις», 2017).

Εκτός από τα παραπάνω, παράγοντες που η βιβλιογραφία αναδεικνύει ως προϋποθέσεις αποτελεσματικότητας είναι: (1) Η δυνατότητα παρεμπόδισης: σχεδόν ποτέ δεν κατακτήθηκαν δικαιώματα χωρίς τη σύντονη άσκηση πίεσης στις ελίτ. (2) Πολιτικές ευκαιρίες - συμμαχίες: επιτυχία είναι κατά κανόνα τα κινήματα που επιτυγχάνουν δια-συνδέσεις με «ισχυρούς άλλους» - συνήθως στο εσωτερικό του πολιτικού συστήματος – πρόκειται για πολιτική εγρήγορση και έμπρακτη ακτινοβολία της κινηματικής υπόστασης, όχι για ομοιοταξισμό ή/και αφομοιωτική ενσωμάτωση. (3) Εσωτερικοί πόροι: Είναι αυταπόδεικτο (και αυτονόητο) ότι, για να επιτύχουν στις επιδιώξεις τους, τα κινήματα πρέπει να είναι σε θέση να κινητοποιήσουν οργανωτικούς, διεκδικητικούς και συμβολικούς πόρους.

Σε επίπεδο, λοιπόν, ξεκάθαρων κινηματικών εκβάσεων σίγουρα πέτυχαν κάποιους στόχους, και οι δύο οργανώσεις, στο μέτρο του δυνατού δεδομένων των όποιων συνθηκών. Κατόρθωσαν να μεταβάλλουν νομοθεσίες σε σχέση με τις αμβλώσεις, το βιασμό, τη σεξουαλική κακοποίηση, να διαφοροποιήσουν κυρίαρχες αφηγήσεις σε σχέση με τη θέση των γυναικών στην κοινωνία και να ενδυναμωθούν οι ίδιες. Σαφώς, σε μια περίοδο που αναδύθηκε ένα πολύμορφο φεμινιστικό κίνημα, διαφόρων τάσεων, πιο διεκδικητικό σε σχέση με προηγούμενα χρόνια, είναι λογικό να συνεπάρεται όλες τις τάσεις πολλές φορές σε κοινούς αγώνες. Παρ' όλα αυτά, και επειδή με την πάροδο των χρόνων το βλέπουμε να συμβαίνει ολοένα και περισσότερο, είναι σημαντικό να γίνει μια προσπάθεια «επιμονής» σε κάποια θεμελιώδη στοιχεία του αυτόνομου φεμινισμού, προκειμένου να μην συνυφανθεί με τον φιλελεύθερο φεμινισμό, ο οποίος δημιουργεί νέους αποκλεισμούς σε διαφορετικά πεδία (τάξη, κοινωνική θέση, εθνικότητα-έθνος).

Εξίσου κομβική περιοχή της μελέτης των κινηματικών συνεπειών, αποτελεί η επίδραση που έχει η συμμετοχή σε συλλογικές δράσεις στις ατομικές διαδρομές των ακτιβιστών. Τα κινήματα δεν αλλάζουν μόνο την κοινωνία, αλλάζουν και τα μέλη που τα

συγκροτούν. Αν και μελέτες που έγιναν στον τομέα αυτό καταλήγουν σε αντικρουόμενα συμπεράσματα - κάποιοι ακτιβιστές θυμούνται τις δράσεις τους θετικά και με νοσταλγία, κάποιοι εκφράζουν βαθιά απογοήτευση - το γεγονός παραμένει ότι, παρά το κατά κανόνα σημαντικό προσωπικό κόστος, ο μεγάλος όγκος αυτών που ενεπλάκησαν σε συλλογικές δράσεις είναι πολίτες με έντονη συνείδηση και εξακολουθητική διάθεση συμμετοχής στα κοινά (Tarrow 1998: 167-68).

Ορμώμενοι από τα παραπάνω, και έχοντας ήδη δει τα πεδία επιρροής των δύο οργανώσεων, μπορούμε να πούμε με μια σχετική ασφάλεια πως ο αυτόνομος φεμινισμός συνέβαλε δραστικά στην αλλαγή αντίληψης του κοινωνικού γίνεσθαι αλλά και του κοινωνικού εαυτού. Αντιλαμβανόμενες τους τρόπους με τους οποίους παράγονται και αναπαράγονται οι γυναίκες ως κοινωνικά όντα αλλά και πολιτικές δράσεις, μπορούσαν πλέον να παρέμβουν και σε καθημερινό επίπεδο αλλά και πιο διευρυμένο στην αλλαγή του τρόπου που αντιλαμβάνονταν το ρόλο τους. Αυτό, διαφοροποιεί σημαντικά, σε μακρο - επίπεδο, τη λειτουργία ολόκληρης της κοινωνίας, εκκινώντας από την οικογένεια και καταλήγοντας μέχρι και τα θεσμικά όργανα και συνεπώς κατά κάποιο τρόπο την οργάνωση του κράτους.

Είναι αδιαμφισβήτητο πως η Lotta Feminista ήταν από τις πιο εμβληματικές φεμινιστικές οργανώσεις του Αυτόνομου ρεύματος στην Ιταλία του 1960-1970. Ολόκληρο το φεμινιστικό κίνημα είχε αντίκτυπο στην κοινωνία, καθώς πλέον οι γυναίκες μπορούσαν να διαπραγματεύονται στο δημόσιο πεδίο. Ωστόσο, η αναγνώριση της αξίας της οικιακής εργασίας, μέσω της απαίτησης μισθού γι' αυτή, δεν κατακτήθηκε. Όπως ήταν και αναμενόμενο, το πρόβλημα του νοικοκυριού δεν εξαλείφθηκε ούτε από τον κοινωνικό ιστό αλλά ούτε και από την φεμινιστική ατζέντα. Ακόμη και σήμερα, υπάρχει ανάγκη να αναγνωρίζεται, υλιστικά και μη, ως παραγωγική εργασία.

Το ίδιο ισχύει και για την Κίνηση για την Απελευθέρωση των Γυναικών και τις υπόλοιπες αυτόνομες ομάδες. Μπορεί να μην είχε τη μαζικότητα ή την εμβέλεια της ιταλικής περίπτωσης, ωστόσο ήταν η πιο οργανωμένη και δυναμική απόπειρα αυτονόμησης του φεμινιστικού χώρου στην Ελλάδα. Σε σύμπνοια με άλλες φεμινιστικές οργανώσεις, κατόρθωσε να διεκδικήσει χώρο, ορατότητα και καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Επίσης, εισήγαγε στο φεμινιστικό χώρο πρακτικές ριζοσπαστικών κινημάτων που – όπως και η L.F. – άφησε παρακαταθήκη για την αξιοποίησή τους από άλλες οργανώσεις. Άλλωστε, τα κοινωνικά κινήματα, εν γένει, δε θα έπρεπε να εξετάζονται

αμιγώς με όρους εργαλειακούς αλλά και συμβολικούς, διότι σε όλες τις κοινωνίες η συμβολή τους έχει υπάρξει μεγάλης, αν και δύσκολα αποτιμημένης, σημασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΗ

Ζεστανάκης, Π., 2015 «Η απολίτικη αντίδραση», στο «Μεταπολίτευση: Η Ελλάδα στο μεταίχμιο δύο αιώνων», Επιμέλεια: Μ. Αυγερίδης, Ε. Γαζή, Κ. Κορνέτης, Εκδόσεις Θεμέλιο.

Μαυρή, Γ., 2013 « Το φοιτητικό κίνημα στην πρώτη μεταπολίτευση: 1974-1981», στο <https://www.ektosgrammis.gr/node/24>

Μπέκου-Μπαλτά, Ε., Σεπτέμβρης 2016 «Παράγοντες που επηρέασαν τη διαμόρφωση δημοσίων πολιτικών για την ισότητα των φύλων στην Ελλάδα κατά την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο (1974-1986)», Διπλωματική Εργασία στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Μπόμπολου, Λ., 2008 « Φεμινισμός Εσωτερικού Χώρου: Ιστορίες γυναικών, χρονικό μιας πορείας στο φεμινιστικό κίνημα (1979-2005)», Εκδόσεις Κουκίδα.

Παπαδογιάννης, Ν., 2015 «Νεανική πολιτικοποίηση και Πολιτισμός», στο «Μεταπολίτευση: Η Ελλάδα στο μεταίχμιο δύο αιώνων», Επιμέλεια: Μ. Αυγερίδης, Ε. Γαζή, Κ. Κορνέτης, Εκδόσεις Θεμέλιο.

Ρεπούση Μ. Ψαρρά Α., Μιχοπούλου Α., 2017 «Ο φεμινισμός στα χρόνια της μεταπολίτευσης», Εκδόσεις Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων.

Σερντεδάκης, Σ., 2015 «Συνέχειες και Ασυνέχειες της Συλλογικής Δράσης», στο «Μεταπολίτευση: Η Ελλάδα στο μεταίχμιο δύο αιώνων», Επιμέλεια: Μ. Αυγερίδης, Ε. Γαζή, Κ. Κορνέτης, Εκδόσεις Θεμέλιο.

Σεφεριάδης, Σ. 2006 « Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα: Μια αποτύπωση», Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τχ. 27, σελ. 7-42.

Σεφεριάδης, Σ. 2017 «Κινηματική δράση, Συγκρουσιακοί Κύκλοι», σε διδακτικά έγγραφα, στο πλαίσιο του σεμιναρίου «Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα».

Σεφεριάδης, Σ. 2017 «Ιδεολογία, Πολιτικός Λόγος, Αξιακές Πλαισιώσεις», σε διδακτικά έγγραφα, στο πλαίσιο του σεμιναρίου «Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα».

Σεφεριάδης, Σ. 2017 «Κινηματικές Εκβάσεις», σε διδακτικά έγγραφα, στο πλαίσιο του σεμιναρίου «Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα».

Σεφεριάδης, Σ. 2017 «Μορφές Συλλογικής Δράσης», σε διδακτικά έγγραφα, στο πλαίσιο του σεμιναρίου «Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα».

Σεφεριάδης, Σ. 2017, «Οργανωτικές Δομές», σε διδακτικά έγγραφα, στο πλαίσιο του σεμιναρίου «Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα».

Ομάδα Terminal 119,2007, «Ενάντια στην κουλτούρα του βιασμού», Τρίτο Τεύχος.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Antonio Gramsci (1947) LA COSTRUZIONE DEL PARTITO COMUNISTA ελλ. έκδοση Πολιτικά Κείμενα Η οικοδόμηση του Κομμουνιστικού Κόμματος, Οδυσσέας, Ιούνιος 2009

Della Porta, D., Diani., M., 2006 “Social Movements: An introduction”, 2nd edition, Blackwell Publishing.

Della Porta, D., Tarrow, S., 1986 “Unwanted children: Political Violence and the Cycle of Protest in Italy 1966-1973”, European Journal of Political Research vol.14.

Doug McAdam 2009 "Dynamics of Contention"

Earl, J. (2004), “The Cultural Consequences of Social Movements” στο Snow, D., S. A. Soule, H.Kriesi (επιμ.) The Blackwell Companion to SocialMovements, σ. 508-30.

Gamson, W. (1990/1975) “The Strategy of Social Protest” , 2^η έκδοση, Belmont, CA: Wadsworth.

Karl Marx (1859) "A Contribution to the Critique of Political Economy" έκδοση στα αγγλικά του Maurice Dobb (1979)

Katsiaficas, G., 2006 “The Subversion of Politics: European Autonomous Movements and the Decolonization of Everyday Life”, AK Press.

Kemp, B., P. and S. (Editors), 1991, “Italian Feminist Thought: A Reader.”, Basil Blackwell Ltd.

McAdam, D. (1999) “The Biographical Impact of Activism” στο Giungi, M., D. McAdam, C. Tilly (επιμ.) (1999) “How Social Movements Matter (Social Movements, Protest, and Contention)” ,Minneapolis: University of Minnesota Press, σ.119-46.

Mustafa Omar Khayati, (1966), "On the Poverty of Student Life: A Consideration of Its Economic, Political, Sexual, Psychological and Notably Intellectual Aspects and of a Few Ways to Cure it"

Negri A., 1983 «Από τον εργάτη μάζα στον κοινωνικό εργάτη: Ο Ιταλικός Μάης» Κομμούνα.

Roszak Theodore, (1969), "The making of counter culture" , University of California

Simitis, M., 2014 "New Social Movements in Greece: Aspects of Feminist and Ecological Projects", London School of Economics, PHD thesis, Pro Quest.

Stefan von Kempis, (2008), 'The Long '68'. Italy's View of the Protest Movement of 40 Years ago

Unknown, 1991 "Italian Feminist Thought: A Reader" (Oxford: Basil Blackwell).

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

<https://autonomosteki.espivblogs.net/?p=122>

Cuninghame, P., 2008 "Italian Feminism, Workerism and Autonomy in the 1970's: The struggle against unpaid reproductive labor and violence", στο <https://journals.openedition.org/amnis/575>

Γιώργος Σουβλής, *Ankica Čakardić* «Ιστορίες για μάγισσες, μαρξιστικός φεμινισμός και πολιτικές εναλλακτικές: Συνέντευξη με την Σίλβια Φεντερίτσι», στο <http://rednotebook.gr/2017/01/stories-gia-magisses-marxistikos-feminismos-ke-politikes-enallaktikes-sinentefxi-tis-silvia-fenteritsi/>

https://www.sarajevomag.gr/entipa/teuhos_62/i62_p23_apliroti.html

Οκτώβρης 2005 , «Ο εργατικός Φεμινισμός στη Ιταλία του 1970», της Mariarosa Dalla Costa, στο Terminal 119- Για την κοινωνική και ατομική αυτονομία, Τεύχος 4^ο «Black Out στο κοινωνικό εργοστάσιο», στο: <https://terminal119archive.wordpress.com/%ce%b1%ce%bd%ce%b1%ce%b4%ce%b7%ce%bc%ce%bf%cf%83%ce%b9%ce%b5%cf%8d%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%82-%ce%bc%ce%b5%cf%84%ce%b1%cf%86%cf%81%ce%ac%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%82/%ce%b1%ce%bd%ce%b1%ce%b4%ce%b7%ce%bc%ce%bf%cf%83%ce%b9%ce%b5%cf%8d%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%82/alltherest/dallacosta/>

Cuninghame, P., 2015, "Mapping the terrain of struggle: Autonomous Movements in 1970's Italy", στο <https://www.viewpointmag.com/2015/11/01/feminism-autonomism-1970s-italy/>

Crenshaw, K. W., “Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics and Violence against Women of Color”, στο <https://www.racialequitytools.org/resourcefiles/mapping-margins.pdf>

https://www.anarxeio.gr/files/pdf/Prapopoulou_To_spiti_twn_kleftwn_2011-01Re_BR.pdf